

P. 506

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 2

1966

C L U J

REDACTOR ȘEF:

Acad. prof. C. DAICOVICIU

REDACTORI ȘEFI ADJUNCȚI:

Acad. prof. ȘT. PÉTERFI, prof. AL. ROȘCA, membru corespondent al Academiei,
prof. I. URSU, membru corespondent al Academiei

COMITETUL DE REDACȚIE AL SERIEI FILOLOGIE:

Conf. M. GÁLFFY, prof. E. JANCSÓ, prof. I. PERVAIN, prof. R. TODORAN,
conf. I. VLAD (redactor responsabil), conf. M. ZACIU

Redacția:

CLUJ, str. M. Kogălniceanu, 1
Telefon 1—34—50

SUMAR — TAVOLA DELLE MATERIE — TARTALOM

D. POP, George Coşbuc şi folclorul	7
M. RUFFINI, Coşbuc e l'Italia (Coşbuc şi Italia)	29
T. WEISS, G. Coşbuc, tălmăcitor al clasicismului latin în limba română	45
A. RADU, Aspecte româneşti în opera Elenei Văcărescu	61
C. SĂTEANU, Probleme de sintaxă şi morfologie dialectală. Construcţiile: <i>mi-l trebuie, mi-l place, mi-l pare</i>	77

Note

E. TÂNASE, Observations sur l'Alphabet Phonétique International (Observaţii despre alfabetul fonetic internaţional)	89
MARTON GY., Adatok a nyelvjárás <i>mezsdé ~ muzsda</i> előfordulásához (Date privind răspîndirea regionalismului <i>mezsdé ~ muzsda</i> în graiul secuiesc)	93
O. VINŢELER, Cu privire la sinonimia sintactică (Construcţii cu valoare obiectivă în limba rusă contemporană)	97

Documentare

V. SZENDREI J., Kazinczy Gábor és a román irodalmi élet (Kazinczy Gábor şi viaţa literară română)	103
M. ZACIU, Din corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu	107
M. MAGYARÓDI, Contribuţii documentare la cunoaşterea vieţii şi activităţii revoluţionare a lui Alecu Russo în Transilvania anului 1848	123

Recenzii

Studii de lexicologie. Universitatea „Babeş—Bolyai” Cluj, 1965. (Recenzie în limba maghiară, cu rezumat românesc.) (P. TEISZLER)	149
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Д. ПОП, Джордже Кошбук и фольклор	7
М. РУФФИНИ, Кошбук и Италия	29
Т. ВАЙС, Дж. Кошбук — переводчик латинского классицизма на румынский язык	45
А. РАДУ, Румынские аспекты в творчестве Елены Вэкэреску	61
К. СЭТЯНУ, Проблемы синтаксиса и диалектальной морфологии. Конструкции: <i>mi-l trebuie, mi-l place, mi-l pare</i>	77
 З а м е т к и	
Э. ТЭНАСЕ, Замечания относительно международного фонетического алфавита	89
МАРТОН Д., Данные о распространении областного слова <i>mezse ~ muzsda</i> в секлеровском говоре	93
О. ВИНЦЕЛЕР, Относительно синтаксической синонимии. Конструкции с объектным значением в современном русском языке	97
 Д о к у м е н т а ц и я	
В. СЕНДРЕИ Ю., Казинци Габор и румынская литературная жизнь	103
М. ЗАЧУ, Из переписки Дуилиу Замфиреску	107
М. МАДЬЯРОДИ, Новые документальные данные о жизни и революционной деятельности Алеку Руссо в Трансильвании 1848 г.	123
 Р е ц е н з и и	 149

TAVOLA DELLE MATERIE — CONTENTS — SOMMAIRE

DUMITRU POP, George Coşbuc et le folklore	7
MARIO RUFFINI, Coşbuc e l'Italia	29
TIBERIU WEISS, G. Coşbuc, a Translator of the Latin Classicism in the Romanian Language	45
ANDREI RADU, Aspects roumains dans l'oeuvre d'Hélène Vacaresco . . .	61
C. SÂTEANU, Problèmes de syntaxe et de morphologie dialectale. Les construc- tions „mi-l trebuie”, „mi-l place”, „mi-l pare”	77
Notizie — Notes	
EUGEN TÂNASE, Observations sur l'Alphabet Phonétique International . .	89
MÁRTON GYULA, Some Data Regarding the Regionalism <i>mezsde ~ muzsda</i> in the Szekler Idiom	93
O. VINTELER, Concerning the Syntactical Synonymy (Constructions with an Objective Value in the Contemporary Russian Language)	97
Documentazione — Documentation	
V. SZENDREI JULIA, Kazinczy Gábor and the Romanian Literary Life . . .	103
MIRCEA ZACIU, Extraits de la correspondance de Duiliu Zamfirescu . . .	107
MARIA MAGYARÓDI, Contribution documentaire à la connaissance de la vie et de l'activité révolutionnaire d'Alecu Russo dans la Transylvanie de 1848	123
Recensioni — Books — Livres Parus	149

GEORGE COȘBUC ȘI FOLCLORUL*

de
DUMITRU POP

Alimentându-se din sursele cele mai variate, începînd cu vechile literaturi orientale și ale antichității greco-romane, trecînd prin literatura renașterii, a clasicismului și romantismului european și, firește, prin tradiția literară națională, opera lui George Coșbuc solicită la tot pasul pe cercetătorul preocupat să stabilească surse și filiații, identități și similitudini tematice etc. Ea solicită însă, într-o măsură și mai mare poate, pe cercetătorul preocupat să deslușească implicațiile folclorice ale creației culte. Despre acestea s-a vorbit mereu în cazul lui Coșbuc. „Poetul țărănimii”, „rapsodul satului ardelean” a fost considerat, pe bună dreptate, una dintre cele mai vii expresii ale folclorului în literatura noastră. Țăranii înșiși, pe ale căror buze puteau și pot fi adeseori auzite creații de-ale poetului, amestecate printre cîntecele lor tradiționale, și-l revendică drept un poet al lor¹.

Bibliografia coșbuciană cuprinde numeroase materiale care încearcă — și reușesc frecvent — să surprindă elementul folcloric din opera poetului și să-i aprecieze rosturile artistice². Există și unele contribuții

* Articolul acesta reprezintă o primă parte a unui studiu mai întins consacrat legăturilor lui George Coșbuc cu folclorul.

¹ Coșbuc e „al nostru, al țăranilor” — spunea de pildă moș Muntean Lazăr din com. Ocolîș, raionul Turda, într-o discuție purtată cu el acum cîțiva ani asupra unor scriitori români (cf. D. Pop, *Fapte de cultură populară*, în „Făclia”, XII (1957), nr. 3372, p. 2).

² În afară de numeroasele articole publicate de G. Bogdan Duică, mai ales în „Tribuna” de la Sibiu, menționăm contribuțiile aduse de Ilarie Chendi, „Poveștile în versuri”, în vol. *Preludii. Articole și cercetări literare*, București, 1903, p. 185—204; Constanța Marinescu, *George Coșbuc. Studiu critic*, 1923; N. Drăganu, *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii*, Bistrița, 1927; G. Bogdan Duică, *Studii mărunte despre G. Coșbuc. IV Crăiasa zinelor — un motiv internațional*, în „Ramuri”, XVI (1929), p. 621—622; Al. Dima, *Cei mai rodnici ani ai vieții lui George Coșbuc. Poetul la Sibiu*, Sibiu, 1938; I. Breazu, *Izvorul folcloric al baladei „Crăiasa zinelor” de Coșbuc*, în „Studii literare”, IV (1948), p. 205—211; D. Pop, *Izvorul folcloric al poeziei lui Coșbuc „Filozofii și plugarii”*, în „Studia Universitatis „Babeș—Bolyai”, 1966, ser. IV, fasc. I, Philologia, p. 7—18; vezi amănunte în G. Scridon, I. Domșa, *George Coșbuc, Bibliografie*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965.

privitoare la activitatea lui de folclorist³. Cu toate acestea, sîntem încă departe de a cunoaște acest aspect al operei lui Coșbuc în toată amplitudinea și amănuntele lui, iar un studiu cuprinzător consacrat în mod special acestei probleme nu s-a scris încă.

Oricît ar fi de ispititoare la prima vedere, o asemenea întreprindere de sinteză e de natură să descurajeze după un contact mai intens cu materialul. Aceasta datorită bogăției și varietății de elemente folclorice pe care le-a asimilat, precum și lipsei aproape totale a mărturiilor poetului cu privire la izvoarele sale folclorice. Spre deosebire bunăoară de Eminescu, Coșbuc nu ne îngăduie decît rareori să pătrundem în laboratorul său de lucru. Opinia — îndreptățită în mare măsură — potrivit căreia Coșbuc ar fi înaintea de toate un rapsod al Născudului ne îndrumază către căutarea surselor sale populare în acest ținut. Numai că domeniul inspirației sale este cu mult mai vast; el a citit și a călătorit mult, și cu acest ultim prilej s-a dovedit a fi un pasionat observator al tezaurului folcloric, pe care a înțeles să-l valorifice în creația proprie, indiferent de aria geografică din care provenea. Faptul îl mărturisește de altfel el însuși: „... eu mi-am dat foarte multă trudă să știu, și-am citit și citesc toate poeziile populare care să publică pretutindeni: și pe cele din Maramureș, ca și pe cele din Bucovina, ca și pe cele din Macedonia”⁴.

Circumscrierea sferei de inspirație a poetului cu care ne ocupăm la tradiția folclorică a satului natal și a regiunilor învecinate — deși nedeclarată deschis — a prilejuit unele interpretări false.

Coșbuc nu a fost decît incidental culegător⁵ de folclor, iar în opera sa poetică nu a mers pe calea redării fidele a faptelor de această natură, astfel încît nunta sau înmormîntarea ce apar în *Nunta Zamfirei* și *Moartea lui Fulger* să înfățișeze atmosfera obiceiurilor acestora dintr-un anume loc. Pornind de la tot ceea ce știa în legătură cu ele, a eliminat amănuntele și ne-a dat admirabilele poeme, sinteze poetice și folclorice valabile pretutindeni în spațiul nostru folcloric. Avînd, e adevărat, un preponderent caracter local, născudean, mai cu seamă într-o epocă de început a creației sale, inspirația populară a lui George Coșbuc rămîne însă *general românească*, și ea va trebui urmărită în acest cadru larg.

Așa cum s-a arătat în repetate rînduri⁶ și cum a mărturisit el însuși, înțila „școală literară” a poetului nostru a fost școala folclorică a satului în care s-a născut și care îi poartă astăzi numele. Îmbibat de

³ Cea mai importantă este lucrarea lui Gh. Vrabie, *George Coșbuc și problemele folclorului*, în „Iașul literar”, IX (1958), nr. 5, p. 52—59.

⁴ Note la vol. *Fire de tort*, 1896.

⁵ Într-o scrisoare adresată lui I. Pop Reteganul spune că îi trimite spre publicare o snoavă și o legendă populară; informația la G. Scridon, *Pagini despre Coșbuc*, București, 1957, p. 31.

atmosfera ei și de imensul material de care dispunea, George Coșbuc va rămâne în orbita acesteia nu numai în începuturile sale literare, ci până la sfârșitul vieții.

Prin mama sa, folclorul intra chiar în casa în care poetul a văzut lumina zilei, căci preuteasa Maria, fiica mai mare a popii Luca Avacum din Telciu, era nu numai o iscusită interpretă, ci și o creatoare de cîntec popular⁷, după cum era și posesoarea repertoriului de basme și povești al satului: „Eu îi spuneam mamei să-mi povestească povești. Mi le spusese toate cîte le știa. În sat nu mai știa pe nimeni să mai știe altele”⁸.

Legănat la început în cîntecele și poveștile mamei, George Coșbuc se integrează apoi treptat în mediul folcloric al satului. Din lumea acestuia figura dascălului de biserică și primului său învățător Tănăsucă Mocodean, „fost caporal pe vremea graniței militare, un om mic de statură, supt la trup și față ca o prună uscată, sărac ca vai” de el, dar om cinstit și procopsit — cum si-l amintește mai târziu Iuliu Bugnariu⁹ —, avea să joace un rol însemnat în formarea aptitudinilor poetului în direcția ce ne interesează. Lui Tănăsucă îi datorează în mare măsură Coșbuc dragostea sa pentru literatura populară și o parte din cîntecele, baladele, basmele și legende pe care avea să le valorifice în propria-i creație literară. El „îi spunea lui George povești despre zmei și bălauri, zîne și Feți Frumoși, Sugnă-Murgă și Fata Florilor ș. a., pe care George le asculta cu deosebită plăcere”. „Tot ce auzea de la dascălul său Tănăsucă prindea repede-n minte și nu mai uita, așa încît capul său era o adevărată colecție de basme și anecdote”¹⁰.

Tănăsucă Mocodean a devenit, între anii 1880—1890, unul din informatorii de bază ai învățătorului Iuliu Bugnariu, autorul colecției *Musa Someșană, Poezii populare române din jurul Năsăudului (1893)*¹¹.

La Telciu, unde petrece aproape doi ani (1874—1876), la școala „trivială”, Coșbuc se atașează de Ion Goriță, un alt povestitor talentat, care adaugă lucruri noi la zestrea folclorică cu care plecase de acasă

⁶ Id., *Cea dintîi „școală literară” a lui Coșbuc*, în „Gazeta literară”, III (1956), nr. 36 și Vasile Netea, *Dascălii de folclor ai lui George Coșbuc*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom. 10 (1965), nr. 5, p. 499.

⁷ Prefața la G. Madan, *Suspine*, București, f. a, p. 10; vezi și Iuliu Bugnariu, *Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc*, în „Arhiva someșană”, vol. I (1924/1926), nr. 6, p. 78.

⁸ G. Bogdan Duică, *Cu George Coșbuc...*, în „Luceafărul”. XIV (1919), nr. 5, p. 95; astfel despre povestea Dochiei mărturisește că o știe de la mama lui (cf. *Absurditatea unei explicațiuni*, în „Familia”, XXXV (1899), nr. 14, p. 157).

⁹ *Lucr. cit.*, p. 78.

¹⁰ *Ibid.*, p. 77—78.

¹¹ Vasile Netea, (*lucr. cit.*, p. 499—500), care arată că între manuscrisele folclorice ale lui Pop Reteganul aflate la Biblioteca Academiei și trimise acestuia de Iuliu Bugnariu se găsesc și două orații: *Cîntec de botez* (vol. mss. 4540, p. 33) și *Cîntec de nuntă* (vol. mss. 4541, p. 176), culese de învățătorul năsăudean de la talentatul rapsod din Hordou.

și care, de asemenea, vor constitui punctul de plecare al unor opere originale. Pe Goriță îl cunoscuse de fapt înainte de 1874, în Hordou. Auzise de el și într-o zi îl cheamă în casa părintescă cerindu-i să-i spună povești¹². Unele dintre creațiile de mai târziu ale poetului au fost inspirate de producții comunicate de acest informator: „*Filosofii și plugarii* din „Tribuna” e de la Goriță, este făcută după ce mi-a spus el. De la el am și altele [...] Și *Pe pământul Turcului* am auzit-o de la el și-am mai auzit una pe care Slavici n-a publicat-o”¹³.

Nici intrarea la școlile Năsăudului, în primăvara anului 1876, nu îl rupe pe Coșbuc de „școala literară” în care începuse să se formeze. Orașelul de pe valea Someșului era mai degrabă un sat mare, a cărui viață intelectuală creștea în aceeași ambianță folclorică. Elevul Coșbuc locuia în gazdă cu mai mulți copii de țărani, iar colegii săi veneau, ca și el, din lumea satului, unde continuau să-și petreacă vacanțele și nu se emancipaseră din tradiția țărănească de acasă: „... doisprezece din cei patrusprezece cîți urmam clasa a opta a liceului din Năsăud eram băieți de țărani, care purtau căciuli și ițari. Vacanțele ni le petreceam prin păduri și prin munți, căci numai la școală eram „domnișori”, iar acasă eram ciobani”¹⁴.

Fie că mergea în Hordou, fie în Leșu, unde fratele său Leon era preot, vacanțele lui Coșbuc din cursul superior de liceu însemnau noi prilejuri de îmbogățire a cunoștințelor de literatură populară: „Îi plăceau mult poveștile de la bătrînii satului și-n vacanțele de Crăciun și Paști cerceta pe bunii povestași din satul natal să-i povestească din «bătrînii»”¹⁵.

În perioada aceasta „Georgică al popii” nu se desprinsese încă din „ceata” întemeiată pe solidaritatea de vîrstă, instituție sociologică proprie mediilor rurale. Copil fiind, „la sărbători mari, la Crăciun îi plăcea să umble cu colinda, iar la Botezul Domnului să umble cu steaua de la o casă la alta. Pare că și acum îl văd cum se-ntorcea de prin sat cu buzunarele pline de nuci, alune și mere căpătate de la baba Nătăoaie și de la Ana Ursului”¹⁶. Mai târziu întîlnim pe adolescentul Coșbuc în ceata feciorilor satului, atît de adînc integrat în viața folclorică încît se confunda cu exponenții ei. Repertoriul și experiența sa crescuse acum în așa fel încît cărturarul în plină formare devenise un maestru pentru tineretul țărănesc din Hordou. „Învățam pe flăcăi strigătele ocazionale pe care să le chiuie la horă; învățam pe fete doine, să le

¹² Ibid.

¹³ G. Bogdan Duică, *Cu George Coșbuc...*, p. 95; în legătură cu poezia nepublicată de Slavici, Netea crede că e vorba de *Dric de teleguță* (lucr. cit., p. 492).

¹⁴ În vol. *Versuri și proză*, Caransebeș, 1897, p. 106.

¹⁵ Dr. Leon Scridon, *Notițe biografice, amintiri din viața de elev a lui George Coșbuc*, în „Gazeta Bistriței”, VI (1926), nr. 12, p. 8.

¹⁶ Iuliu Bugnariu, lucr. cit., p. 79. În aceeași perioadă cutreiera dealurile satului în căutarea „pietrei trăznetului” (cf. *Piatra trăznetului*, în „Albina”, XI (1907), nr. 1, p. 15).

cînte la șezătoare", — își amintește el după mulți ani¹⁷. „Însumi eu — notează poetul în altă parte — de multe ori puteam să cînt în rînd cu fetele, căci unui vers dat îi ghiceam «soțul»"¹⁸. Lucrul acesta a fost posibil deoarece Coșbuc acumulasese enorm, devenind, cum singur mărturisește, un gen de „artă poetică ambulantă a satului" și, înzestrat fiind cu harul creației, „improvizam pe atunci foarte lesne versuri populare"¹⁹. Este epoca în care a plămuit, între altele, o strigătură pe care a avut apoi ocazia să o urmărească în circulație folclorică în nordul și sudul Transilvaniei²⁰.

De perioada aceasta a vieții sale, Coșbuc își va aminti mai tîrziu, o dată cu trecerea lui în România, cu multă nostalgie. Astfel despre înția noapte petrecută în București (decembrie 1889), în tovărășia lui G. Bogdan Duică și Ioan Rusu Șirianu, acesta din urmă spune: „...ne-a povestit de satul lui..., cum și-a petrecut la ospețe, cum recita strigături..., chiuituri și improvizațiunile ce fac țăranii cu aceste prilejuri. Ne-a vorbit de saga de pe la șezători și de bocetele de la înmormîntări..."²¹. Despre viața folclorică a satului natal vorbește Coșbuc și în prefața colecției de poezii populare a lui Madan. Referindu-se de pildă la rapsodii satelor ardelenene, menționează: „Am cunoscut pe cîțiva care improvizau cu o ușurință de necrezut. *Cu cel din satul nostru* (sublinierea noastră — D. P.) aveam mult de furcă: rivalizam într-una și ne ciocneam uneori. Care pe care, asta era cestiunea. Eu îi eram superior în surprinderi: îl întrerupeam repede la mijlocul versului, umplîndu-i eu versul cu o rimă bine potrivită la rima anterioară — se înțelege, eu spuneam contrarul celor ce vrea el să spuie, ori îi ridiculizam ideea. Se-ncurca bătrînul, își pierdea rîsul; ascultătorii rîdeau, și eu cîștigam lupta. El nu era așa iute la gîndire ca mine; dar îmi era superior în exprimare. Avea mai multe rime — eu nu întrebuițam rime slabe (...), avea locuțiuni, proverbi, expresii tipice..."²². Nu este exclus ca acest „poet oficial" al satului de baștină al lui Coșbuc, mare meșter de versuri ocazionale la nunți și ospețe, să fi fost chiar Tănăsucă Mocodean, de la care Iuliu Bugnariu a cules și piese din repertoriul nunții²³.

Un indiciu despre măsura în care poetul cunoștea creația orală a satului său îl constituie și faptul că mai tîrziu, cînd încearcă să explice procesul de creație în folclor, vine cu exemple luate chiar de aici²⁴. Vom mai aminti apoi un amănunt foarte semnificativ în legătură cu modul cum își compunea Coșbuc poeziile sale: „Poeziile mele le com-

¹⁷ Prefața la George Madan, *Suspine*, p. 6.

¹⁸ *Ibid.*, p. 12.

¹⁹ *Ibid.*, p. 6.

²⁰ *Ibid.*, p. 6—8.

²¹ Despre Coșbuc, în „Luceafărul", 1905, nr. 8, p. 175—176.

²² p. 9—10.

²³ Vezi nota 11 din studiul nostru.

²⁴ Prefața la Madan, *Suspine*, p. 5 ș. u.

pun cîntîndu-le și am atîtea melodii în cap cîte poezii am scrise..."²⁵. E un procedeu tipic folcloric, pe care poetul l-a deprins cu siguranță în acești ani de intensă trăire în mediul barzilor populari. Și dacă acest început nu ar fi fost curmat prin trecerea lui în sfera culturii scrise, „s-ar fi ales din el un colăcar la nunți, un mare meșter anonim, ca autorul „Mioriței” și suflarea lui de foc s-ar fi topit în flacăra pururea primenită a folclorului”²⁶. De lucrul acesta era el însuși conștient: „... dacă nu învățam carte și rămîneam în sat, după toate probabilitățile eu aș fi fost urmașul acestui rapsod în satul nostru”²⁷ (e vorba despre moșneagul rapsod cu care rivaliza și se lua la întrecere în adolescență).

Din păcate, vechile culegeri din Hordou și satele învecinate sînt prea sărace ca să putem reconstitui cu ajutorul lor imaginea fidelă a folclorului din epoca copilăriei și adolescenței lui Coșbuc. Sondajul ce l-am făcut la fața locului la începutul anului 1960 și culegerile publicate în ultimele decenii reflectă stadii mai noi din evoluția lui și nu atestă decît rareori motivele folclorice din opera poetului. Mai numeroase par să fie cazurile în care prezența lor în creația satului se explică prin circulația poeziilor lui Coșbuc. Să fi existat ele cîndva ca moșteniri tradiționale și să fi fost înlăturate de variantele lor noi rezultate din prelucrarea poetului, ori au fost aduse de acesta de ajurea și împămîntenite prin popularitatea operei sale? Probabil și una și alta. Totuși, corborînd datele culese personal cu cele cuprinse în culegerile apărute în cursul timpului ne putem face o idee generală despre ambianța folclorică în care Coșbuc a crescut și a făcut primii pași în literatură. Cu problema aceasta ne vom ocupa mai amănunțit cînd vom urmări implicațiile folclorice ale creației sale. Deocamdată ne mulțumim să menționăm existența unui bogat fond de credințe, superstiții și practici magice, în ansamblul cărora surprindem adeseori viziunea mitologică cu care ne vom întîlni frecvent în poezia lui Coșbuc, de exemplu în *Zina pădurii*, *Vîntoasele*, *Ceas-rău*, *Ștregarul văilor*, *Din copilărie* ș. a. Apreciate din unghiul acesta de vedere, mai ales după ce poetul va face cunoștință cu ideile folcloristului Grigore Silași, superstițiile și practicile magice, din care unele bine reprezentate în folclorul tradițional din Hordou, vor constitui obiectul preocupărilor științifice ale poetului, care le va explica și combate cu intransigență. Notăm apoi bogăția repertoriului liric, pe care îl regăsim nu numai tematic, ci și ca expresie artistică în poeziile lui Coșbuc, îndeosebi în lirica de dragoste. Menționăm, în sfîrșit, tradițiile istorice, cele legate de cătanie mai ales, care vin și ele să explice — alături de lecturile sale și de atmosfera intelectuală a vremii — preocuparea

²⁵ Enea Hodoș, *Notițe despre Coșbuc*, în George Coșbuc, *Poezii și proză*, Caransebeș, 1897, p. 8—9.

²⁶ O. Goga, *Coșbuc. Discurs de primire*, rostit în ședința solemnă din 30 mai 1923. Cu răspuns de G. Bogdan Duică, București, 1923, p. 12.

²⁷ *Prefața* la *Madan*, *Suspine*, p. 10.

expresă a lui Coșbuc, și anunțată de timpuriu, pentru trecutul de luptă al poporului. Merită, de asemenea, să fie amintit aci, deși nu se încadrează folclorului, graiul local; unele expresii lingvistice din opera sa se întâlnesc adoma și astăzi în graiul țăranilor din Hordou.

Urmărind în continuare împrejurările care vin să explice interesul lui George Coșbuc pentru folclor, trebuie să ne oprim un moment asupra anilor petrecuți ca elev la Năsăud (1876—1884). Legăturile cu mediul folcloric al satului natal, întreținute în special în timpul vacanțelor, atmosfera intelectuală din școală, populată cum am văzut mai ales cu fii de țărani, și ambianța folclorică a orașului însuși, au fost completate în această perioadă cu un prim contact al poetului cu mișcarea cârturărească de culegere și valorificare a patrimoniului popular. El a citit cu siguranță încă acum clasică colecție *Poezii populare ale Românilor*, publicată de Vasile Alecsandri chiar în anul nașterii lui George Coșbuc, precum și alte opere ale acestuia, în care elementul folcloric se dezvăluie la tot pasul. Acțiunea de valorificare a folclorului, începută de poet în această perioadă, se explică în mare măsură prin influența exercitată asupra lui de Alecsandri.

Coșbuc, care îndrăgise, cum am văzut, încă din fragedă copilărie poveștile, în așa fel încît nu se mai mulțumea cu ceea ce îi oferea repertoriul satului natal, va fi citit diferite alte colecții de literatură populară care văzuseră de curînd lumina tiparului și pe care le putea găsi chiar în biblioteca liceului. Numai în anul școlar 1879—1880, pe cînd era elev în clasa a patra a „gimnaziului superior”, intraseră în bibliotecă vreo 15 colecții și prelucrări de literatură populară, între care: *Proverbele românilor*, a lui Hîntescu, *Poezii populare române* (1873) și *Tradițiuni populare române*, ale lui Sim. Fl. Marian, *Urișul cu ochi în frunte și Urga Murga* (broșura apărută la Pesta în 1874), *Colinde* (1859), *Poezii populare: balade* (1867), ale lui Atanasie M. Marinescu, *Poezii populare* (1872), a lui Caranfil, *Balade populare* (1870) a lui Miron Pompiliu ș.a.²⁸ În anul școlar următor biblioteca liceului din Năsăud se îmbogățește cu numere din unele publicații în paginile cărora apăreau frecvent articole și materiale de folclor: „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Telegraful român”, „Transilvania”, „Amicul Familiei”, „Observatorul”²⁹, din care de altfel existau acolo colecții complete.

Apreciat pentru preocupările sale literare, elevul Coșbuc este ales la începutul anului școlar 1882—1883 vicepreședinte al societății *Virtus Romana Rediviva*, iar cu un an mai tîrziu președinte al acesteia. În ședințele societății folclorul nu era neglijat. Astfel între cele 18 „ela-

²⁸ Vezi amănute în *Programa a XI-a a Gimnaziului gr. cat. din Năsăud, publicată la finea anului școlar 1879/80*, Bistrița, 1880, p. 29—30.

²⁹ *Ibid.*; vezi și *Raportul al XIV-lea despre Gimnaziul superior gr. cat. român din Năsăud pe anul școlar 1882/83*, Bistrița, 1883, p. 83. „Gîciturile” ce se publicau în cuprinsul unor reviste vin să explice „gîciturile” în versuri pe care poetul le scrie chiar de pe băncile școlii (N. Drăganu, *G. Coșbuc la liceul...*, p. 76—77).

borate în proză" citite în cursul anului 1882—1883, unele erau „povești populare”³⁰. În „Musa someșană, revista manuscrisă a societății, Coșbuc își publică primele sale poezii, din care unele vădesc o inspirație folclorică. Între acestea, o mențiune specială merită povestea *Pepelea din cenușă*, alcătuită din aproape 600 de versuri. Ea fusese citită mai înainte (8 martie 1883) în cadrul societății literare și reprezintă întâia prelucrare a unui basm popular de către poet. Coșbuc valorifică basmul lui Petre Ispirescu *Prislea cel voinic și merele de aur*, iar în ceea ce privește tehnica artistică învederează influența lui Alecsandri cu ale sale *Înșiră-te mărgărite* și *Legenda ciocîrliei*, din care împrumută pînă și unele personaje: Barbă-cot-piticul și Peneș-împărat. Pasajul în care descrie nunta lui Pepelea cu fata cea mică a împăratului stă de asemenea sub evidenta înniruire a bardului de la Mîrcești și îl vom regăsi în *Nunta Zamferei*³¹.

Din păcate, nu se cunosc decît foarte puține din încercările poetice ale lui George Coșbuc din perioada de început a studiilor sale secundare. Iuliu Bugnariu afirmă că pe cînd era elev în clasa a patra a gimnaziului din Năsăud, Coșbuc ar fi scris „160 poezioare lirice”, din care harnicul învățător a încercat să-și amintească textul cîtorva. Una dintre ele este atît de asemănătoare cîntecelor populare încît e greu de stabilit contribuția originală a poetului:

*Leșule riu ca gioara
Treci-mă la Mărioara,
Dar mă treci
Să nu mă-neci,*

*Că dacă mi înneca
Mindra mea te-a blestema,
Apa-n tine va seca,
Și-or rămîne pietrile,
Și și-or plînge zilele*³²

Ceea ce se impune a fi reținut din lectura amînduror poeziilor semnalate e că poetul nu se ridicase încă deasupra materialului popular în ceea ce privește înțelesul lui; prelucrarea e făcută în spirit țărănesc, fără accente personale demne de remarcat și fără infiltrații de mitologism sau latinism. Probabil că în lecturile sale Coșbuc își concentra atenția îndeosebi asupra creației folclorice propriu-zise și mai puțin asupra studiilor, astfel că nu ajunsese încă să adere la o anume concepție cu privire la semnificațiile lui istorice și filozofice. La aceasta va ajunge mai tîrziu, în perioada studiilor universitare. Lucrarea, păstrată în manuscris (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Fondul Coșbuc, mapa 66), *Datinele populare de la nașterea domnului nostru Isus Cristos*, datată Năsăud 20 mai 1884 și care pare a fi o teză de bacalaureat, reprezintă înainte de toate — așa cum arată și titlul ei — o „descriere”. Orientarea lui Coșbuc către patrimoniul popular în epoca la care ne referim a fost alimentată în oarecare măsură și de

³⁰ Raportul..., p. 83.

³¹ Cf. N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 55—60.

³² *Lucr. cit.*, p. 79—80.

lecturile sale din literatura germană, în special din romantismul german, care cultiva cu predilecție temele folclorice.

În iunie 1884 Coșbuc își termină studiile liceale, încheind totodată perioada nășăudeană din formația sa culturală și literară. La bagajul folcloric cu care pleca de aici va mai adăuga însă, cum vom vedea, lucruri noi și în continuare.

În toamna aceluiași an, 1884, George Coșbuc se înscrie la Facultatea de filozofie și litere a Universității din Cluj, unde va rămâne doi ani. În ordine folclorică, perioada aceasta prezintă o importanță deosebită, deoarece de ea se leagă începutul unei activități teoretice în materie. Până acum Coșbuc acumulasе mai ales material folcloric; de aici înainte, înarmându-se cu o seamă de noțiuni teoretice, începe să-l supună unei judecăți metodice, ale cărei rezultate se vor concretiza, pe de o parte, într-o serie de articole și studii teoretice care fac din poet un interesant folclorist, iar pe de altă parte se vor concretiza în creația sa artistică de inspirație folclorică.

Așa cum s-a mai spus, mai mult în treacăt, de către unii cercetători³³, un loc important a avut în orientarea lui Coșbuc în această vreme și în sensul amintit contactul cu Grigore Silași, profesorul de limba și literatura română al Universității clujene, care după cum se știe a desfășurat și o bogată activitate folcloristică³⁴.

Fără să o conteste în întregime, Vasile Netea diminuează mult influența lui Silași asupra lui George Coșbuc. Astfel, despre poemul *Atque nos*, invocat de regulă drept argument principal al acestei influențe, Netea spune că reprezintă rodul întâii „școli literare” a poetului, ilustrată mai ales de povestitorii Tănășucă Mocodean și Ion Goriță, care l-au scăldat în apele fantastice ale basmului; aceștia au fost „adevărații dascăli de folclor ai lui Coșbuc”³⁵. Ceea ce îl determină pe Vasile Netea să ajungă la această concluzie e faptul că George Coșbuc n-a fost decît timp de cîteva luni studentul lui Grigore Silași, „nepuțindu-l audia deci decît un foarte scurt timp”³⁶. În realitate, profesorul a fost concediat de la universitate și pensionat abia în anul 1886, iar după aceasta a continuat să rămînă în Cluj pînă în anul 1895³⁷. Coșbuc a părăsit definitiv orașul în noiembrie 1886³⁸, ceea ce însemnează că contactul dintre ei s-a putut întinde pe o perioadă de doi ani. Personalitatea lui Silași, luptătorul neînfîcat pentru drepturile românilor, ani-

³³ N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 13; I. Popper, *Studiu introductiv la „G. Coșbuc, Poezii”*, vol. I, Editura pentru literatură și artă, p. 8; D. Micu, *Prelată la „G. Coșbuc, Versuri”*, București, Editura pentru literatură, 1961, p. XXII—XXIII.

³⁴ Despre activitatea profesorului clujean pe tărîmul culturii populare vezi amănunte în studiul nostru, *Grigore Silași, folclorist*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 1964, s. Philologia fasc. I, p. 28—55.

³⁵ *Lucr. cit.*, p. 499.

³⁶ *Ibid.*, p. 498.

³⁷ I. Lupaș, *Comemorarea prof. dr. Grigore Silași*, „Biblioteca Centralei Reuniunilor de meseriași, comercianți, industriași și muncitori cu sediul în Cluj”, nr. 2.

³⁸ Cf. G. Scridon și I. Domșa, *lucr. cit.*, p. 6.

matorul cultural și dascălul cu spiritul său cuprinzător, care cunoștea atât de bine marile literaturi orientale și ale antichității greco-romane — domenii pentru care Coșbuc a simțit o puternică atracție — trebuie să fi făcut o impresie cu totul deosebită asupra tânărului poet, în activitatea căruia vom regăsi de altfel liniile principale ale activității profesorului său.

Nu cunoaștem cât timp anume a audiat Coșbuc cursurile lui Grigore Silași; știm însă că frecvența anumite cursuri și în anul 1886, când nu mai era student ordinar³⁹. Pe de altă parte, el nu cunoștea limba maghiară⁴⁰, iar cursurile lui Silași erau singurele ce se predau — și ele neoficial și cu intermiente — în limba română. Dar influența profesorului nici nu era condiționată în ultimă analiză de audierea sistematică și într-o lungă durată de timp a cursurilor, de vreme ce Grigore Silași le publicase cu ceva mai înainte⁴¹.

După părerea noastră, rolul lui Grigore Silași în formarea intelectuală a poetului a fost cu mult mai mare decât s-a crezut îndeobște pînă acum. Astfel pasiunea lui Coșbuc pentru limbile și literaturile clasice și orientale a fost cu siguranță stimulată și întreținută de acesta. De asemenea, interesul său pentru problemele limbii materne, îndeosebi pentru aspectele ei poetice (expresii, zicători etc.), trebuie pus în legătură și cu pasiunea constantă a dascălului său pentru aceste probleme. Coșbuc a primit imbolduri directe din partea lui Silași chiar în privința activității literare propriu-zise. Din îndemnul lui a tradus astfel în românește poemul *Zlatna* al lui Martin Opitz⁴².

În ceea ce privește folcloristica, nu putem face abstracție de ceea ce s-a scris în acest domeniu înainte de Silași și în epoca lui, dar sînt prea vizibile unele înrudiri ce ne apar în concepția lor ca să poată fi tratate izolat. La amîndoi noțiunea de folclor are aceeași sferă, cuprinzînd — alături de literatură, muzică și dans — și obiceiurile, credințele, superstițiile, precum și botanica populară și limba. Ca și Silași, Coșbuc apreciază (cel puțin în această perioadă) materialul folcloric din aceleași unghiuri de vedere: istoric, etnopsihologic, lingvistic și estetic. Profesorul clujean pusese cu diferite prilejuri în lumină poezia, frumusețea obiceiurilor. „Datinele și uzanțele diverse ale unei ginți — arată el —, formează așa zicînd aroma poetică în proza ocupațiunilor cotidiene ale vieții”⁴³. La rîndul său, Coșbuc a dezvoltat această idee. Astfel în articolul *Crai nou în țară*, referindu-se la o anume secvență din desfășurarea obiceiului, notează: „E un mod așa de naiv și de poetic

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ „...limba maghiară nu o posed” — îi scrie el lui Slavici la 17 martie 1886 (vezi textul scrisorii în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, III, p. 214).

⁴¹ *Românul în poezia sa populară. Studiu asupra tuturor ramilor poeziei populare române*, în „*Transilvania*”, IX (1876), nr. 18—23; X (1877), nr. 4—18; *Însemnătatea literaturii române tradiționale*, în „*Transilvania*”, VIII (1875), nr. 3—5.

⁴² N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 13 și I. Bugnariu, *lucr. cit.*, p. 81.

⁴³ *Românul în poezia sa populară*, X, nr. 8, p. 90.

de a-și arăta [poporul] încrederea în craii aleși"⁴⁴. Vorbind despre *Focurile morților*, spune: „În chip naiv și poetic explică țăranul focurile morților"⁴⁵, sau în alt loc: „Frumoasă și mișcătoare e poezia credinței acesteia"⁴⁶. Ocupându-se de *Cîntecul zorilor*, Coșbuc urmărește mai cu seamă desfășurarea scenică a obiceiului, pentru ca să încheie: „Și nu cred că mai încapă discuție că e unul dintre puținele obiceiuri cu adevărat poetice, care fie și numai pentru frumusețea lui merită să străbată veacurile și să trăiască de-a pururi între noi"⁴⁷.

Nu toate obiceiurile, credințele și superstițiile se învrednicesc însă de aprobarea lui Coșbuc, așa cum nu se învredniciseră nici de aprobarea dascălului său. Vorbind despre însemnătatea documentară a credințelor și superstițiilor populare, Silași accentua: „Dearte să fie de noi a vrea prin aceasta să ne facem advocații eroilor și stravanțelor superstițiunii. Vlăstarele, crescențiile ei stricăcioase le condamnăm și noi"⁴⁸. Condamna, de asemenea, cu asprime o seamă de rituri de secetă și credințe în strigoi (dezgroparea mortului și înțeparea corpului și inimii lui, tăierea capului etc.), pe care le consideră „stricăcioase” și „barbare”, cerind izgonirea lor din practica poporului⁴⁹.

La rîndul său, Coșbuc a dus o susținută campanie împotriva acestor superstiții și obiceiuri dăunătoare, convins fiind că acele „care nu sînt vrednice de trăit, pot să piară în bună pace și care sînt urite — cum e jujeul — și barbare, ar trebui chiar scoase din deprinderile poporului, fie chiar și cu sila legilor”⁵⁰.

În cursul său de mitologie Silași stăruie asupra superstițiilor populare ce se practică în diferitele zile ale săptămîinii și care împiedică desfășurarea normală a muncii femeilor mai ales. Coșbuc reia lucrurile pe baza unei documentări mai bogate și de pe o poziție mai categorică, persiflîndu-le ca nimeni altul pînă la el.⁵¹

În *Preclecțiuni de mitologie daco-română* (capitolele *Credințe despre plante*, *Plante medicinale* și *Alte plante medicinale*), Silași se ocupă pe larg de medicina empirică populară. „Efectele artei medicale a babelor noastre sînt, într-adevăr, nu o dată admirabile — consideră autorul —, încît omul cugetător de multe ori trebuie să-și pună întrebarea: de unde oare căpătară acele femei fără nici o învățătură și știință literară, uimitoarele cunoștințe medicinale?” Explicația o găsește Silași în tradiția îndepărtată, ce-și are punctul de plecare la „preoții etrusci”, stăpîni eminenți ai botanicei medicale, cunoscători adînci ai

⁴⁴ În vol. *Dintr-ale neamului nostru*, București, 1903, p. 110.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 122.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 125.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁸ *Preclecțiuni de mitologie daco-română*, curs, mss.; se găsește la Muzeul Cărții din București; vezi și *Însemnătatea literaturii române tradiționale*, nr. 5, p. 52.

⁴⁹ *Preclecțiuni*...

⁵⁰ *Medicina populară*, în vol. *Dintr-ale neamului nostru*, p. 51.

⁵¹ *Un capitol despre lene și superstiție*, loc. cit., p. 91—93.

însușirilor „salutefere au vătămătoare ale plantelor diverse”. Coloniștii italieni au adus aceste cunoștințe în Dacia, unde au supraviețuit pînă în vremea noastră. În continuare Silași face o documentată și interesantă paralelă între terapia romanilor și aceea a țăranilor români.

Iată acum ce spune Coșbuc cu privire la medicina empirică populară: „Cu toate că e așa de batjocorită medicina populară, eu sînt convins că oamenii de știință ar putea să învețe multe de la babe. Poporul nostru cunoaște o mulțime de plante medicinale, știe cum să le culeagă și cum să le păstreze și mai ales cînd să le întrebuințeze. [...] Despre descîntece și celelalte ceremonii ce le fac cînd se apucă de «meșteșug» n-ar trebui să vorbim tocmai cu atîta dispreț, căci aceste sînt rămășițe de-ale ceremoniilor religioase din timpii primitivi și păgîni, cînd medicul era una cu preotul și deci ele fac parte dintr-acele frumoase obiceiuri despre care strigăm mereu: „Se pierd, se pierd! Să nu le lăsăm să piară!”⁵². Interesul poetului nostru față de acest domeniu al creației folclorice îl dovedește și dicționarul de botanică populară pe care l-a alcătuit și care se păstrează în manuscris⁵³.

Cum vedem, asemănările de preocupări și de concepție sînt izbitoare la cei doi cînturari. La Silași ele ne apar uneori doar schițate în obișnuitele note de curs. La Coșbuc sînt redată mai sistematic, într-un comentariu mai amplu și cu o argumentare mai bogată și mai convingătoare. A intervenit, de sigur, și perspectiva timpului și personalitatea cînturării.

Înrudirile dintre Silași și Coșbuc pot fi urmărite și în alte domenii ale folclorului. Amîndoi s-au ocupat cu insistență de colindă și au tratat-o în baza aceleiași concepții generale folcloristice. Pentru amîndoi colindele sînt la origine „cîntece solare, fragmente și rămășițe din cîntecele liturgice ale cultului naturii”⁵⁴. În amintitul său curs de mitologie Silași oferă un spațiu întins cultului soarelui în folclorul românesc. La Coșbuc, în studiile sale teoretice, dar și în creația poetică, preocuparea aceasta apare ca un leit-motiv. *Miorița* însăși reprezintă, după părerea lui, un bocet solar: „ciobanul ucis e Soarele, maica bătrînă e Pămîntul”⁵⁵.

Silași e un adept integral al concepției mitologice în materie de folclor. Coșbuc merge pe aceeași cale. „Fondul” întregii literaturi populare (balade, basme, colinde, bocete, descîntece etc.) e mitic, „toate cîntă fenomene de ale naturii, toate sînt adaptări ale cîtorva mituri vechi de mii de ani [...] Numai numele sînt schimbate, numai amănuntele le deosebesc. Iar acele amănunte sînt fără importanță mitică, nu

⁵² *Medicina populară*, p. 49.

⁵³ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, București, Manuscrise Coșbuc, mapa IV.

⁵⁴ G. Coșbuc, în „Albina”, 1903, p. 1317; aceeași idee la Silași, în *Literatura română tradițională*, nr. 5, p. 51.

⁵⁵ *Elementele literaturii populare*, în „Noua revistă română”, vol. I (1900), p. 165.

schimbă fondul"⁵⁶. Încercările de explicare a diferitelor proverbe și zicători au la Coșbuc punctul de plecare în această convingere.

Întîia concretizare a concepției mitologice a lui Coșbuc în materie de folclor ne apare, așa cum s-a mai spus, în poemul *Atque nos*, publicat în anul 1886. Poemul reprezintă aderarea spontană și entuziastă a poetului la crezul înflăcăratului său dascăl latinist și pune în lumină și alte aspecte ale influenței acestuia. Nu vom contesta însă faptul că tinărul poet a pus aci în valoare întregul său bagaj de cunoștințe în legătură cu literatura populară, cu basmul în special, bagaj acumulat pînă atunci, mai ales în prima perioadă de formare, în Hordoul copilăriei sale.

Poemul *Atque nos* începe cu o mărturisire plină de patos, în care autorul își exprimă admirația pentru basm:

*Iarna, cînd e lungă noaptea, s-adun iinii și cumetrii
Și-apoi povestesc de-a dragul, stînd pe lavițele vetrii
Despre crai cu steamă-n frunte, despre lei și paralei...
Ohi că mult îmi place mie să mă pun la sfat cu ei
Și s-asculț ale lor vorbe, s-admir faptă glorioasă"*

.

Dar, consecvent etnopsihologismului preconizat și de Silași, basmul îi place poetului și pentru motivul

*"...căci poporul se descrie
Singur el pe sine însuși în povești — și-mi place mie
S-asculț pe popor, ca astfel să observ cum s-a descris".*

Fragmentul citat amintește opinia lui Grigore Silași, pentru care literatura populară reprezintă „copia cea mai genuină și mai fidelă, portretul fotografic al internului său [al poporului], al simțămintelor și dorințelor, aplicărilor și aspirațiilor ce nutrește, a ceea ce a fost, ce este, ce poate fi; scurt: al caracterului aceluiași popor”⁵⁷. Toate tipurile plătuite în basmele noastre populare — precizează Coșbuc — „Făt-Frumos”, „Sfînta Vineri”, „cîmpii cu văi de aur”, „văi cu lacrimi”, „lumea galbenă” etc., toate poartă „mitologic diadem” și toate ne duc cu gîndul la trecutul greco-roman:

*„Și-atunci gîndurile mele îndărăt prin secolii trec
Și, zburînd prin Capitoliu, se opresc pe-Olimpul grec.
Aici văd zeii-n consiliu, văd tritoni și minotauri,
Văd ciclopi c-un ochi în frunte, văd eroi încinși cu lauri
Și văd toate-acele tipuri de grecești mitologii,
Pe cari le-a creat avîntul exaltatei fantazii.
Și privind adînc la ele. îmi par toate-a fi asemeni
Cu-ale noastre tipuri; toate îmi par rude, îmi par gemeni:
Și-ncet tipurile sfînte de mitologii grecești
Se-ncuscrează cu-ale noastre fantazii de prin povești”,*

⁵⁶ *Ibid.*, p. 160.

⁵⁷ *Românul în poezia sa populară*, X, nr. 19—20, p. 219.

pentru că:

*„Din Helada răătăcit-a mitul vechilor eroi
Și pe-o cale-ndreptătită s-a prelins pînă la noi,
Pentru că să mărturească singele cu grea dovadă.
Din spendoarea ei cea veche, ne-a păstrat vechea Heladă
Stol de basme și credință, snop de tipuri, cari trăiesc
Tainic înrădăcinate prin poporul românesc”*

Ca să fie mai convingător, Coșbuc aduce și cîteva exemple:

*„Poliphenos recunoaște frate bun pe Surgă-murgă
Și se bucură că-și află ochiul ars de Odiseu;
Pipăruș-viteaz își află prototipul în Teseu:
Ăst din urmă războiește cu giganți și minotauril
Cel dintii, pe-aceea cale, cu zmei negri și bălauri.
Regi eleni din timpul mitic, cu-a lor iapte de mirat,
Mai trăiesc în basmul nostru pe la Verdele-mpărat;
Și trăiesc în basmul nostru fantaziile păgine,
Căci din grații și zeiță și din nimfe-am făcut zine,
Iar din Mars, din Zeus, din Venus, din Mercur creat-am noi
Sîntă Marți și sîntă Vineri, sîntă Miercuri, sîntă Joi”.*

Concepția mitologică și latinistă a lui George Coșbuc, concretizată în lungul crîmpei citat, se regăsește aidoma la profesorul Silași. În lucrarea sa *Românul în poezia populară*, acesta făcea astfel afirmația că basmele cuprind „întreagă întreguța religiune păgînă a străbunilor; ba mai mult, de rămășițe prea considerabile din primele elemente dure și necioplite ale credinței sau religiei omenești”. Iar în alt loc (nr. 18, p. 207) precizează că în literatura noastră populară s-a păstrat întreaga mitologie eleno-latină, deoarece „noi românii daciani nu sîntem nicidecum o națiune nouă (...), ci pur și simplu continuățiunea modificată după loc, timp, circustări a romanilor celor vechi”⁵⁸.

În încheierea cuprinzătoare paralele ce o face între mitologia antică și cea românească, Coșbuc subliniază încă o dată caracterul latin al celei din urmă, exprimîndu-și admirația și prețuirea față de basm:

*„Și zăresc poporul nostru, cu zimbire drăgălașe
Legănat cu-aceiași leagăn și-nlășat cu-aceiași iase
Ca și vrednicii războinici de la Tîbru și Olîmpl
Atunci ambițiuni curate mă-nlăsoară și mă-nghimp;
Simțesc strîmt atunci pămîntul pentru dezlipite ramuri,
Căci născutu-s-au din sînul unor domnitoare neamuri;
Și-mi vine să-mi înalț truntea și s-o scutur veselos
Și să strig în lumea largă: „Et in Arcadia nos!”*

⁵⁸ X, nr. 7, p. 80. În altă parte autorul afirmă: „...mitul român e mai în totalitate sa cel eleno-latin” (*ibid.*, p. 81); „miturile noastre românești poartă [...] timbrul originii lor italice”, ele reprezintă așadar documente ale „originii noastre latine” (*ibid.*, nr. 8, p. 90).

Conștiința nobilei noastre origini etnice, care este pentru Coșbuc prilej de „ambițiuni curate”, i-a fost inoculată de Grigore Silași, care, după ce efectuează o amplă analiză a caracterelor sufletești ale românilor și ale strănepoților lor, găsește că aceștia reprezintă o „copie mai în toate identică cu admirabilul prototip roman”⁵⁹. Iar cultivând aceste virtuți, „... cu fruntea serină, cu anima calmă putem privi în venitoriul națiunii române”⁶⁰.

Poemul *Atque nos* constituie o admirabilă concretizare poetică a concepției folcloristice a lui George Coșbuc din jurul anului 1886, concepție care se identifică cu aceea a lui Grigore Silași. Ideile profesorului se regăsesc aci pînă în cele mai mici amănunte. Admirația entuziastă a prozei populare se justifică la poetul nostru în același chip ca la folcloristul Silași. Mai întîi de toate, ea reprezintă un prețios document psihologic, sufletesc, întrucît „basmul știe / sub un ideal s-ascundă palide realități”. Folclorul este expresia vitalității și forței de creație a unui popor: „Tăinuiesc însumi convingeri că poporul care-mbracă / Într-o haină-așa de caldă gîndiri reci, poate să facă mult și poate să se înalțe pajură de pe pămînt” și totodată reprezintă o dovadă a optimismului său: „Omul află fericire nu numa-n negrul mormînt”.

Admirația lui Coșbuc pentru basm se justifică apoi prin valoarea lui artistică. În Făt-Frumos și Ileana Cosînzeana sînt „personificate două vieți / „De-ncîntare fără margini: puterească fantazie / V-a creat și întreite facultăți de poezie”. Vorbind despre proza noastră populară, Silași o numea „grădină feerică plină de niște produse omenești de cele mai frumoase și mai încîntătoare”, „odor neprețuit”⁶¹ etc.

Consecvent ideii lui Grigore Silași, potrivit căreia literatura populară „ne dă uneori unicul testimoniu despre catastrofele mai notabili ale vieții lui”⁶² [poporului], constituind totodată argumentul peremptoriu al originii noastre romane, Coșbuc își încheie poemul cu aceeași concluzie: „Și noi am fost în Arcadia”.

Ne-am oprit mai de-a-proape asupra raporturilor dintre concepția folcloristică a lui George Coșbuc și aceea a profesorului Silași deoarece ele nu au constituit pînă acum obiectul unor preocupări mai atente, afirmațiile ce s-au făcut avînd un caracter vag și neargumentat. Mult mai puternică decît se crede îndeobște, influența lui Silași asupra poetului s-a repercutat mai ales asupra activității sale folcloristice. Ea se resimte în toate studiile și articolele sale de această natură, în ciuda concesiilor pe care autorul le-a făcut mai tîrziu noii direcții preconizate de B. P. Hasdeu și apoi de O. Densusianu. Ea e prezentă, într-o măsură mai mică însă, și în creația poetică a lui Coșbuc. Astfel inspirația lui predilectă din basm și legendă, deci tocmai din speciile cele mai importante din punct de vedere mitologic, viziunea mito-

⁵⁹ *Ibid.*, nr. 23, p. 264.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*, nr. 7, p. 80 și nr. 8, p. 89—90.

⁶² *Însemnătatea literaturii române tradiționale*, nr. 3, p. 32.

logică a naturii, sublinierea permanentă a laturii estetice a manifestărilor populare etc., reprezintă credem, cel puțin în parte, rezultate ale influenței lui Silași. Așa cum vom vedea în altă parte a studiului nostru, realismul popular în care ancorează poetul poartă și pecetea concepției latiniste împărtășită de dascălul său. O bună parte a creației artistice a lui Coșbuc, mai cu seamă cea anterioară anului 1889, se conformează unui ideal de esență latinistă: ea înfățișează un popor robust, eroic și idilic; idealul acesta îl descifra cu mîgală Grigore Silași în literatura populară românească⁶³.

Dar însăși inspirația folclorică, inaugurată de poetul nostru anterior, sub alte auspicii, se datorește într-o măsură oarecare aceluiași cărturar care declara, asemenea scriitorilor pașoptiști, că literatura cultă „numai din rădăcina celei tradiționale poate suge suc naționalității și peculiarității sale românești”⁶⁴.

Bolnav și descurajat, George Coșbuc părăsește definitiv Clujul în noiembrie 1886. Nu se reîntoarce însă în satul copilăriei sale, din cauza unor neînțelegeri cu părinții. „Acasă la Hordou — îi scrie el lui I. Slavici, la iulie 1887, din Harina, lângă Bistrița — beu numai pelin, am fost tot dus prin sate ca nebunii, *mai culegînd unele și altele de printre oameni*”⁶⁵ [sublinierea noastră, D. P.]. Peregrinările de genul acesta par să fie mai vechi. Virgil Șotropa, fostul său coleg la universitate, notează în *Amintirile* sale că „nu o dată se întîmpla” ca poetul să dispară „fără de nici o vorbă, și nu-l vedeai săptămîni întregi în Cluj. Cînd îl cuprindea nostalgia nu era în stare nimeni să-l rețină...”⁶⁶.

Răstimpul dintre noiembrie 1886 și august 1887 reprezintă astfel o ultimă perioadă de contact nemijlocit a poetului cu mediul folcloric năsăudean, înainte de plecarea lui la București. Amintirea ținuturilor natale îl va urmări însă de-aproape pînă la sfîrșitul vieții. Bunăoară, în 1888, într-o scrisoare adresată fratelui său Aurel⁶⁷, se interesează de oamenii din Harina, Salva, Leșu, gîndindu-se poate la acei care cu puțin înainte îl fermecaseră cu creațiile lor poetice.

Pe la mijlocul lunii august 1887 George Coșbuc ajunge la Sibiu, în redacția „Tribunei”. Începe astfel o nouă perioadă a vieții și a creației sale literare, perioadă pe care el însuși avea să o considere drept cea mai rodnică. Ea este importantă și sub raportul preocupărilor noastre. Grație lui Ioan Slavici în special, directorul ziarului și autor al *Novelelor din popor* (1881), al poveștilor populare, al unor interesante contribuții teoretice în domeniul folclorului⁶⁸ și principalul pro-

⁶³ *Românul în poezia sa...*, nr. 21, p. 233—237.

⁶⁴ *Însemnătatea literaturii române tradiționale*, nr. 5, p. 52.

⁶⁵ Torouțiu, *lucr. cit.*, III, p. 216—217.

⁶⁶ „Arhiva someșană”, vol. 15, p. 48.

⁶⁷ Pr. George Coșbuc, *Din corespondența unchiului meu*, în „Arhiva someșană”, 5, p. 40.

⁶⁸ Vezi în legătură cu aceasta D. Pop, I. Slavici, *teoretician al folclorului*, în „Studia Universitatis....”, 1959, ser. IV, fasc. 2, p. 115—125.

motor al acelei „direcții populare” care constituie nota specifică și de mare rezistență a literaturii „Tribunei”, Coșbuc își întărește convingerile dobândite mai înainte cu privire la însemnătatea producției orale și a inspirației folclorice, lărgindu-și și nuanțându-și totodată într-un sens mai realist cunoștințele pe acest tărîm. Este mai presus de orice îndoială că poetul va fi discutat adeseori cu tribuniștii și cu folcloriștii ziarului problemele creației populare. În afară de Slavici, în redacție mai era un îndrăgostit de patrimoniul oral, Septimiu Albini, autor al unei valoroase culegeri de colinde din jurul Sebeșului⁶⁹ și al unor creații originale îmbibate de elemente populare. Un colaborator apropiat al „Tribunei” și prieten al lui George Coșbuc era folcloristul Enea Hodoș⁷⁰.

Poetul a citit fără îndoială din numeroasele poezii populare, producții în proză, descrieri de obiceiuri etc. sosite la redacție vreme de mai bine de doi ani, îmbogățindu-și astfel informația în aceste domenii.

Furat poate și de amintirea ținuturilor natale, dar mai ales de vraja tradiției nescrise ce l-a fascinat întotdeauna, Coșbuc ne apare și în perioada sibiană în continua căutare a mediului folcloric. Îl întâlnim astfel stînd de vorbă cu țărani veniți la oraș cu diferite treburi, notîndu-și cuvinte și expresii din graiul lor⁷¹, îl surprindem admirînd chipurile pitorești ale „slujnicuțelor [...] cu donițele pline”⁷², sau călătorînd prin satele învecinate, la Păltiniș, Săliște, Vînători, Gura Riului, Rășinari și Cislădie, Galeș și Ocna Sibiului, de regulă în tovărășia colegilor de la „Tribuna”⁷³. Într-o scrisoare trimisă tatălui său la 13 iulie 1888, Coșbuc relatează: „Ieri am fost la Turnu-Roș și am înturnat peste Făgăraș. În lunile astea am umblat pe la Deva, Alba Iulia, Abrud și Brașov, așa de-a vederea”⁷⁴.

Nu avem nici o mărturie care să confirme o activitate de notare a pieselor folclorice cu prilejul unor asemenea descinderi, așa cum de regulă nu culegea producțiile populare în vederea publicării lor, mulțumindu-se cu ceea ce putea înregistra oral. Bănuim totuși că privirile lui se vor fi ațintit adeseori asupra manifestărilor artistice populare din această pitorească regiune, însemnîndu-și ceea ce considera vrednic de reținut. Oricum, ceasurile petrecute în ambianța folclorică atît de pregnantă și caracteristică a satelor din sudul Transilvaniei îi vor fi stimulat inspirația în sensul admirabilului poem *Nunta Zamfirei*, în legătură cu care G. Scridon susține că a fost compus în Gura Riului⁷⁵.

⁶⁹ Publicat în „Tribuna”, IV (1887), nr. 31—42.

⁷⁰ Despre activitatea folcloristică desfășurată în paginile ziarului, vezi D. Pop, *Folclorul literar al „Tribunei”*, în vol. „Studii de istorie literară și folclor”, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 107—162.

⁷¹ A. I. Dima, *lucr. cit.*, p. 32.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*, p. 32—33.

⁷⁴ Pr. G. Coșbuc, *lucr. cit.*, p. 39.

⁷⁵ Cf. George Coșbuc, *Bibliografie*, p. 7.

Documentele ce ne-au rămas de pe urma poetului nu ne permit să cunoaștem în ce măsură îl interesa în această perioadă a vieții sale studiile folclorice. Știm doar atât că citea foarte mult, desăvârșindu-și pregătirea în materie de cultură și literatură⁷⁶. Este mai mult decât probabil că între lecturile sale colecțiile și studiile de folclor își vor fi avut și ele un loc al lor.

Bogata operă creată de Coșbuc în răstimpul dintre 1887—1889 la Sibiu nu cuprinde nici o încercare teoretică pe marginea fenomenului de cultură populară, dar vădește o apropiere crescândă de sursele folclorice și un pas înainte în ceea ce privește folosirea lor artistică. Pătrunzînd tot mai adînc în miezul producției populare, poetul înțelege acum să o prelucrez mai consistent și într-un mod mai personal. În valorificarea basmului și legendei, de pildă, începută încă pe vremea cînd era elev la Năsăud, el atinge acum apogeul, dar răbufnirea latinistă din *Atque nos rămîne* departe, în urmă, făcînd loc tot mai larg principiului călăuzitor al conducătorilor „Tribunei” în materie de literatură. El tinde astfel să elimine elementul lexical de restrînsă circulație regională, fapt ce imprimă creației sale o mai largă respirație românească. Versul de 7—8 silabe pe care începe să-l utilizeze acum imprimă poeziei sale un mai pronunțat dinamism, apropiînd-o în același timp mai mult de poezia populară. Paralel cu aceasta, Coșbuc manifestă o exigență sporită față de aspectul formal al versurilor, impunîndu-se ca un maestru al versului românesc.

Dintre basmele și legendele lui Coșbuc create anterior, în perioada 1884—1887 și publicate în „Tribuna”, unele se țin aproape de modelul popular (*Pe pămîntul turcului*, publicată în 27 X 1885, dar scrisă mai înainte, *Fata Craiului din cetini*, publicată începînd cu nr. din 29 III pînă la 10 IV 1886, *Armîngeniei*, publicată în nr. din 18 VII 1887). Altele vădesc unele devieri în ceea ce privește deznodămîntul și în general destinul eroului principal, care nu mai e de fiecare dată triumfător. Sfîrșitul trist le îndepărtează astfel, pe de o parte de prototipul folcloric, dar le umanizează pe de altă parte, imprimîndu-le un caracter mai realist și mai personal în același timp. E vorba de *Fulger* (scrisă în 23 IX 1886 și publicată în 1887), *Izvor de apă vie* (scrisă în IV 1886 și publicată în nr. din 28 VI 1887) și *Teodolinta* (scrisă în august 1885 și publicată în nr. din 23 IV 1888 al aceluiași ziar, „Tribuna”).

Soluția artistică a acestei ultime categorii de prelucrări o întîlnim și în continuare, în perioada sibiană a lui Coșbuc, de exemplu în *Tulnic și Lioara* (publicată în nr. din 23 X 1887 și care, prin sfîrșitul ei, ne aduce aminte de *Fulger*, fiind însă superioară acestuia din punct de vedere estetic) și în *Cetina d-albă* (publicată în nr. din 24 XI 1889 și ea remarcabilă sub raport estetic).

Mai semnificative decît acestea ne apar însă basmele *Patru Portărei* (publicat în nr. din 30 IV 1888), *Crăiasa zînelor* (din 9 X 1888), *Un*

⁷⁶ Vezi Al. Dima, *lucr. cit.*, p. 17—18, 30.

pipăruș modern (din 5 VII 1889), și *Pipăruș viteaz* (din 21 VII 1889), care vădesc o minuire mult mai liberă a materialului popular. *Crăiașa zinelor* aduce un caracter șagălnic; *Patru porlărei*, despre care D. Micu spune că ar fi fost în intenția autorului o simplă compunere menită să „amuze cititorii” prin luarea în zeflema a „voinicilor” „Tari la spusuri, dar slabi la făptuit”⁷⁷, nu e lipsită după părerea noastră de unele înțelesuri critice inspirate de realitățile vremii sale. În plus, ea vădește, așa cum spuneam, o mare libertate în folosirea modelului popular, atât în ceea ce privește ideea, cât și realizarea estetică. Din acest unghi de vedere, mai semnificative sînt *Un pipăruș modern* și *Pipăruș viteaz*. Cea dintîi este — așa cum precizează și titlul ei — o „parodie” asemănătoare poemului eroi-comic *Trei viteji* al lui Budai Deleanu. Făt Frumos al basmului nostru tradițional devine aci Achim Cotor al lui Ignat, numele avertizînd dintru început asupra caracterului comic al creației. Eroul pornește în căutarea nevestei furate de zmei, ca să o găsească în cele din urmă alături de ibovnicul ei Cîrc Ciolan. Pînă să ajungă aci Achim Cotor trece printr-o lungă serie de peripeții ce-i dau poetului prilejul de a-și dovedi reala capacitate de persiflare, de convertire a eroicului și fantasticului în comic și grotesc. Sfîntul Soare, personajul mitic pe care Coșbuc avea să-l situeze în centrul mitologiei românești, devine în parodia sa un moșneag iubitor de snoave, care la auzul unor „pozne și minciuni”, „moare de rîs”, dar neputincios într-ale slovenitului unor „scrisori cu alfabet cirilic”. Viziunea această a personajului se regăsește pînă la un anumit punct în folclor, dar preluarea ei trebuie apreciată ca o tendință de ieșire din limitele concepției clasicizante în valorificarea folclorului. Același lucru se observă în zugrăvirea sfîntelor săptămîinii, care sînt coborîte și ele din sfera miticului și amestecate între cele pămîntene, pătîmind de aceleași slăbiciuni omenești.

Vorbînd despre *Un pipăruș modern*, Dumitru Micu apreciază că ea nu conține „cine știe ce semnificații”⁷⁸. Totuși, convertirea miticului și clasicului în parodie reprezintă o atitudine nouă în maniera de folosire a basmului popular, o situație a poetului deasupra lui.

Mai greu este de descifrat intenția ce stă la baza producției *Pipăruș viteaz*; oricum, poetul aplică și de data aceasta materialului popular același tratament.

În perioada sibiană a lui Coșbuc, filonul folcloric pătrunde și în alte sectoare ale creației sale, mărturisind o deplină maturizare în utilizarea izvoarelor folclorice, fapt ce s-a realizat printr-o asiduă scrutare a acestora. Să ne gîndim numai la *Rada*, *Fata morarului*, *Nunta Zamferei* și chiar *Ideal* și vom avea imaginea progresului ce l-a făcut Coșbuc în perioada cu care ne-am ocupat.

Trecerea poetului în România, în decembrie 1889, marchează o epocă nouă și în ceea ce privește raporturile sale cu cultura populară.

⁷⁷ *Lucr. cit.*, XXIX.

⁷⁸ *Ibid.*, p. XXXII.

El continuă să se adape și pe mai departe la izvoarele ei, dar în afară de aceasta, epoca la care ne referim închide în cadrele ei opera de maturitate a lui Coșbuc pe tărîmul folclorului. Acumularea imensă de material de pînă aci este dusă mai departe și lărgită mult în zona folclorului altor popoare. La ea se adaugă o bogată lectură de studii teoretice, ceea ce îi va permite trecerea la elaborarea unor cercetări proprii, care fac din poet un interesant teoretician al folclorului românesc.

Numeroasele colecții și studii din domeniul creației populare aflate în biblioteca lui George Coșbuc, unele din ele cu sublinieri și adnotări, au fost citite în această perioadă: *Proverbele Românilor*, a lui Iuliu A. Zanne, *Cimiliturile Românilor* de Artur Gorovei, *Mostre de dialectul macedo-român* de Crușovanu Vangeliiu Petrescu, *Poezii populare*, a lui M. Canianu, *Literatura populară*, *Noțiuni despre colindele române*, și *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri*, ale lui G. Dem. Teodorescu, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile Românilor*, *Tradiții poporane române din Bucovina*, *Nașterea la Români*, *Sărbătorile la Români*, *Nunta la Români*, *Înmormîntarea la Români*, ale lui S. Fl. Marian sînt numai cîteva din lucrările de folclor românesc pe care Coșbuc le-a citit în această vreme⁷⁹. La ele se adaugă numeroase titluri din bibliografia străină, toate în limba germană: *Über den Ursprung der Rumänen. Ein Beitrag zur Ethnographie Südosteuropas* de Traugott Tamm, *Die sprichwörtlichen Redensarten* a lui Gustav Wustmann, *Deutsches Volkstum* a lui Fr. L. Johne, *Märchen*, a lui Clemens Brentano, *Indogermanische Volksglaube* de W. Schwarz, *Norwegische Volksmärchen* a lui Fr. Zulch⁸⁰ etc. Pe calea lecturilor sale, Coșbuc a ajuns să-și precizeze concepția sa folcloristică și să poată face totodată o seamă de analogii între creația orală românească și aceea a diferitelor popoare europene și chiar extraeuropene. Însemnările pe care le întîlnim, uneori pagină de pagină, în aceste lucrări ne dezvăluie interesul științific cu care le-a citit și concepția pe care și-o formase despre diferitele probleme ale folclorului, lucruri care vor constitui obiectul unor studii și articole care îmbogățesc substanțial bibliografia folcloristică românească.

Ceea ce se impune să subliniem în încheierea acestui capitol al cercetării noastre e că pentru George Coșbuc creația populară a reprezentat o preocupare constantă în întreaga sa viață. Născut în plin mediu folcloric, n-a ieșit niciodată din universul lui, ci dimpotrivă, a adăugat mereu la zestrea cu care a plecat în lume din satul copilăriei sale, fie prin scrutarea atentă și directă a însăși realității populare, fie pe calea lecturilor sale, orientate atît către bibliografia românească, cît și străină. Literatura științifică de specialitate pe care a cunoscut-o și influența profesorului Grigore Silași vin să explice esența concepției

⁷⁹ Vezi lista lor completă la A. I. Duțu, *lucr. cit.*, p. 200.

⁸⁰ *Ibid.*

sale folcloristice care e cea mitologică. La cristalizarea ei și-a dat însă concursul însuși materialul popular, în care reprezentarea mitică e adeseori prezentă (vezi de ex. poezia *Din copilărie*).

ДЖОРДЖЕ КОШБУК И ФОЛЬКЛОР

(Резюме)

Настоящая статья является первой главой более обширного исследования, посвященного фольклорным занятиям и влияниям в творчестве румынского классического поэта.

Автор пытается установить факторы, которые объясняют интерес Кошбука к народному творчеству и вклад, внесенный разными культурным средами, в которых он развивался, в обогащение его знаний на этом поприще и в формирование его взгляда на фольклор. Первой фазой посвящения Кошбука в тайны народного творчества было его детство, проведенное в фольклорной среде родной деревни (Хордоу, Нэсэуд) и в соседней деревне Телчу, фаза, которая продолжалась в эпоху его учения в Нэсэуде. Это знакомство носит крестьянский характер, поэт черпал, но всегда устным путем, из местной традиции, с которой он составлял одно целое. Первой литературной школой Джордже Кошбука является, таким образом, фольклорная жизнь его родной деревни. Вторая фаза, которая совпадает с периодом его учения в лицее в г. Нэсэуде, прибавляет новый источник к фольклорной информации поэта, а именно книжный. Он начинает знакомиться теперь с румынским фольклорным движением, главным образом со сборниками народной литературы и с произведениями народного вдохновения. Период учения в университете отмечает третью фазу знакомства Дж. Кошбука с фольклором. Под влиянием профессора Клужского университета Григоре Силаши, в особенности, он присоединяется к определенному фольклорному взгляду мифологической и латинистской сущности. Годы, проведенные в редакции газеты „Трибуна” в г. Сибиу, способствуют дальнейшему сближению Кошбука с румынским фольклором, изучение которого он углубляет, особенно с художественной точки зрения. Народное вдохновение, созревшее тогда, испытывает последствия взгляда „народного реализма”. Последняя фаза знакомства румынского поэта с фольклором, которая распространяется на период, проведенный в Румынии, носит преимущественно книжный характер. Кошбук и теперь продолжает наблюдать внимательно это явление непосредственно в народном быту, а также он усердно следит за специальной румынской и иностранной литературой. Эта фаза включает в себя и теоретическую деятельность поэта в области народной культуры, деятельность, благодаря которой он становится крупным фольклористом.

GEORGE COȘBUC ET LE FOLKLORE

(Résumé)

Le présent article constitue le premier chapitre d'une étude plus étendue consacrée aux préoccupations folkloriques et aux influences du folklore dans l'œuvre du classique roumain.

L'auteur tente d'établir quels facteurs peuvent expliquer l'intérêt porté par Coșbuc à la création populaire et quel est l'apport des divers milieux culturels où le poète s'est développé à l'enrichissement de ses connaissances dans ce domaine et à la formation de sa propre conception folklorique.

Une première phase de l'initiation de Coșbuc aux secrets de la création populaire est celle de son enfance passée dans le milieu folklorique du village natal

(Hordou. distr. de Năsăud) et dans le village voisin Telciu, avec des prolongements vers l'époque de ses études à Năsăud. Cette initiation est de caractère rustique, le poète amassant des matériaux considérables, mais toujours par la voie orale, dans la tradition locale à laquelle il s'était intégré jusqu'à s'y fondre. La première „école littéraire" de George Coșbuc est donc la vie folklorique de son village d'origine.

La seconde phase, qui se confond avec l'époque de ses études au lycée de Năsăud, ajoute une nouvelle source à l'information folklorique du poète: la source livresque. C'est alors qu'il commence à connaître le mouvement des études folkloriques roumaines, surtout les recueils de littérature populaire et les oeuvres d'inspiration populaire.

L'époque des études universitaires constitue la troisième phase de l'initiation folklorique de G. Coșbuc. C'est surtout sous l'influence du professeur Grigore Silași, de l'Université de Cluj, qu'il adhère à une certaine conception folklorique, de nature mythologique et latiniste.

Les années passées dans la rédaction du journal *Tribuna* de Sibiu aident Coșbuc à se familiariser toujours davantage avec le folklore roumain, qu'il approfondit surtout dans ses aspects artistiques. L'inspiration populaire du poète, parvenue dès lors à la maturité, se ressent de la conception du „réalisme populaire".

Une dernière phase de la formation folklorique du poète roumain, qui comprend la période de sa vie dans l'ancienne Roumanie, présente un caractère par excellence livresque. Coșbuc continue à observer avec la même attention le phénomène folklorique sur la réalité populaire vivante, mais en même temps il suit avec assiduité la littérature de spécialité tant étrangère que roumaine. Cette phase comprend également l'activité théorique du poète dans le domaine de la culture populaire, activité qui fait de lui un folkloriste important.

COȘBUC E L'ITALIA

di

MARIO RUFFINI (Torino)

Nei suoi rapporti con l'Italia il Coșbuc è noto soprattutto per la sua traduzione della „Divina Commedia” e per i suoi studi su Dante, recentemente pubblicati. Si sa anche che venne in Italia, sembra più di una volta, ma di sicuro dei viaggi che egli intraprese si hanno testimonianze soltanto per quelli effettuati nel 1902 e nel 1912.

Il suo amore per l'Italia, forse, gli giunse attraverso Dante, del quale il padre suo, popă, cui chissà come era giunto all'orecchio che un certo Dante aveva scritto qualcosa in cui si parlava dell'inferno, del purgatorio e del paradiso (forse pensava di trarne qualche spunto per le sue prediche?) gli aveva chiesto notizie; per accontentarlo, il Coșbuc aveva comprato una traduzione tedesca della „Divina Commedia” e ne aveva tradotto in romeno i primi tre canti dell'Inferno (1).

L'amore per l'Italia lo trasse più tardi a tradurre il celebre passo del secondo libro delle „Georgiche” di Virgilio, che nei versi 136—175 canta le lodi della penisola (2).

Ma, in precedenza, la sua natura romantica lo aveva indotto a interessarsi poeticamente di alcuni episodi della storia d'Italia, la fonte dei quali, dalla grafia di alcuni nomi propri, appare di influsso culturale tedesco.

La prima di queste poesie è intitolata *Paul-de Nola*, pubblicata nel luglio 1887 nella rivista „Tribuna” di Sibiu. Narra il poeta delle schiere gotiche di Alarico che hanno invaso le belle terre d'Italia, portando dappertutto morte, schiavitù, fame, orrori. Tra coloro che cercano di lenire le sofferenze provocate dai Goti c'è il vescovo Paolo di Nola, il quale, dopo aver dato tutto il suo ed essersi ridotto in povertà per amore dei derelitti, nella impotenza di dare un aiuto

(1) R. Ortiz, *Dante și Coșbuc*, in „Mișcarea literară”, II, nr. 10.

(2) La traduzione fu pubblicata in „Convorbiri literare”, XL, 1906, pp. 386—87.

materiale ad una vedova, che lo supplica di riscattare il figlio fatto schiavo dagli invasori, si fa schiavo al posto del giovinetto e viene portato in dura schiavitù in Africa. Dopo lunga, dolorosa prigionia e dopo la morte di Alarico, il popolo stesso libera Paolo e lo ripone sul seggio episcopale di Nola; nel trionfale ritorno, la vedova e il figlio sono tra la folla e la madre prega Dio che faccia vivere ancora a lungo il salvatore del figlio e lo prenda, alla fine della vita nel suo paradiso.

La poesia risponde a verità storica, con la sola riserva che l'episodio non si riferisce a schiere gotiche, ma ad una delle tante incursioni dei Vandali in Italia, e pertanto non ad Alarico e neppure al famoso vescovo Paolino da Nola, l'inventore delle campane nel servizio liturgico, l'amico di Niceta di Remasiana, e che fu il primo vescovo con tal nome della città campana, in cui morì nel 431 e. n.; si tratta invece delle schiere di Trasamondo, nipote di Genserico, che invasero la Campania nel 507—508, e del vescovo di Nola Paolino III°, morto nel 535 e che effettivamente fu schiavo nei possedimenti vandalici dell'Africa.

La fonte dell'episodio, certamente di seconda mano per il Coşbuc, si trova nel terzo libro, primo capitolo dei famosi *Dialogi* di S. Gregorio Magno, al quale risalgono gli errori di persona e di data, non impugnabili, quindi, al poeta (3).

Una seconda poesia, che tratta un episodio della storia italiana, è *Regina Ostrogoților*, in cui viene narrata la tragica fine di Amalasunta, figlia di Teodorico e reggente in nome del figlio minorenni Atalarico, che regnò nel 534—36.

L'assassinio, storicamente esatto, avvenne a Bolsena, sul lago, ma non per mano di Teodato, bensì di suoi sicari. La poesia è presa quasi tutta dall'apostrofe di Amalasunta, che rinfaccia al marito tutte le sue colpe, ma non quella che dovette essere la causa vera dell'assassinio, di essersi cioè fatto strumento del malcontento dei Goti per l'opera di pacificazione con i Romani e per il riavvicinamento all'impero bizantino, patrocinato dalla regina.

C'è tutt'intorno il solito apparato scenico caro al romanticismo tedesco, il castello, sulla rupe scoscesa, la notte tenebrosa, il vento che infuria e dà funebre voce ai boschi, quella notte che è nel pensiero di Amalasunta, quella tempesta che è nel suo cuore.

Un'altra poesia, questa di sicura fonte popolare italiana, è *Roca* (sic) *di Manerba*, pubblicata in „Universul literar” del 19 agosto 1902, nella quale il Coşbuc narra la fine degli ultimi resti del popolo longobardo, asserragliato nella roccia, costruita sulla costa bresciana a picco sul lago di Garda, a una decina di chilometri da Desenzano.

(3) Per la questione cf. A. Baudrillart, *Saint Paulin évêque de Nola*, Paris 1904, pp. 167—69; F. H. Dudden, *Gregory the Great*, London 1905, pp. 339—42; U. Moricca, *Storia della letteratura latina cristiana*, vol. III, parte II, Torino, 1934, pp. 1685—87.

Da due anni, dice il poeta, è morto il re e, nella rocca, i Longobardi sono sfiniti per la fame e per la sete, stretti d'assedio dai Franchi. Si tratta evidentemente di una leggenda, perché la conquista dell'Italia da parte di Carlo Magno finì con la prigionia dell'ultimo re, Desiderio, in un convento francese, e con la fuga di suo figlio Adelchi, l'eroe della omonima tragedia del Manzoni, a Costantinopoli; l'accento leggendario è dato dagli ultimi sei versi della poesia:

*Iar cînd noaptea treci pe Garda
Sus pe stîncă solitară
Vezi oșteni în albe coifuri
Stînd gătiți de sus să sară
După Domnul lor în lacul
Ingrozit și ei de el.*

Il poeta, come vedremo tra poco, fu effettivamente sul posto e ricorda con precisione il luogo, la rocca di Manerba, tra Sirmione e Salò; certamente fu impressionato dalla sua selvaggia bellezza e dalla leggenda fiorita nel popolo, che raccolse e cantò, dandole quell'aura di tragicità che già aveva adoperato nelle precedenti poesie.

Il Coșbuc è autore di un'ultima poesia, *În spital*, pubblicata nel 1902 in *Ziarul unui pierde-vară*, nella quale si narra di un giovane soldato ferito e ricoverato in un ospedale improvvisato a Venezia; lo visita l'imperatore, e un generale lo avverte che non conosce una sola parola di tedesco: insieme con lui sono altri soldati che ignorano la lingua ufficiale dell'impero asburgico, e sono romeni. Hanno combattuto per l'imperatore, e l'imperatore ora bacia il ferito mutilato di un braccio, dicendo agli altri di raccontare che l'ha chiamato „figlio” e che s'è fermato piangendo al suo capezzale.

L'accento alla giovinezza dell'imperatore nella quinta e nella ottava strofe:

*Astfel zice generalul
Către tîneru'mpărat
.....
Toți ca lei se luptară,
Tinere Habsburg,*

nonché la sesta strofe, se risponde a una precisa notizia di una realtà storica entrata anche nel folclore, potrebbe far pensare alla battaglia di Solferino del 1859, alla quale assistette il giovane imperatore Francesco Giuseppe, allora ventinovenne, che fu caratterizzata da un violento temporale verso sera, battaglia che per la sua sanguinosità lasciò tracce nel folclore di Transilvania e del Maramureș (4).

(4) M. Ruffini, *Le battaglie di Solferino e Custoza 1866 nei canti popolari romeni*, in „Atti del XXVI Congresso della Società Storica Subalpina”, Torino 1936.

Dello stesso anno 1902 sono due prose del Coșbuc legate al suo viaggio in Italia.

La prima, *Românii ținând drumul lui Napoleon cel Mare (Episod din istoria militară a românilor ardeleni)*, publicata nel nr. 13 del 1 aprile 1902 di „Universul literar”, e poi subito dopo in altre riviste, descrive l'eroismo di un reggimento confinario romeno di Năsăud nella battaglia di Arcole del 15—17 ottobre 1796, vinta da Napoleone contro le truppe austriache del maresciallo Alvinczy (5). Si tratta di una nota marginale che ha riferimento con l'Italia per la località della battaglia.

La seconda prosa è intitolata *Amicul meu din Torbole*, e fu pubblicata in „Universul literar” del 23 settembre 1902.

E' il racconto di un fatto accaduto al poeta a Maderno, mentre attendeva il vaporetto che doveva portarlo a Riva di Trento, la nota cittadina alla punta settentrionale del lago di Garda. Vi si narra dell'incontro del poeta con un pescatore di Torbole, che, dopo aver mosso a riso il Coșbuc per un buffo cappello a larghissima falda che portava, lo induce a pagargli da bere e a intrattenersi con lui, sì che il vino buono e l'allegria che unisce i due occasionali compagni fanno perdere la corsa al poeta. Il pescatore si offre di portarlo a destinazione con la sua barca; i due ritornano all'osteria e, nell'attesa, bevono ancora giocando a morra per lasciar scorrere il tempo. Il tragitto del lago da Maderno a Riva viene fatto di notte e il Coșbuc descrive la traversata e l'incontro con i battelli della dogana italiana, esploranti con i riflettori la superficie del lago per impedire il contrabbando di merci nell'oscurità della notte.

Riporto dallo Scridon: „În 1902 Coșbuc petrece cîțva timp în Italia, venind de la Karlsbad, ceea ce se poate deduce din itinerarul fixat într-un carnet de notițe: București—Brașov—Budapesta—Karlsbad. În acest carnet poetul explică simbolul cerbului: „cerbul e legenda veche, simbol al soarelui, și are a face cu toate apele vindicătoare și cu scaldă”.

„Coșbuc a poposit în orașelul Riva, așezat pe malul nordic al lacului Garda. Din balconul hotelului pe care locuia, perspectiva era deosebit de pitorească. «Pe la 10, în balcon, nori peste Riva, lumină albă, în sud, pe lac, în Italia, albă ca în zori... Fete culeg pere în parc (spre nord, vorbesc italienește așa de frumos». Orașul privit noaptea: «Riva noapte, pomișori ca căciuli de bersalieri, colibi indiene, licurici prin oleandri enormi; nu dorm, balcon vecin... unul mă scuipă în ceafă. Piriul dintre Du lac și Palace... la sf. Madalena lumină ca o candelă. Peste monte Baldo neguri, privighetorile ciau-ciau... ci-ci-ci-ciau și rill-ci, ricelo-ci-ci-ci-ciorecio, multe și se sufăr-broaște prin trestii, cîntec vechi de acasă. Prin chiparoși cîntă vîntul, nori... Mă uit noaptea

(5) G. Scridon — I. Domșa, *George Coșbuc. Bibliografie*, București, 1965, p. 85, nr. 549. Non so se vi è riferimento allo stesso episodio nella *Oda în amintirea faptelor bellice în decurs de 100 de ani a grănicerilor de la Năsăud*, di cui ho notizia solo da G. Scridon, *Pagini despre Coșbuc*, București 1957, p. 36.

peste Riva. Ce poetic, ce misterios, dar să nu știi că de vale umblă tră-suri, că jos e presă (inghesuială, n.n.) prin berării, prin cafenele. Acolo pe Rocheta sus să fii Zeos, pe tron, fără moarte, fără dureri, să te uiți în jos, să nu știi că există și proza. Ce cuminți grecii cu Zeos pe Olimp, se uită în jos, privește, nu se amestecă în afacerile lumești și D-zeul creștin vede toate»" (6).

La descrizione, rilevata dallo Scridon, è vivace e dimostra una esatta conoscenza dei luoghi. Maderno è situata sulla riva bresciana del Garda, a sei chilometri circa da Salò e a meno di tre da Gardone; Torbole, invece, è al limite nord-est del lago, sulla opposta riva, la veronese, a 13 chilometri da Riva, dove doveva andare il Coșbuc, ed è situata allo sbocco della valle di Sarca; era nel 1902 ancora in mano austriaca, in territorio appartenente allora all'impero austro-ungarico, e fu restituita insieme con il Trentino alla madre patria nel 1918, alla fine della prima guerra mondiale. Ciò spiega l'osservazione del Coșbuc sui battelli doganali e le loro luci riflesse sulle acque del lago. Esatte anche le note sul monte Baldo che, sulla riva veronese separa il lago dalla vallata dell'Adige; esatta l'osservazione di un maggior numero di luci, e cioè di centri abitati illuminati, nella notte luminosa di luna e di stelle, sulle rive del Baldo che non su quelle della parte bresciana che, più scoscesa tra Maderno e Riva, ha i suoi paesi nascosti nelle valli tra le pieghe dei monti. Viva di luce nella notte stellata e nel balenio dei riflettori dei battelli doganali, la descrizione del viaggio notturno nella barca del pescatore; lo rileva anche lo Scridon, che la riporta: „Și era o minune lacul în reflexul lunii, liniștit și cu dungi de aur pe luciul albastru-verde. De-a dreapta uriașele coaste ale muntelui Baldo se scăldau în lumină și tot malul de sub poalele lor se vedea limpede cu turnurile de castele, cu pădurile de măslini și vechile sate împrăstiate pînă sus pe coastă. Iar celălalt mal era întunecat de pereții de stîncă, care pe partea această cad parcă de-a dreptul din cer în mijlocul apei. Pe sub stînci pe acolo era noapte" (7).

Non molto chiara la descrizione del gioco della morra, che il poeta limita a „due, due, tre", per cui chi non conosce il gioco non riesce a farsene un'idea; si tratta in realtà di un gioco a due, nel quale vince chi riesce a indovinare la somma delle dita distese dal pugno chiuso delle mani di ambedue i giocatori, che viene dichiarata nel momento stesso in cui si abbassano le dita.

Oltre i nomi geografici riportati con esattezza, il Coșbuc riporta qua e là parole italiane, come „ora", nome di un vento che soffia in mattinata sul Garda, „segnore" (rett. signore), „vino trentino", „mora".

La memoria, invece, ha tradito il Coșbuc quando scrive „...tre-ceam cu ochii întinderea lacului de-a latul pînă la turnurile orașului Garda..."; in realtà, a parte la distanza in linea d'aria di oltre dodici

(6) G. Scridon, *Note despre călătoriile lui Coșbuc în străinătate*, in „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Philologia f. 1", 1965, pp. 125—26.

(7) G. Scridon, *Note*, p. 126.

chilometri da Maderno a Garda (c'è di mezzo tutto il lago, essendo le due località sulle opposte rive), la punta montuosa di S. Vigilio gli impediva di vedere Garda, posta nell'insenatura retrostante; sono scherzi che la memoria può fare, e non c'è da meravigliarsene!

Perché il poeta si sia fermato a Riva e non abbia passato il confine per venire in Italia non è facile sapere. Che non avesse il visto per venire in Italia non è probabile, che altrimenti non avrebbe potuto andare anche a Maderno; forse ha ragione lo Scridon, che annota: „Nu ştim precis scopul şederii lui Coşbuc la Riva. Probabil s-a dus acolo să înveţe italieneşte şi să recreeze în acelaş timp. Presupunem că poetul era destul de strimtorat sub aspect pecuniar, mai ales în raport cu lumea bogată care popula atît Karlsbadul, de unde venise, cît şi Riva. Era scriitor, nu avea deci bani şi face următoarele reflexii, notate în acelaşi carnet de călătorie: „Munca literatului nu se preface numai decît în bani, ci tîrziu sau niciodată, sau cel puţin după moarte cînd nu el uzează de averea ce reprezintă munca lui, ci editorii şi publicul. Nu e respect de munca intelectuală” (8). Il poeta non doveva aver molto denaro con sé; per di più nel 1902 la lira italiana faceva aggio sull'oro, con conseguenti influssi sul cambio della valuta. Poiché sappiamo che viaggiava con il passaporto del cognato, non potendone ottenere uno suo personale per non aver ottemperato all'obbligo del servizio militare (9), può anche darsi che le difficoltà di passare in Italia derivassero da questa mancanza di un documento personale. Ma, come spiegare allora la gita a Maderno? E, perché no, a Salò, a Desenzano e altrove sulle rive del Garda? Maderno non era certo una località tanto illustre da far obliare luoghi ben più famosi!

Può riferirsi a questo viaggio la nota scritta dal Coşbuc in un taccuino di viaggio sul nome del formaggio: „La Roveretto (*sic*) brinza. Pe vaporul Veneţia—Fiume sbrinze” (10). Ce lo fa pensare l'accento a Rovereto, che è nella val d'Adige, a 24 chilometri da Trento, che può esser stata meta di una gita del poeta da Riva, dalla quale Rovereto dista una ventina di chilometri. Se effettivamente il riferimento al viaggio del 1902 è esatto, bisogna pensare a un ritorno in patria attraverso Venezia, Fiume, Vienna (11). Tuttavia l'accento a Rovereto potrebbe

(8) G. Scridon, *Note*, p. 126.

(9) R. A. Sterescu, *De vorbă cu doamna Elena Coşbuc*, in „Universul literar”, 1938, XI, 26.

(10) La voce *sbrinze* è attestata dal Meyer-Lübke, REW., 1272, che la dà come voce italiana.

(11) Ringrazio l'amico prof. Endre Pálffy dell'Università di Budapest per la cortesia con la quale mi ha fornito notizie sui viaggi del Coşbuc in Italia, nonché il prof. N. Mironescu, direttore della Biblioteca della Accademia della Repubblica Socialista di Rumania per i microfilm inviatimi, e il prof. Mircea Zăciu, decano della Facoltà di Filologia di Cluj per i testi inviatimi. Un particolare vivissimo grazie vada al prof. Mircea Tomescu, direttore della Biblioteca Centrale Universitaria di Bucarest, senza il cui aiuto bibliografico difficilmente avrebbe potuto uscire il presente articolo.

essere un ricordo affiorato durante il viaggio del 1912, al quale potrebbe riferirsi questa nota veneziana: „Pe canal sirene și vapore, nu cei la dogi — în biserici lumina electrică — Cantece (*sic*) italiene: ori ei de la noi, ori noi de la ei? — Movete, Maria. Dai, Dai, Iolanda — Miseria cu ventilatoare — coridore (?) cu vânt, din cauza că au case vechi”. Si noti la trasparente delusione di non trovare sul Canal Grande che vapori non paragonabili alle galee dogali o al Bucintoro, e di udire solo rauchi suoni di sirene invece degli allegri trilli dei nostromi delle galee e delle caracche della Serenissima. Interessante, invece, l'osservazione sui canti italiani, sull'origine dei quali pensa a una derivazione da quelli romeni o viceversa; ipotesi certamente errata, ma suggestiva per il cuore del poeta. Se la grafia del Coșbuc è esatta, „Móvete, Maria” dovrebbe essere il ritornello di una canzone veneziana, mentre „Dai, dai, Iolanda” è il ritornello di un canto popolare che ancor oggi, sotto varianti molteplici del nome della donna, corre per tutta l'Italia. Gli appunti sulla vetustà delle botteghe artigianali e degli accorgimenti per poterle aereare sono esatti. Vengono ora gli appunti del viaggio compiuto a Firenze nel 1912, del quale si ha notizia anche dalla rubrica „Noutăți” del giornale „Unirea” di Blaj, che nel numero del 25 luglio dà notizia dell'arrivo del poeta ad Arad, dopo un viaggio in Italia di sei settimane (12).

Un foglio del taccuino inizia con una nota di toponomastica fiorentina: „Via de' Neri incepe peste proconsol dela Salvani. De ce nu e Borgo?”. In realtà via de' Neri è la continuazione di via della Ninna, a sinistra dell'incrocio con le vie de' Castellani e de' Leoni; via del Proconsolo è continuazione di via de' Leoni, oltre la piazza S. Firenze. „Salvani” dev'essere una trascrizione errata per „Salvini”, nome del teatro che dà su via de' Neri, l'antica Loggia del Grano, monumentale palazzo costruito dal granduca Cosimo de' Medici nel 1619. Non si capisce la domanda del Coșbuc perché tutto il complesso delle vie nominate non sia Borgo, perché in realtà fanno parte del Borgo Santa Croce, ai confini con Borgo de' Greci.

Segue un appunto sconcertante: „Marcu, mare — marit (*sic*), mare vint, Iuda celuit, leu cu aripi la San Marco, volă (*sic*), sbora (*sic*) bate cu coda (*sic*) — biserica Apolinari — Apollo”. Che la nota si riferisca ad un ricordo di Venezia non mi pare si possa mettere in dubbio, anche per l'accenno alla chiesa di S. Apollinare, in veneziano San Aponal, non lontana dal ponte di Rialto, che gli può essere venuta alla memoria, attraverso l'etimo registrato „Apollo”, dal nome della chiesa fiorentina di Santa Apollonia, non lontana da piazza S. Marco. Proprio questo mi fa pensare ad una reminiscenza, nata da una visita al celebre convento di San Marco, posto sulla piazza omonima, noto nella storia per esservi stato priore il Savonarola; l'omonimia con la non meno celebre basilica veneziana deve aver indotto il poeta a ricordarne la

(12) Scridon—Domșa, o. c., p. 248, nr. 1664.

grandezza, la maestosità, e la famosa colonna con il leone alato sulla Piazzetta. L'accenno a Giuda si deve riferire a qualche quadro visto nel convento, raffigurante la disperazione di Giuda dopo il suo tradimento. Simpatico ci appare il Coşbuc in quel suo linguaggio italo-romeno: „volă, sbora, bate cu coda”.

La nota che segue „Zanobe — San”, ricollegata alla chiesa di Sant'Apollonia, a cui abbiamo accennato, ci riporta alla via San Zanobi, posta alle spalle della chiesa, e quindi nello stesso rione ove si trova il convento di S. Marco.

Segue nelle pagine del taccuino una serie di parole, forse una esercitazione filologica, che non ha attinenza con l'argomento di questo articolo.

Un'altra osservazione del Coşbuc: „Să priveşti dintre Ponte Caraja şi Ponte Trinită latura de case dincolo de Arno între Trinită Ponte şi mai departe — ce mizerie! Ruine şi sărăcie”. In realtà sulle rive dell'Arno, tra il ponte di S. Trinità (non S. Trinità, come scrive il Coşbuc) e il ponte alla Carraia, e cioè nei borghi di S. Iacopo e dei Santi Apostoli, alcune case medievali, di cui però verso il fiume si vede solo la parte posteriore, danno ancor oggi l'impressione di abbandono e di sudiciume.

C'è ancora un'altra pagina che porta indicazioni fiorentine: „Via de' Cerchi — dela Bella in colţ — peste drum în Dante Alighieri — Galigai. Vicolo degli Alberighi (colţ cu via S. Elisabeta) au pus o tablă dar apoi au vărut-o a doua zi. Cum îşi ştiu istoria. — Meserie pe via Taddea dă în Mercato Vechio (*sic*) (Borgo La Noca) sat! — Apoi să văzi Piazza S. Ceccillia (*sic*) un cuib ciţ un pumn după palatul Sicurazioni (*sic*) di Veneţia din piaţa primăriei. — putrid di poltroneria e di pigrizia —”. Via della Bella, indicata dal poeta vicino a via de' Cerchi, non è via Giano della Bella, come si potrebbe pensare, che si trova in tutt' altra parte della città, ma via delle Belle Donne, che parte da Piazza S. Maria Novella e sbocca in via della Spada, quasi all'angolo con via Tornabuoni; di lì per via Strozzi e Or San Michele si va in via Dante Alighieri. Sull'episodio del vicolo degli Alberighi le indicazioni sono troppo vaghe perché si possa dire qualcosa che serva a dare qualche delucidazione. Via Taddea e via Borgo la Noce sono vicine al Mercato; via Taddea però non vi dà direttamente, perché è posta un isolato dopo il Mercato che dà, invece, in via Chiara. Si capisce come tutto l'insieme possa aver dato l'impressione di un villaggio in giorno di mercato, tanto più che allora, in giorni fissi della settimana, i contadini scendevano in città a vendere direttamente i loro prodotti.

La citata piazza S. Cecilia deve essere quella, veramente piccola, davanti alla chiesa di S. Stefano e S. Cecilia, più nota con il nome di S. Stefano al ponte, fondata, secondo la leggenda, da Carlomagno, nella quale gli Amidei decisero l'assassinio di Buondelmonte, che tanto influsso ebbe sulla vita di Dante.

Tuto l'insieme delle inesattezze topografiche del Coșbuc non ha grande rilievo, anche se sappiamo che egli possedeva una guida di Firenze, la *Firenze illustrata* di Emilio Bacciotti, pubblicata nel 1886, quasi certamente acquistata su una bancarella, poiché in una qualsiasi libreria ne avrebbe trovato, nel 1912, di più recenti (13).

Coșbuc era venuto in Italia senza conoscere bene la lingua di Dante. La pubblicazione delle sue traduzioni dantesche, iniziata fin dal 1891 con parte dell'episodio del conte Ugolino (*Inferno*, XXXII, vv. 124—139 — XXXIII, vv. 1—78) nella *Antologie Română, B. Poezia* di I. Manliu (14), non è indice della sua conoscenza dell'italiano, perché si tratta di traduzioni fatte con l'ausilio di traduzioni tedesche, almeno al principio.

Che il poeta poco conoscesse l'italiano lo dimostra un duro attacco di Const. A. Ionescu, il quale con lo pseudonimo di Caion, mise in rilievo parecchi errori di traduzione con l'articolo „Monstruosități polyglo-to-coșbulești în traducția Infernului de Dante”, pubblicato nella rivista *Românul* dell'8/21 maggio 1901 (15). Ebbe poi dell'italiano una migliore conoscenza, della quale tuttavia non si fidava troppo, tanto che, forse ancora nel 1914 se ne faceva correggere l'ortografia dal canonico greco-unito Octavian Domide, già suo compagno al liceo di Năsăud, che era stato studente in una delle tante università pontificie a Roma per sei anni (16).

Che tuttavia la conoscenza della lingua di Dante diventasse poi migliore ce lo dimostrano i due volumi del suo *Comentariu la Divina Comedie*, pubblicato con tanta amorosa, diligente cura da Al. Duțu e T. Pîrvulescu, nonché una nota al *Comentariu* stesso: „Così mi sembra da quanto ho potuto osservare di passaggio dalle cose da me studiate in alcune carte della biblioteca marciana di Venezia” (17), che deve essere riferita al suo viaggio in Italia nel 1912.

Della letteratura italiana, oltre le opere che gli servirono per il commento a Dante, non risulta che abbia avuto una buona conoscenza, attinta più che altro alla *Storia della letteratura italiana* del Bartoli; sappiamo dalla citata lettera al Domine che aveva letto e chiosato le prediche del Segneri: „Știi, am luat de la tine predicele iezuitului Segneri (sic). Are 480 de predici. I le am citit pe toate cu multă atenție și cu multe notițe pe margini — cui i-o arat să sperie — și foarte multe am învățat de omul acesta. Era cap luminat, tâlharul naibii de popă! În doctrina morală e de neprețuit, și are calități de om superior” (18). La frase „tâlharul naibii de popă”, questo furbacchione del diavolo di

(13) Al. Duțu, *Biblioteca lui Coșbuc*, in *Studii și cercetări de bibliologie*, III, 1960, p. 194.

(14) Scridon—Domșa, o. c., p. 144, nr. 133.

(15) Al. Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, in *Revista de filologie romanică și germanică*, III, 1959, p. 165; Scridon-Domșa, o. c., nr. 1567.

(16) Scridon, o. c., pp. 68—71.

(17) G. Coșbuc, *Comentariu la Divina Comedie, I, Tavola Rotonda*, București, 1963, p. 180, n. 1.

(18) Scridon, o. c., pp. 70—71; Duțu, *Studiile*, p. 179.

prete, è prova di quanto il Segneri gli fosse simpatico, il che del resto è dimostrato anche dal coraggio avuto di leggere tutte le prediche del famoso gesuita, che neppure tutti i professori italiani hanno la forza di affrontare nella loro interezza.

Abbiamo tracce di una lettura delle *Istorie* di Giovanni Villani in un testo in possesso dell'Accademia della Repubblica Socialista di Romania.

Il Marcu rilevò a suo tempo una coincidenza tematica fra la scena II dell'atto II dell'*Aminta* del Tasso e la poesia *La oglindă* del Coşbuc (19). La giovinetta che si guarda allo specchio e ha la prima cosciente sensazione della propria bellezza è un tema non esclusivamente tassesco; potrebbe quindi trattarsi di una semplice coincidenza tematica, come afferma il Marcu, ma ci potremmo trovare anche di fronte a un vero influsso diretto se, come opina il Duţu, nella dispersa biblioteca del Coşbuc avrebbe potuto trovarsi l'opera del Tasso, insieme con quelle dell'Ariosto, del Goldoni, del Manzoni, ecc. Per notizie sicure sappiamo che vi figuravano solo il Petrarca e il Boiardo ambedue in traduzione tedesca (20), il che probabilmente sta a dimostrare una preoccupazione coşbuchiana per la letteratura italiana anteriormente al suo interesse per Dante.

Non dobbiamo dimenticare che il Coşbuc conobbe, sia pure attraverso Dante, alcuni poeti che con l'Alighieri tenzonarono, Cino da Pistoia, Guido Cavalcanti, Cecco Angiolieri e Dante da Maiano. Le traduzioni di alcuni loro sonetti apparse nel 1912 nell'articolo *Dante şi duşmanii săi literari*, pubblicato nel numero del 28 aprile della rivista „Flacăra”, sono, dice la nota esplicativa, „fragment din notele ce vor însoţi traducerea Divinei Comedii” (21); ma un'altra traduzione di un sonetto dell'Angiolieri, pubblicato postumo nel 1954 (22) sta a dimostrare un interesse non casuale, anche se di seconda mano, per i poeti vissuti intorno a Dante. E, per completare il quadro delle conoscenze del Coşbuc, oltre la Commedia dantesca, sono da ricordare le sue letture del *Convivio* e della *Vita Nuova*, che lesse nel commento di Pietro Fraticelli, e poi il *De vulgari eloquentia*, il *De monarchia* e la *Quaestio de aqua et terra*, che gli dettero il quadro generale della personalità del divino poeta.

Il Coşbuc commentatore di Dante non ci interessa se non in relazione alla critica dantesca italiana da lui conosciuta.

Dei commenti alla Divina Commedia conobbe ed usò quelli di Giuseppe Campi, del Tommaseo, dello Scartazzini, del Polacco, del Passerini

(19) Al. Marcu, *O temă comună lui Tasso şi Coşbuc*, in *Studii italiene*, VIII, 1941, pp. 5—7.

(20) Al. Duţu, *Biblioteca*, p. 191.

(21) Scridon — Domşa, o. c., p. 94, nr. 628.

(22) Scridon — Domşa, o. c., p. 80, nr. 505; si veda però il nr. 1557.

e del Camerini, e quasi certamente anche i commenti del De Sanctis. Della serie della „Lectura Dantis“ fiorentina lesse certamente quella del Bontempelli sul c. XXI del Purgatorio e di Arturo Graf sul XXVIII e di Luigi Rocca al XXIX della stessa cantica; quella del Giovannozzi sul XIII del Paradiso, e, della stessa cantica la lettura del XXVII di Augusto Ferrero, ma certamente non tralasciò le altre presenti nella Biblioteca dell'Accademia e, penso, quelle della biblioteca privata dell'Ortiz o della cattedra di italiano nell'allora Facoltà di Lettere di Bucarest.

Usò anche la „Vita di Dante“ del Boccaccio, di cui l'Accademia ha una copia dell'edizione del 1576, proveniente dal Collegio di S. Saba; dell'operetta del Boccaccio aveva anche a disposizione un'altra edizione premessa come introduzione alla *Vita Nuova*.

Del Flamini ebbe a disposizione l'*Avviamento allo studio della Divina Commedia*, dello Scartazzini i *Prolegomeni*, del Fraticelli la *Dissertazione sul volgar eloquio*, dell'Agnelli la *Topo-cronografia del viaggio dantesco*; forse vide anche gli studi del famoso Giambattista Giuliani.

Vi è poi una sequela di autori e di commentatori citati di seconda mano, che tuttavia merita ricordare perché anch'essi appartengono al tesoro italiano del commentario dantesco.

Un parere di Antonio Cesari è riportato dal commento del Camerini, dal lavoro dell'Agnelli il Coşbuc toglie citazioni di C. Bertacchi, del Giannotti, del Guerra e del Sorio, del Ponta, di Benvenuto da Imola, del Vedovato, del Capocci, del Giuria, del Parenti, del Gregoretti, del Giambullari, dell'astronomo Antonelli, del Torelli; dallo Scartazzini sono presi alcuni pareri di Brunone Bianchi, di Salvatore Betti, dell'Anonimo Fiorentino, di Raffaele Andreoli, di Adolfo Bartoli, dello Scaligero, del Ronchetti, dell'Ottimo, di A. L. Muratori, dell'Landino, di Ferdinando Arrivabene; dal Fraticelli riprende opinioni di Carlo Troya, di Alessandro Torri, di C. G. Dionisi. Restano ignote le fonti delle citazioni di N. G. Biagioli, che potrebbe però essere una fonte diretta, del Volpi, del Venturi, di Baldassarre Lombardi, del Rosa Morando, del Velutello, dell'abate Biscioni, del Filelfo, del Bonaiuti.

Forse non sono citati tutti e sono solo nomi. Ma dietro i nomi ci sono le persone, gli autori con i quali il Coşbuc, sia pure di seconda mano, ha avuto commercio di idee, avversandoli molto spesso, annuendo raramente, facendoli ad ogni modo parte viva del proprio pensiero. Per questo vanno ricordati. Stupisce il silenzio su uno dei più eminenti dantologi a cavaliere del secolo e del primo decennio del 900, Giovanni Pascoli, che il Coşbuc sembra ignorare completamente.

Va ora esaminata la fortuna del Coşbuc in Italia, cioè il modo con il quale è stato conosciuto.

Innanzitutto, anche per rispettare l'ordine di data, vanno ricordati i dizionari biobibliografici che si interessarono del poeta. Per la prima

volta il Coşbuc venne ricordato dal De Gubernatis nel 1905 a p. 388 del suo *Dictionnaire International des Ecrivains du monde latin*; molto più tardi, nel 1931, l'Ortiz ne scrisse per l'*Enciclopedia Treccani*, nel 1937 ne parlò l'autore di questo breve articolo nel *Grande Dizionario Enciclopedico* dell'Unione Tipografica Editrice Torinese, nella prima edizione, è poi nel 1964 nella seconda; nel 1939 ne scrisse il Lupi nel milanese *Dizionario delle opere e dei personaggi*, e nel 1963 nell'*Enciclopedia Universo* dell'Istituto De Agostini di Novara il nome del Coşbuc appare in un articolo anonimo, ma che deve esser stato redatto da Giuseppe Petronio, che figura tra i collaboratori.

Nel 1920 era stata tradotta in italiano la poesia „Noi vrem pământ” nella „Rassegna Italo-Romena; ce ne dà notizia l'Isopescu nel suo noto lavoro „La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia”, pubblicata nel 1947.

Nel 1923 il Tagliavini nella sua *Antologia Romena*, edita dal Groos di Heidelberg, pubblicava tre poesie nell'originale romeno, „Nunta Zamfirei”, „Cîntecul fusului”, e „La oglindă”, dopo aver schizzato con la sua nota competenza una breve biografia del poeta nella introduzione. Nello stesso anno aveva pubblicato la traduzione italiana di „Cîntecul fusului” nel numero del 15 marzo della rivista „Beatrice”.

Nel 1930 l'Ortiz nel suo *Manualetto romeno*, nella breve trattazione sulla letteratura romena, ricordava con commosso pensiero d'amico il Coşbuc e il posto che gli spettava nel quadro letterario, e riportava due poesie, „Rea de plata” e „La oglindă”; sul poeta ritornava nel 1941, nel suo saggio sulla *Letteratura romena*, dove, oltre un breve schizzo bibliografico, riportava la traduzione di „La oglindă”, „Rea de plata” e „Pe lingă boi”, che intitola dall'inizio del primo verso „Pocnind din biciu”.

„Pe lingă boi” vide una seconda traduzione italiana di Mina Boschi nel 1943, nel numero di aprile della rivista clujana „Societatea de mîine”.

Coşbuc si è visto degnamente ricordato nella *Antologia della poesia romena* di M. De Michelis e Dr. Vranceanu, edita a Firenze dal Parenti nel 1961, con la traduzione di „Vara” (Estate), „Pentru libertate” (Per la libertà), „Cîntecul fusului” (Il canto del fuso), „In oppresores”, e „Noi vrem pământ” (Vogliamo la terra); si tratta di traduzioni veramente ottime, per le quali si sono felicemente incontrati due autentici talenti poetici, un romeno, il Vranceanu, e un italiano, il De Michelis.

Articoli su alcuni aspetti dell'opera del Coşbuc furono pubblicati dall'Isopescu nel 1930 nel giornale „Corriere Padano” e dall'autore di questo articolo nella „Rassegna Italo-Romena” del novembre 1941, tradotta in romeno dall'Onu e pubblicata in „Transilvania”, 1942, nr. 1.

Naturalmente il Coşbuc ha il suo posto nelle „Storie della letteratura romena” del Lupi e del Caragaţă, pubblicate rispettivamente dal Signorelli di Roma e dalla Nuova Accademia di Milano, nonché nella

traduzione italiana della „Storia della letteratura romena moderna” di Vasile Munteanu, pubblicata da Laterza di Bari nel 1947.

Ma, certo, la maggior fortuna del Coşbuc in Italia è data dalla tesi di laurea di Lucia Santangelo, pubblicata a Roma nel 1934 dall'Istituto per l'Europa Orientale. Comprende una introduzione, un capitolo sulla vita, uno sulla poesia epica, un terzo sulle traduzioni del Coşbuc, soprattutto quella della Divina Commedia, un altro capitolo sulla lirica, e una conclusione, di cui riporto alcuni brani.

„Giorgio Coşbuc ha cantato la sua terra, gli uomini dei campi, nella eterna storia quotidiana; ha cantato la natura intiera nella infinita varietà dei suoi spettacoli, come solo poteva fare chi con essa aveva familiarmente vissuto; ha cantato, in una incomparabile visione pittorica, tutte le vibrazioni più sottili, i fremiti più nascosti, le armonie più inafferrabili. Poeta delle apparenze e Poeta degli animi.

„Ha dipinto sentimenti ed affetti, umili gioie e segreti dolori; ha sentito nel simbolo della famiglia la forma ideale della società umana quale unica organizzazione capace di sopprimere il dolore con l'amore e l'unione. Sull'amore infinito ha basato la lotta contro l'ingiustizia, la violenza, la guerra, in nome della pace e della fraternità.

„In Coşbuc la realtà si è dissolta nel sogno, e il sogno ha preso forme vitali; i suoi personaggi sono nello stesso tempo figure leggendarie e reali con una sensibilità nuova, con una fede nuova nel popolo, con una ispirazione viva, popolare. Egli ha portato una innovazione nella poesia romena. Non solamente quella innovazione che ogni vero poeta imprime nella sua opera, ma una innovazione di elementi. Egli ha ricondotto la poesia spontanea, quella che sgorga dal fondo dell'anima come da una sorgente segreta.

„Nell'opera poetica ispirata al passato storico, alla vita attuale come anche alle leggende e ai racconti del popolo, si distinguono componimenti con carattere eminentemente epico, tali da raggiungere la perfezione”.

„... L'opera sua letteraria fa parte del patrimonio nazionale. La sua poesia è destinata a ristunare nello spirito della moltitudine della collettività a cui si ispira e che rappresenta, ed in quanto comprende e personifica le armonie eterne dell'animo umano che è in essenza lo stesso dovunque e in ogni tempo; porterà la sua melodia attraverso i secoli e darà, accanto a tutto quello che ha dato di grande la letteratura romena, una splendida testimonianza del genio creatore di quel popolo”.

Nel trattare i temi della lirica coşbuchiana, la Santangelo ha trascritto molte poesie, delle quali in nota ha riportato la traduzione che, avverte nella prefazione, „naturalmente non può rendere in alcun modo il ritmo, l'armonia calda della sua poesia”.

Eccone l'elenco, nel quale i numeri si riferiscono alle strofe e, se occorre, ai versi:

Nunta Zamfirei, str. 1, 6, 9, 11, 12, 16, 17, 19, 20;
 Moartea lui Fulger, str. 1, 7, 8, 18, 20—23, 32 (un verso), 33, vv. 1—2;
 29, 30, 35;
 Ideal, str. 14; II, 3—9; IV, 10 (vv. 5—6);
 La pârâu, str. 1;
 Crăiasa zinelor, str. 1, 4 (vv. 5—8), 5 (vv. 1—4);
 Briul Cosînzenei, str. 1, 5;
 Doina, str. 6, 8; â
 Noi vrem pământ, str. 6—7;
 Trei, Doamne, și toți trei, str. 9—10;
 Ștefaniță-Vodă, str. 10;
 Regina Ostrogoților, str. 21, 23;
 El-Zorab, str. 1—4, 7—8, 12—17, 21—22, 25 (vv. 1—2), 29;
 Mama, str. 1—2;
 În zori, str. 3—4;
 Faptul zilei, str. 11—12;
 În miezul verii, str. 12—13;
 Chindia, str. 1, 2 (vv. 3—4), 18—19;
 Noapte de vară, tutta;
 Vara, tutta;
 Seara, str. 2, 7—8;
 Prahova, str. 3;
 La oglindă, str. 3 (vv. 5—6);
 Pe lingă boi, str. 4;
 Dragoste învrăbită, V, vv. 1—21;
 Cîntecul fusului, str. 1—2, 5—6;
 Numai una, str. 4, 6;
 Recrutul, str. 3—4, 8, 13—15.

Ce n'è a sufficienza per dare il senso della poesia del Coșbuc.

Oggi il volumetto è esaurito, ed è da augurarsi che, nel clima critico nuovo, ci sia in Italia chi voglia riprendere il tema coșbuchiano per dagli quella degna veste italiana che egli diede, romena, al nostro e al suo Dante.

COȘBUC ȘI ITALIA

(Rezumat)

George Coșbuc, talentatul traducător al Divinei Comedii și al Georgicelor lui Virgiliu, simțea o caldă simpatie pentru patria lui Dante. El a făcut mai multe călătorii în Italia, dovezi sigure există însă doar despre acelea din 1902 și 1912. S-a interesat ca poet și de unele episoade din istoria Italiei, iar cu ocazia călătoriilor sale a vizitat locurile unde se desfășoară unele acțiuni descrise în poeziile *Paul de Nola*, *Regina ostrogoților*, *Roca (!) di Manerba* și *În spital*. De Italia se leagă și două proze ale lui Coșbuc: *Românii ținînd drumul lui Napoleon cel Mare* și *Amicul meu din Torbole*.

Pe baza unor corespondențe și carnete de note ale lui Coșbuc, se dau amănunte în legătură cu călătoriile sale în Italia.

Literatura italiană a cunoscut-o sumar mai ales din Istoria literaturii italiene de Bartoli. În schimb a cercetat cu multă perseverență tezaurul italian al comentariului dantesc.

Pentru prima dată Coșbuc a fost cunoscut în Italia în 1905, prin dicționare bio-bibliografice. În 1920 i s-a tradus poezia *Noi vrem pământ*, urmate de altele în 1923, 1930, 1941, 1961. În 1930 apar primele articole italienești despre Coșbuc.

Autorul preconizează actualitatea reluării temei coșbuciene în Italia.

КОШБУК И ИТАЛИЯ

(Резюме)

Автор занимается всеми аспектами жизни и творчества Кошбука, известного в его отношениях с Италией главным образом переводом *Божественной комедии*, а также *Комментариями* к *Божественной комедии*, — в которых проявляются контакты, источники вдохновения или итальянские влияния, от опосредствованных контактов (напр., перевод немецкой версии первых трёх песней *Божественной комедии*) до непосредственных, ставших возможными благодаря изучению итальянского языка и его поездок в Италию.

Среди стихотворений итальянского вдохновения первым является *Паул де Нола* (1887), в котором поэт, помимо сюжета, принимает и ошибки в отношении данных и лиц из *Диалогов* Грегорио Маньо. В *Королеве остготов* поэт представляет исторический факт в его сущности со всем сценическим аппаратом, типическим для итальянского романтизма. Стихотворение *Рока ди Манерба* (1902) вдохновлено, с уверенностью, итальянской народной поэзией и пейзажем, которым восхищался сам поэт. В *госпитале* (1902), вероятно, вдохновлено битвой в Солферино.

К тому же 1902 г. относятся страницы прозы: *Румыны, преграждая путь Наполеону Великому*, с ссылкой на битву в Арколе (1796 г.), и *Мой друг из Торболе* — описание эпизода путешествия Кошбука в Риву и Мадерно, на берегах озера Гарда. Автор обсуждает возможные причины столь небольшого маршрута поэта. К путешествию, совершённому в 1902 г., относятся также некоторые заметки в записной книжке: краткие впечатления, замечания относительно итальянских народных песен и их возможного родства с румынскими.

Заметки, касающиеся путешествия 1912 г., относятся к Флоренции, где он усовершенствовал свои знания по итальянскому языку, знания, которые были недостаточными тогда, когда он принялся за перевод *Божественной комедии*.

Автор перечисляет итальянские литературные произведения, которые были известны Кошбуку: *История итальянской литературы* Бартоли, *Пророки* Сеньери, *Истории* Джованни Виллани, произведения Петрарки и Боккаччо в немецком переводе, поэты эпохи Данте, некоторые стихотворения которых были переведены румынским поэтом, а также второстепенные произведения Данте. Показывается, также, сходство одной сцены из *Аминты* Тассо с *Перед зеркалом*, сходство, которое могло бы быть однако простым тематическим совпадением.

Автор перечисляет имена комментаторов *Божественной комедии*, работы которых были непосредственно или косвенно известны и использованы Кошбуком в составлении собственных *Комментариев*.

В последней части исследования, автор занимается способом, которым имя и творчество Кошбука стали известными в Италии посредством литературных словарей и энциклопедий, историй румынской литературы, антологий, исследований, среди которых самым важным является исследование Лучии Сантанджело, из которого приводятся отрывки и указывается на стихотворения Кошбука, переведенные ею полностью или частично.

G. COȘBUC, TĂLMĂCITOR AL CLASICISMULUI LATIN ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de
TIBERIU WEISS

G. Coșbuc a fost o grandioasă personalitate nu numai prin valoarea și calitatea creațiilor sale, nu numai prin amprenta originalității lor, ori prin aceea de continuator al tradițiilor progresiste ale literaturii clasice, ci și ca excelent traducător al unor opere de seamă ale literaturii universale. G. Coșbuc face parte din categoria marilor poeți care n-au precupețit să-și pună toată puterea talentului în slujba unei îndeletniciri poate, mai puțin nobile în aparență, aceea de a prezenta publicului românesc, și cîteva din nemuritoarele monumente literare ale geniului latin în haina graiului românesc. În felul acesta Coșbuc a îmbogățit, fără doar și poate, cu contribuții durabile patrimoniul filologiei clasice românești.

De la Coșbuc ne-au rămas un număr impresionant de traduceri, însumînd împreună mii de pagini și conținînd opere de circulație universală. E de ajuns să ne gîndim că nu lipsesc cele mai pasionante și mai gustate opere din antichitate.

Coșbuc s-a simțit atras spre cele mai marcante personalități ale antichității și prin acea trăsătură caracteristică a spiritului său care era priceperea formei și respectul artei. Natura îl înzestrase cu un gust sigur care l-a impulsionat spre o apropiere, oarecum spontană de marile modele ale antichității. Traducerile realizate de Coșbuc devin opere literare de o înaltă factură poetică. Și cum alt fel ar fi putut fi tălmăcite monumentele literare din trecutul îndepărtat de către Coșbuc, care era pătruns de toată importanța problemei traducerilor din clasicii antici, de rolul covîrșitor pe care ele îl au sau pe care ar trebui să-l aibă în plămădirea culturii românești, în formarea gustului marelui public.

Meritul lui Coșbuc, ca tălmăcitor al unor opere din antichitatea greco-romană, este cu atît mai mare, cu cît, în perioada anilor 1890—

1910, el reprezenta deja o puternică originalitate poetică, consacrată și admirată. Cu toate acestea, el considera ca o adevărată misiune, transplantarea operelor clasice în solul rodnic al literaturii românești¹.

Activitatea lui Coșbuc pe acest tărâm a fost cât se poate de prodigioasă începînd din 1886, cu traducerea comediei lui Plautus, *Trinummus*, publicată în *Tribuna*, și pînă în 1906, cînd apare traducerea Georgicelor lui Vergiliu, adică timp de două decenii aceste preocupări n-au suferit nici o întrerupere.

Faptul că poetul desfășoară această activitate, concomitent cu creațiile sale poetice de maximă originalitate, înseamnă, pe de o parte, că el nu le-a considerat incompatibile, pe de altă parte tălmăcirea marilor opere din antichitate a constituit incontestabil și o mare pasiune a sa.

Ori, spre a întrezări originile acestei pasiuni, este necesar să ne întoarcem privirile spre anii de copilărie ai lui Coșbuc, petrecuți pe băncile liceului din Năsăud, spre ambianța propice dezvoltării culturii clasice din acest focar de cultură năsăudean a unor tineri care manifestau o oarecare receptivitate față de ea. În felul acesta vom înțelege că activitatea de tălmăcitor a lui Coșbuc pornește încă din perioada acestor ani.

Caracteristică prețuirii date culturii greco-romane în acest focar de cultură este cuvîntarea rostită de vicecăpitanul Leontin Luchi, la serbările memorabile organizate în octombrie 1863, cu prilejul deschiderii gimnaziului din Năsăud: „Mai încolo, veți avea ocaziune a învăța majestatica și de tot plăcuta limbă, în care vorbiră regii, tribunii și caesarii romani, străbunii noștri... Din clasicii străbunilor noștri veți admira geniile extraordinare, dar totdeauna clasica seriozitate fără dureță sau disgustare. ...Apoi ce sublimitate de idei! ... Veți suge împreună cu generațiunile tuturor seclilor și generațiunea noastră — generațiunea propășirii și a culturii — măduva acelor doctrine și învățături, pe care nu știu aiurea undeva afla-le-veți. Dar fie astea în scurt zise; căci spre lauda lor sunt de lipsă nu minute, ci zile întregi, de nu mai mult. Ei să vă servească de grădină, din care în toată ziua să pliviți flori și roze, știind evita totdeauna și neghina. Deschide-vi-se-va calea spre a cunoaște armonioasă și avută limbă a Olimpului; despre folosul, frumuseța și avuția limbii acesteia cu mult mai multe veți fi auzit, decît să fie op- a mai înșira nu știu cîte colinde întregi. În scurt, veți avea-ocaziune a gusta și din a ei dulceață”².

¹ G. Guțu, *Coșbuc traducător din literatura latină*, în „Ardealul”, III (1943), nr. 7 (13 febr.).

² Virgil Șotropa și Dr. N. Drăganu, *Istoria Școalelor Năsăudene*. Năsăud, 1913, p. 315.

După aceasta, corul intonă o odă festivă, improvizată de teologul Ion Lazăr, în metrul odei lui Horatiu „Integer vitae”, din care citez numai două strofe:

.
*Astăzi strănepoții ție, o Minervă!,
 Ție-ți consacră brava sa junime;
 Ea va fi ție auriul templu
 În Dacia veche.*

*Sălteze Blaful, mica noastră Romă,
 Brașovul antic cu tine Beiuse,
 Că pot întinde mîna de trăție
 Soțului june!*

Într-o asemenea atmosferă de cultură clasică își va începe Coșbuc viața de școlar, cu cîțiva ani mai tîrziu, în toamna anului 1876, la vîrsta de zece ani.

În cadrul liceului din Năsăud, G. Coșbuc și-a însușit o cultură clasică serioasă, care i-a dat posibilitatea, încă de pe atunci, să savureze operele marilor maeștri ai antichității. Este neîndoios că gustul lui spre lectura clasicilor din antichitate nu s-ar fi manifestat atît de intens și nu l-ar fi impulsionat, încă elev fiind, spre împămîntenirea lor în graiul românesc, dacă n-ar fi avut profesori distinși ca Ion Tanco, poreclit și „Dacul”, și alții.

Dintre puținele amintiri pe care ni le-a lăsat poetul, din viața sa de elev al liceului din Năsăud, sînt tocmai acelea legate de lectura clasicilor latini. Astfel anecdota „Heu quale portentum”, și împrumutată de poet de la Horațiu, — care spusese aceste cuvinte, cuprins de spaimă, cînd cu ocazia unei plimbări îi ieșise în cale un lup, — a circulat la liceul din Năsăud sub cele mai variate forme și „actualizări”, legate de numele lui Coșbuc.

Aceste vorbe de „spaimă”, lansate de Coșbuc, care l-au impresionat în mod deosebit, rămăseseră proverbiale, fiind întrebuițate cu rost ori fără rost, ori de cîte ori elevii voiau să stîrnească risul. Astfel, intrarea profesorului de greacă Ion Tanco, a fost anunțată prin același „heu portentum” de unul din elevi, ceea ce provocase un adevărat hohot homeric. Aceasta atrăsese însă după sine sancțiuni aspre: închisoare, cinci dumineci de-a rîndul, cîte 8 ore pe zi și nota cea mai scăzută la purtare³.

Faptul că această anecdotă i-a plăcut în mod deosebit lui Coșbuc, se oglindește și în poezia „Lupii Țiganului”, publicată în perioada

³ Nicolae Drăganu, *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grînicerii*. Bistrița, Tip. Matheiu (1927), p. 26.

studentiei sale, în „Cărțile Săteanului Român”, cartea a IV-a, din anul II, apărută la Blaj, în aprilie 1886.

„...prin cea pădure n-au fost lupi, n-a fost nimică
Dar mișcase irunza-n tuie și eu stam să mor de frică”.

Asupra acestui pasaj din Horațiu, Coșbuc face referiri și în satira „Dr. Iuris”, publicată în Tribuna în anul 1889⁴.

*Ei scriu nimicuri numai, căci am interes oare
Să știu eu că pe Flaccus a fost să-l omoare
Un pom ce se răstoarnă slăbit și scorburos?
Fricosul însuși spune că el a căzut jos,
Cind un biet lup în codru(l) sabinic i s-arată
De ce să știu că Flaccus bea vin cite-odată
Și apoi pe Via Sacra din datini se plimba?*

Este cert că poetul, încă de pe băncile liceului, fusese atras spre traduceri din clasicii antici. Este interesant că primele sale creații poetice erau concomitente cu aceste traduceri. Dintre caietele de poezii ale lui Coșbuc, unele s-au păstrat, altele s-au răstăcit. Aceste caiete, alături de poezii, cuprindeau probabil și fragmente de traduceri din clasici. Nu trebuie să uităm că înșiși profesorii de limbi clasice ai lui Coșbuc au încercat să facă traduceri, ceea ce l-a îmboldit și pe poet spre asemenea preocupări. Școala era înzestrată cu o bibliotecă cuprinzând cărți din cele mai diferite domenii, printre care și din clasici antici. Multe din aceste cărți au dispărut. Firește că Coșbuc nu s-a limitat numai la acestea, ci s-a folosit și de cărțile aflate la diferite familii din Năsăud. Cu siguranță că poetul s-a putut folosi și de diferite traduceri din clasici ce apăruseră pînă atunci în limba română, germană sau maghiară. Dar, pare neîndoios că el își însușise limbile clasice atît de bine, mai ales în clasele superioare, încît citea textele aproape în original. Numai în felul acesta se poate explica redarea unor subtilități de nuanțe în traducerile sale, lucru care n-ar fi fost posibil fără o cunoaștere aprofundată a limbii.

Societatea „Virtus Romana rediviva”, în care Coșbuc a desfășurat o intensă activitate, a constituit de asemenea un mijloc pentru valorificarea capacităților sale de traducător din clasici. Această societate, ale cărei statute au fost aprobate la 14 iunie 1870, s-a constituit sub conducerea directorului liceului din Năsăud, Dr. Ioan Lazăr, cuprinzînd toți elevii gimnaziali trecuți de 15 ani⁵. Ea avea o bibliotecă din care elevii împrumutau cărți de citit. Numărul cărților, la sfîrșitul anului 1881/82, a fost de 403 opusuri, la care se adăugau și două foi beletristice: *Familia* și *Aurora Romana*. În anul școlar 1880/81, s-au pus la concurs

⁴ „Tribuna”, VI, 1889, nr. 53. Cf. Scridon G. I. Domșa *George Coșbuc*. Bibliografie. Buc. 1965.

⁵ Virgil Șotropa și Dr. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 313.

din partea conferinței profesorale, premii de câte 3 florini, iar în anii următori de câte 4 sau 6 florini, pentru cele mai bune realizări.

În decursul anului școlar 1881/1882, sub conducerea profesorului Dr. C. Moisil, s-au ținut 14 ședințe în care, pe lângă dezbaterile purtate asupra unor probleme curente ale societății, s-au citit 39 de opere proprii ale membrilor ei, și anume 32 opere originale și critice și 7 versiuni.

Pe lângă încercările literare libere s-a pus la concurs și elaborarea tezelor: „Versiune din Homer, Odiseea, cântul al XI-lea, versurile 567—639”.

Premiul de câte 3 taleri l-au câștigat: 1. Valeriu Morariu, școlar în clasa a VII-a; 2. Leon Scridon, din clasa a VII-a și 3. G. Coșbuc, pe atunci elev în clasa a VI-a⁶.

În ședința din 8 oct. 1882, Societatea a hotărât să redacteze un almanah numit „Muza Someșană”, în care să figureze toate lucrările care se vor citi în ședințele ei literare. Această inițiativă fericită a dat posibilitatea ca în arhiva societății să se păstreze lucrările mai valoroase ale membrilor ei, între care și cele dinții încercări literare ale lui G. Coșbuc, inclusiv pe tărîmul traducerilor.

Din procesele verbale ale ședințelor societății „Virtus Romana rediviva” rezultă încercările de transpunere în versuri românești a clasicilor latini și greci, și în primul rînd a celor studiați și interpretați la școală. Ori, în clasa a VI-a de liceu, accentul cădea asupra interpretărilor din Sallustius și asupra *Aeneidei* lui Vergiliu, câte 5 ore pe săptămînă. La limba greacă, începînd deja din clasa a V-a, și continuînd cu clasa a VI-a, interpretările se făceau din Homer. Este mai mult decît probabil că studierea acestor autori să-l fi entuziasmat pe poet așa de mult (aceasta, în bună parte datorită și distinșilor săi profesori, Scridon și Tanco), încît să se fi consacrat cu toată ardoarea sufletului său traducerilor⁷. Deci nu este un fenomen întîmplător că, în anul 1882, Coșbuc, ca elev în clasa a VI-a, în urma unui concurs, primește un premiu pentru cea mai bună versiune din Homer în limba română.

După toate probabilitățile, Coșbuc citea fragmente de traduceri la „Virtus Romana...” pînă în anul 1882, pentru ca în perioada anilor 1883 și 1884, cînd era elev în clasa a VII-a și a VIII-a, acest gen de activitate a poetului să înceteze, care-și consacră acum întregul său efort pentru creații originale. El nu mai citește traduceri în cadrul societății. Aceasta o demonstrează „Muza Someșană” care nu mai păstrează nici o traducere din clasici. Acest fenomen s-ar putea explica în felul următor: poetul fiind încă prea tînăr, abordează mai multe domenii de activitate; poeziile constituiau nota originală a creației

⁶ *Reportul alu XIII-lea despre Gimnaziulu Superioru Greco-Catolicu Romanescu din Naseudu prô anulu scolastecu 1881/82*. Bistrița, 1882, p. 33.

⁷ *Ibid.*

sale, traducerile, imitația. El nu vede nici o incompatibilitate între aceste două genuri de creație. Pe măsură ce se maturizează, fiind animat și de un spirit de independență, abandonează scurt timp traducerile pentru ca mai târziu să se întoarcă din nou la acest gen de creație, dar pe un plan superior. În acest moment, impresia de incompatibilitate între aceste genuri de activitate va dispărea, poetul corelind cele două activități, iar experiența, maturitatea și măiestria sa vor ridica traducerea pe culmi nebănuite. Cu alte cuvinte, tălmăcirea clasicilor greci și latini în graiul românesc, atinge o asemenea măiestrie, încît traducerea *Aeneidei* lui Vergiliu, de pildă, concurează cele mai bune creații ale poetului.

Începînd din 1886, cu traducerea comediei lui *Plautus Trinummus* publicată în „*Tribuna*”, și pînă în anul 1906, cînd apare traducerea Georgicelor lui Vergiliu, două decenii întregi, Coșbuc se dedică cu pasiune traducerilor din clasici. În 1890, în „*Anuarul Familiei*” din Gherla, au apărut 16 piese ale lui Catullus. Acestea, precum și traducerea primei *Bucolice* din Vergiliu, aveau să fie numai pregătirea pentru marea încercare, traducerea *Aeneidei* din Vergiliu.

Ceea ce caracterizează primele sale traduceri este prezența în ele a unei libertăți de exprimare care le alterează uneori sensul, iar lipsa de finisare, face să aibă mai mult caracterul unor prelucrări decît al unor traduceri. De aceea, nu ne vom ocupa de ele, ci le semnalăm ca încercări meritorii ale poetului în această direcție. În noiembrie 1896, a apărut la C. Sfetea în București, un prezentabil volum de peste 250 de pagini, cu titlul: *P. Vergilius Maro — Opere complete — Partea I* — de George Coșbuc. Aceasta a constituit într-adevăr marea încercare a poetului pe acest tărîm. Apariția acestei traduceri a produs o impresie profundă, o surpriză atît sub raportul formei cît și al cuprinsului: *Aeneida* tradusă în hexametri românești! Aproape 10000 de hexametri latini, ai poemului, original, transplantați în graiul românesc. Publicul îl apreciasse deja pe Coșbuc ca un poet original, ca un eminent traducător din operele maeștrilor literaturii universale, ca un tălmăcitor inegalabil al acestora în forme românești. Dar această traducere depășea toate așteptările.

Inerentele greutăți ale acestei traduceri sînt explicate de poet în prefața la ediția I: „De data asta public «*Aeneida*» fără note. O privesc ca o încercare de traducere și aștept s-o supui unei revizii, după ce publicul pricepător va avea bunăvoința să mă facă atent la greșelile ce le-am făcut, căci oricîtă silință mi-aș fi dat, nu m-au îngăduit șovăitorii pași ai începătorului să merg cu deplină siguranță, și poate n-am priceput multe, și multe s-ar fi putut spune mai bine și n-am știut cum. A trebuit să mă lupt cu formele hexametrelui, cu formele de gîndire ale celor vechi, cu felul lor de exprimare. Și mai ales cu alegerea cuvintelor românești: e greu să redai limba clasică latinească în limba românească a poporului, mai ales cînd n-ai loc să faci perifraze, căci

versul traducerii mele răspunde versului latin. Printr-astea munca traducerii e grozav de truditore și nespornică”⁸

Așa cum rezultă din această prefață, elaborarea acestei traduceri a constituit o muncă dificilă pentru tânărul poet.

În ce stadiu se găseau traducerea românești în perioada apariției *Aeneidei*?

De pe la începutul secolului trecut, pînă prin anii 1860—1870, se desfășura o spornică activitate de traduceri, atrăgînd pe scriitorii cei mai remarcabili ai vremii, pe un I. Heliade Rădulescu, Alexandrescu, Costache Negruzzi. Publicul cititor, neștiutor de alte limbi, a putut să cunoască, uneori în tălmăciri deosebit de reușite și conștiincioase, opere franceze, germane și chiar pe unii scriitori „moderni” ai timpului, pe un Pușchin, Lamartine, V. Hugo ș.a. Ceea ce trebuie subliniat este că conducătorii acestei activități, pe tărîmul traducerilor, erau scriitorii în toată puterea cuvîntului, care, în general, dezinteresați, porneau de la nevoile literaturii noastre spre preocupări de acest gen.

„Nu se pomeneau pe atunci — arăta I. Scurtu într-un articol al său⁹ — editori «rumuni» plămădiți din ignoranța slovelor și din lăcomia banului, nici traducători de porunceală, tot atît de străini de operele pe care le întorc pe dos ca și de limba de care-și învîrtesc meșteșugul de contrabandă”.

În ce privește traducerea din limbi străine, uneori erau întimpinate dificultăți legate de redarea fidelă a subtilităților limbilor respective. De aceea s-a ajuns tot mai mult la convingerea că înainte de a se întemeia o bună literatură de traduceri, este nevoie de perfecționarea limbii literare, în stare a se mîdia pentru toate finețele unei interpretări artistice. Opera lui Alecsandri și a contemporanilor săi, dar mai ales grandioasa operă a lui Eminescu, au contribuit la desăvîșirea unei asemenea limbi. În acest sens un rol deosebit de important l-a avut și G. Coșbuc. „Geniul său epic — va arăta același I. Scurtu — fără seamăn în toată literatura românească, geniu care l-a îndrumat către literaturile clasice și i-a înlesnit înțelegerea și reproducerea în românește a marilor ei opere, apoi suveranitatea lui deplină și perfecționarea limbii românești ca mijloc de expresie artistică, cultura sa universală solidă și luminoasă, în sfîrșit dragostea de progresul literar și superioritatea morală care se manifesta la traducătorii noștri vrednici prin absoluta nepăsare față de roadele materiale ale muncii lor anevoioase — iată calitățile care au hotărît activitatea minunată a lui Coșbuc pe tărîmul traducerilor”¹⁰.

Dulceața versului, mîdierea limbii poetice și simțămintele poetului apar pregnant încă înainte de traducerea *Aeneidei*, în tălmăciri neega-

⁸ P. Vergilius Maro, *Aeneis. Traducere în formele originale*. București, Inst. de Ed. „Cartea Românească” S. A.

⁹ I. Scurtu, *Traducerile literare la noi*, în „Semănătorul”, V (1906), nr. 28 (9 iul.), p. 545—547.

¹⁰ I. Scurtu, *ibid.*

late din *Sacontala* (apărută în 1891, în *Convorbiri literare*), din *Rgveda*, *Mahabharata*, *Ramajana* și ... *Antologia sanscrită*.

La un an după ce apăruse în volum *Sacontala* și *Antologia sanscrită*, Coșbuc publică *Aeneida*, ceea ce a constituit un adevărat eveniment literar, creînd, dacă se poate spune așa, hexametru românesc, pe care-l încercase și Eminescu.

Realitatea este că în momentul apariției acesteia, traduceri din literatura clasică erau puține, în afară de Horatiu al lui Ollănescu, de Odiseea lui Caragiani, Oedip rege al lui Aslan, Antigona lui M. Dragomirescu etc.¹¹.

În ce privește *Aeneida* lui Vergiliu, s-au realizat câteva traduceri puțin reușite și înaintea lui Coșbuc, rezultatele acestor investigații fiind consemnate într-un studiu meritoriu al lui N. Lascu¹². Astfel se citează traducerea lui Vasile Aron, *Istoria lui Virgiliu Maro despre stricarea Troiei prin Greci și ridicarea neamului rîmlenescu după mergerea lui Eneas cu socii sale în Italia*, apărută în 1805, a lui Dr. A. t. Ș a n d o r, *Eneida lui P. Virgiliu M. din latinie tot în versuri hexametre tradusă pe românie*, din 1860, a lui Gr. Pencescu, *Eneida*, cîntul I, în „Columna lui Traian”, 1872, a lui D. A. L a u r i a n u, *Eneida* (I 405—393), în „Transacțiuni literare” din 1872 etc.

Cum a fost primită traducerea *Aeneidei* lui Coșbuc de opinia publică? Majoritatea aprecierilor în presa timpului au fost elogioase. Ceea ce a uimit marele public a fost în primul rînd îndrăzneala poetului de a fi încercat să caute inversul regal al hexametruului în limba română, cu toate că, după părerea unora, limba română este „ritmică” și nu „prosodică” și „apoi, ea este în cursul evoluției sale departe de a fi încă stăpînă pe toate secretele gîndirii”¹³. Unii manifestau rezerve sau chiar aversiune pentru traducerea *Aeneidei* în forme originale, pentru introducerea unor forme „hibride” în versificația românească, neconforme cu spiritul limbii.

D. Evolceanu, într-un articol al său apărut în „Convorbiri literare”¹⁴, scria: „A făcut bine Coșbuc că a tradus *Aeneis* în forme originale? Motivul nereușitei e ușor de găsit, căci de ar fi d. Coșbuc și un mare poet și un și mai mare maestru al forme decît este, nu va izbuti să introducă niciodată în versificația românească o formă cu desăvîrșire hibridă de la niște limbi cu alte calități și cu versificația bazată pe alte principii decît cele moderne”.

Așa dar i se reproșează lui Coșbuc o încorsetare a limbii, pentru a supune limba unei versificații care nu-i este naturală, cuvintele fiind silite să-și ia o ordine în frază care nu mai este românească, ci analogă

¹¹ D. Evolceanu, *Aeneis. Traducere în formele originale de George Coșbuc*, în „Convorbiri literare”, XXXI (1897), nr. 1 (ian.), p. 80—89.

¹² N. Laslo (Lascu), *Traduceri românești din Vergiliu. Aeneis*, în „Anuarul Institut. de Studii Clasice”, vol. II, 1933—1935.

¹³ „Tribuna”, 24 nov. (6 dec.) 1896. Recenziune.

¹⁴ D. Evolceanu, *op. cit.*, p. 85.

celelalte latine, ducînd la ambiguități sau chiar non-sensuri. Se citează dferite exemple de acest gen. De pildă, un cuvînt ca pretutindeni, neîntrînd ușor în hexametru lui Coșbuc, e schimbat în *tutindeni*; în repetate rînduri apare *însăiminate* în loc de *însăimîntate*, *tutor* în loc de *tuturor*; apoi *dînsul* și *dînsa* în locul lui *el* sau *ea*, *dînsul* și *dînsa* raportîndu-se la lucruri neînsuflețite: *soarta dînzei* în loc de *soarta Troiei*. Alteori, datorită unor tendințe de arhaizare, se produc confuzii între moduri, de pildă între indicativ și imperativ:

Somn el aduce și-l ia, și morților dă-le viață

în loc de: *le dă viață*¹⁵.

Nonsensurile și lipsa de înțeles ar fi provenit alteori din motivul că traducătorul s-a ținut prea strîns de text, evitînd să introducă peri-fraze, în parte din cauza hexametruului.

I se mai reproșează poetului că unele versuri nu se pot înțelege decît prin confruntarea lor cu originalul.

*Culce-se vecinic Proserpina pat pîrintesc ca fecioară*¹⁶

Aici poetul folosește expresia *culce-se ca fecioară* determinat de considerente metrice, sensul versului fiind: *Proserpina să rămîie fată acasă la părinți*, ceea ce nu rezultă din context.

Toate ambiguitățile, obscuritățile și necorectitudinile au fost atribuite „dificultăților versificației”.

Totuși, pînă și criticii cei mai acerbi ai traducerii Aeneidei, au fost nevoiți să recunoască că pasajele de o strălucire și frumusețe neasemuită din acest impresionant monument literar estompează unele imperfecțiuni existente. Incorectitudinile sau obscuritățile nu se întind decît în două sau trei versuri, pe cînd părțile într-adevăr frumoase se întind pe pagini întregi.

În floarea vîrstei, la treizeci de ani și ceva, Coșbuc și-a înălțat singur, monumentul nepieritor al măiestriei sale în tîlcuire, prin traducerea *Aeneidei*.

Cu cît străbați mai adînc înlăuntrul cînturilor, cu atît ți se împrieteneste urechea și gustul cu inversiunile versului prosodic și cu frazele care înclină mult spre limba cronicarilor.

Impresia la citirea Aeneidei este de-a dreptul răscolitoare. Pînă la Coșbuc, nimeni n-a supus limbajul traducerilor la o transformare mai adîncă și nu obținuse un sunet mai original. Apare nu rareori o asemenea succesiune de tonuri încît fără exagerare se poate considera originalul sub multe aspecte depășit. Coșbuc folosește toată măiestria sa poetică, introducînd un sunet nou, un timbru personal și caracteristic care stîrnește mirarea. Tălmăcirea lui Coșbuc e plină de farmec și de

¹⁵ P. Vergilius Maro, *Aeneis*. Trad. de G. Coșbuc, IV, 244.

¹⁶ P. Vergilius Maro, *ibid.*, VI, 402.

muzicalitate turburătoare. În traducerea lui Coşbuc pulsează intensitatea sentimentelor, poetul din tălmăcitor devine un narator care se confundă cu evenimentele pe care le descrie:

*Iată pe-al apelor luciu tăcut vin repede-n ceruri.
Fără măsură de mari doi şerpi (şi-a spune mi-e groază!)
Repezi prin valuri se-ntind şi cărarea li-e ţintă spre maluri
Pieptul le iese din apă, şi-umflată de singele vînt
Creasta şi-o poartă pe sus iar trupul şi-l joacă prin apă:
Rostogolind îşi zgîrcesc şi-şi întind uriaşele spete
Apa se zbate cu vuet şi spumegă — iată-i pe maluril
Ochii le scapără foc şi le fulgeră roşii de sînge.*

Meritul lui Coşbuc constă în faptul că reuşeşte să producă o tonalitate surprinzător de plăcută chiar cu ajutorul dactililor. Aceasta merită o subliniere deosebită cu cît dactilul ocupa un loc mult restrîns în versificaţia românească. Poetul reuşeşte să creeze simetrii ritmice atît de ingenios organizate încît produc o excepţională forţă de sugestie muzicală, ca de pildă, în versurile citate mai înainte.

Privit chiar în mod independent, ca ritm pur şi simplu, fără raportare la imaginea poetică, puterea melodică a acestor simetrii este impresionantă.

*Musă, vesteşte-mi temeiul, din care călcare-a poruncii
Astfel de multe dureri s-aducă vrăjmaşa regină
Celui mai vrednic bărbat, amaruri atîtea gătindu-i?
Patimi atîta de mari s-ascundă sub piepturi chiar zeii?*

Dar cînd ritmicitatea, respectiv melodicitatea se umple şi de o imagine poetică, atunci efectul e copleşitor. În general, se produce o armonizare între ritm şi tonalitatea imaginii, mai rar un contrast:

VI 255—261:

*Iată-n alboarea de zori. Şi-n timp ce lumina se varsă,
Urlă pămîntul sub dinşii şi munţii cu vuet se mişcă,
Codru se zbate, şi-n văi gem urlete, pa'că de cine:
Vine Zei! „Fugiţi, cei fără chiemare, fugiţi-mil”
Strigă Sibila vuind: „Fugiţi-mi departe de codrul
Însă tu pleacă grăbit şi din teacă tu paloşul zmulge-l
Suflet îţi trebuie-acum şi tărie de inger, Aeneas!”*

Peste tot poetul ştie să redea nu numai înţelesul, dar şi toate frumuseţile poetice ale originalului. Cine nu va fi cuprins de duioşie citind versurile:

*Eu părăsesc lăcrămînd şi portul şi cîmpii pe care
Troia stătuse şi ţara-mi străbună. Şi plec cu iugarii
Mării încrezînd pe copil şi pe zei, pe penaşi şi tovarăşii.*

Aceeaşi sensibilitate în stil şi aceeaşi energie a versului o găsim în traducerea românească ca şi în original.

Într-o recenzie apărută în *Tribuna* din 1896 se arăta: „Traducerea lui Coșbuc nu este de a se privi ad litteram; ea ne dă ideile originalului simplu și lămurit, așa că, celor ce nu știu latinește, traducerea din Coșbuc le oferă toate frumusețile epopeii lui Vergiliu”¹⁷.

Coșbuc nu ne oferă o traducere pedantă și servilă ci, conștient de talentul său propriu, își permite oarecare libertate, elan și fantezie, căutînd să redea uneori mai mult poezia și spiritul decît litera textului.

Spuneam că aceste versuri întrec în poezie cîteodată originalul însuși. Se înțelege că sînt multe pasaje unde textul latin are o expresie mai concisă, mai puternică și mai fericită. Dar aceasta, după cum pe bună dreptate se arată într-un articol din „Viața românească” din 1909¹⁸, „are puțină însemnătate față de reușita generală a lucrării, care, depășind valoarea trecătoare a traducerilor ordinare, constituie singurele lucrări de acest fel, apărute în ultimii ani, menite să rămînă”.

Expresia poetică a traducerii *Aeneidei* se sprijină pe convergența mai multor figuri stilistice, pe metafore, epitete, metonimii, prolepse, comparații, hypallage etc., de altfel ca și originalul. Meritul lui Coșbuc constă în faptul că aceste figuri de stil primesc o notă personală atunci cînd sînt transplantate în graiul românesc, sînt adaptate și încadrate într-un mod specific, fiind astfel deosebit de sugestiv redade. Iată ce concentrare de figuri stilistice apare pe un spațiu redus:

*Troia-mi părea într-adevăr că-n foc se cuiundă cu totul,
Smulsă din talpă cădea prăbusită neptunica Troie
Astfel fărâșii pe viriuri de munți, cu-toporul năprasnic
Tale cu fierul izbind, molidul bătrîn și puternic
Repezi scurmîndu-l; și într-una sbătut amenință copacul;
Coama-i se clatină-n vuet și virfu-i se sgduie într-una
Pînă ce frînt de răniri pe'ncetul din creștet spre poale
Geme, și smuls se răstoarnă tirînd după sine tot dealul.*

Epitete, în alăturări complementare, comparații, personificări suges-tive, sensuri metaforice ale cuvintelor etc. sînt concentrate în cîteva versuri, într-o varietate luxuriantă.

Alteori, ornarea expresiilor e atît de fascinantă, încît ea redă cele mai delicate nuanțe de colorit cu o expresivitate inegalabilă:

*Vorbele plinse-ale mamei, le-aude Livinia, biata:
Lacrimi îi răură ochii de foc și vâpaia rușinii
Sboară cu rumene flori pe obrazii-nilorîi de căldură.
Astfel pe fîldeșul alb o roșată de purpură pune
Maistrul zugrav; ori întocmai pe cîmpul de crini ca zăpada
Roșii lucesc trandafiri — așa e și chipul fecioarei.*

Firește că stilul traducerii *Aeneidei* nu poate fi analizat în cîteva pagini. Aceasta ar putea constitui obiectul unui studiu aparte. Coșbuc

¹⁷ „Tribuna”, 24 nov. 1896. Recenziune.

¹⁸ „Viața românească”, IV, vol. XII (1909), nr. 1 (ian.), p. 130—131.

înzestrăt cu inepuizabile resurse lirice, a reușit să transforme traducerea *Aeneidei*, în ciuda unor deficiențe într-o operă de mare valoare literară. N. Lascu¹⁹ subliniază un adevăr incontestabil, „că traducătorul a trăit adânc originalul și l-a pătruns pînă în cele mai subtile nuanțe; din această pătrundere a izvorit o inspirație originală, dîndu-ne o adevărată creație pe un motiv străin. Coșbuc a turnat versurile latine în forme românești congeniale”.

În legătură cu traducerea *Aeneidei* au apărut multe critici și rezerve și acestea chiar din partea Academiei, într-un moment cînd se punea problema premierii ei. Însuși B. P. Hasdeu făcea opoziție. „Chiar dacă lucrarea d-lui Coșbuc ar fi originală și n-ar avea multe defecte, totuși nu merită premiul cel mare. ... Oricît de tare s-ar minia poetul, premiul cel mare nu i se poate da”²⁰. G. Tocilescu însă face aprecieri elogioase asupra lucrării, arătînd dificultățile unei traduceri în versuri după o lucrare clasică. Rar se întîmplă ca cineva să atingă perfecțiunea în această direcție. „Critica poate, cu oricare cuvînt de temei, să găsească că rău a făcut poetul de a tradus *Aeneida* în formele metricei antice, că metrul antic nu se potrivește cu firea limbii noastre, că pe ici și colo se va fi strecurat cîte o obscuritate, cîte o necorectitudine a limbii, cîte un provincialism, chiar și cîte un contrasens...; dar ce sînt toate acestea față de munca titanică/desfășurată, față de limba cea bogată, neaoșă românească, față de talentul adevăratului poet și maestru al formei, față, în fine, de atîtea bucăți frumoase și de marea valoare ce întîmpinăm în lucrarea d-lui Coșbuc. ... Socotim că Academia ... va găsi cel puțin cuvinte de laudă pentru o lucrare atît de trudnică și de conștiincioasă, atîta de meritorie și menită ca să înzestreze literatura română cu o operă ce puține alte literaturi, cu sutimi de ani mai vechi decît a noastră o posedă”²¹.

Spiru Haret observă că, în afară de Alecsandri, nici unul dintre scriitorii mai de seamă n-au fost premiați din partea Academiei. Ori, aceste premii ar trebui să încurajeze talentele tinere. De asemenea, el apreciază că uneori s-au acordat premii unor scrieri foarte slabe, iar în alți ani s-au refuzat premiile unor lucrări mult mai bune și totuși, în amîndouă cazurile, Academia a procedat în regulă. Este deci evident că regula nu este bună”²².

I. Kalinderu subliniază și el dificultatea traducerii *Aeneidei* în hexametri. El arată că această lucrare merită să fie premiată de Academia, pe baza activității de ansamblu a poetului. Coșbuc publicase poeziile sale în două volume: *Balade și Idile*, *Fire de tort*, iar cu nouă ani în urmă, *Nunta Zamfirei*, *Moărtea lui Fulger*. Ca putere de con-

¹⁹ N. Lascu (Lascu), *op. cit.*, p. 49.

²⁰ *Raport general asupra lucrărilor Comisiunii pentru Marele Premiu Năsturel pe anul 1897*, în „Anal. Acad. Rom.”, seria II, tom. XIX, 1896—1897.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

cepție și plasticitate de expresie era pe același plan cu Eminescu. Defectul traducerii *Aeneidei* după Kalinderu constă în faptul că a vrut să păstreze ritmul original, ceea ce limba română nu permite; „de acolo provin toate greșelile ce i se pot dovedi, dar are și părți admirabile”.

A. Roman arăta că Comisiunea premiilor despre traducerea *Aeneidei* îi impută lui Coșbuc că a tradus în hexametri, care nu se pot face românește. „Dar tocmai aceasta este marele merit al lucrării. Cartea d-lui Coșbuc este o lucrare de mare valoare și umple un mare gol în literatura noastră, care este pînă acum lipsită de traduceri bune ale marilor poeți clasici”²³.

Unele rezerve față de traducerea *Aeneidei* din partea Academiei sînt explicabile și datorită unor poziții dogmatice în ce privește limbajul traducerilor. Sub auspiciile Academiei apăruseră unele traduceri din clasicii latini. Astfel, în 1871 văzură lumina tiparului lucrări ale lui Tacitus, *Comentariile* lui Caesar etc. În Academie, în această perioadă de timp, exista un exces de latinizare, ceea ce se reflecta și în limbajul traducerilor, făcînd ca acesta să fie artificial. Această limbă, adoptată de altfel nu numai în traduceri, dar și în publicații, se menținea datorită „prestigiului” unor membri ai Academiei. Aceasta apela de obicei la oameni de cultură aleasă în domeniul traducerilor, ca Anghel Demetrescu, D. Laurian și alții, care, chiar dacă nu împărtășeau principiile Academiei, erau obligați să le respecte atunci cînd primeau să lucreze pentru ea.

Caragiani, în ce privește limbajul traducerilor, se situa pe o poziție contrară recomandărilor Academiei, aceasta fiind și o manifestare oarecum protestatară a acestuia față de dogmele Academiei. Caragiani căzu în excesul contrar, dîndu-ne o limbă de toate zilele, fără vreo pretenție. „Stătu lîngă ușorul casei celei țepăn făcute”, „zele” în loc de zale, „ție” în loc de ție etc. etc. O asemenea limbă „populară” era recomandată de Caragiani pentru traducerea operelor clasice. Caragiani, care a tradus în românește *Odiseea* și *Batrahomihomahia*, căuta să justifice acest procedeu, arătînd că „Omer nu este interesant atît prin fondul operelor sale, cît prin formă”. „Omer, nu impresionează atîta prin faptele ce cîntă, cît prin felul său de tot particular de a spune lucrurile. De aceea, dîndu-i cuvintele și expresiunile românești, l-am lăsat să-și povestească singur *Odiseea* după felul său”²⁴.

Odobescu a adus unele precizări importante în ce privește limbajul traducerilor din clasicii vechi²⁵, pronunțîndu-se contra neologismelor, provincialismelor, vulgarităților, platitudinilor de stil și arhaismelor.

Murnu arăta pe bună dreptate că a scrie limba trecutului este un joc retrospectiv, „o petrecere de anticar care, chiar cînd este perfect executată, rămîne a mulțumi un foarte mic număr de amatori”.

²³ Ibid.

²⁴ Petru V. Haneș, *Dintr-un capitol de istorie literară*, în „Vieța nouă”, III (1907), p. 243.

²⁵ Odobescu, *Scrieri*, vol. II, p. 268 și urm.

În ce-l privește pe Coșbuc, meritul lui constă tocmai în faptul că a știut să păstreze măsura. Limba lui Coșbuc nu abundă nici în neologisme, nici în arhaisme, nici nu este populară în accepția lui Caragiani. El a știut să aleagă și să creeze din toate un întreg artistic. În felul acesta, el merge de fapt pe urmele lui Hasdeu și Odobescu, admitând pentru traduceri o limbă românească îngrijită, elegantă și ferită de excese, atât în ce privește neologismele, cât și arhaismele și expresiile populare.

Iată de ce, Aeneida în tălmăcirea lui Coșbuc, n-a putut, pînă în cele din urmă, să nu învingă toate aversiunile, rezervele, susceptibilitățile, și să primească marele premiu al Academiei, premiul Năsturel. Iosif Vulcan, sub impresia nemărginitei bucurii, după încheierea ședinței Academiei, s-a grăbit să-l felicite pe marele poet: „A fost — avea să scrie Vulcan²⁶ — una din cele mai mari fericiri ce am simțit în viață. Și i-am zis: — Academia Română ți-a făcut distincțiunea cea mai înaltă. Ți-a votat premiul cel mare, considerat pînă acuma drept recunoștință pentru activitatea unei vieți întregi, premiu pe care pînă acuma nu l-au obținut decît două figuri mari ale literaturii române: Alecsandri și Odobescu. Poți fi mîndru de succesul acesta, cu atît mai mult, că votul Academiei este aprobat de obștea română”.

Neîndoios, Coșbuc a fost un profund cunoscător al limbii latine și grecești. Locusteanu ne relatează cum îl surprinse pe poet citind în original *Odiseea*, „Încremenesc. Dinainte-i, Coșbuc avea deschis în adevăr textul grecesc al *Odiseei* lui Homer. Niciodată nu mi-ași fi închipuit că o carte grecească... ar fi în stare să distreze atît de mult pe un om. M-am înșelat însă. Coșbuc m-a învățat că te pot face să rizi și literile acelea sucite, cu învîrtituri de burghiu. ...Cît ar cîștiga învățămîntul nostru clasic, cînd pedagogia modernă ar înțelege că mai folositor ar fi dacă profesorii de grecește s-ar sili să facă pe elevi să ridă de frumusețile pe care le ascunde în forme atît de nepătrunse, limba grecească”.

Este important a se cunoaște activitatea de traducător a poetului, aceasta cu atît mai mult cu cît istoricii literari au acordat o prea mică importanță acestui domeniu de activitate a poetului, fără de care însă personalitatea artistică a lui Coșbuc nu este completă. Profilul artistic al poetului trebuie întregit cu acela de maestru al tălmăcirii artistice, de înfrățitor genial al graiului românesc cu literaturile strălucite ale omenirii, cu acela de cel mai variat și cel mai întins traducător poetic al nostru.

²⁶ „Flacăra”, I (1911), nr. 8 (10 dec.), p. 59. P. Locusteanu, *Un însemnat eveniment literar. De vorbă cu George Coșbuc*.

ДЖ. КОШБУК — ПЕРЕВОДЧИК ЛАТИНСКОГО КЛАССИЦИЗМА
НА РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК

(Р е з ю м е)

Джордже Кошбук был выдающейся личностью не только в отношении ценности и качества своих общеизвестных творений, но и как переводчик отдельных произведений греко-римского классицизма. Эти переводы становятся высоко поэтическими литературными произведениями. Деятельность Кошбука на этом поприще была весьма богатой, достигнув высшей степени переводом *Энеиды* Вергилия. Он идёт по следам Хашдеу и Одобеску, используя в переводах аккуратный и изящный язык. Несмотря на некоторые недостатки, связанные с затруднениями переложения латинского гекзаметра на румынский язык, литературный профиль поэта был бы неполным, если не принять во внимание его выдающуюся переводческую деятельность, которой он внёс большой вклад и в область классической филологии нашей страны.

G. COȘBUC, A TRANSLATOR OF THE LATIN CLASSICISM IN THE
ROMANIAN LANGUAGE

(S u m m a r y)

G. Coșbuc was a remarkable personality not only through the quality and the value of his creations, but also as a translator of some works of Greek-Roman classicism. These translations have become literary works of a high poetic value. G. Coșbuc's activity in this field was prodigious, reaching the highest point with Virgil's *Aeneid*. He follows the path of Hasdeu and Odobescu, using in his translations a fine and elegant language, avoiding the excesses. In spite of some defaults concerning the transplantation of the Latin hexameter in the Romanian language, his literary profile would be incomplete if we did not mention his contribution as a remarkable translator from Greek and Latin. He has brought lasting contributions in the field of classic Philology in our country.

ASPECTE ROMÂNEȘTI ÎN OPERA ELENEI VĂCĂRESCU

de

ANDREI RADU

Elena Văcărescu este o nedreptățită. În Franța, patria ei adoptivă, unde a desfășurat o prodigioasă activitate literară și culturală, unde a fost premiată și aclamată, numele ei începe a fi dat uitării. „Histoire de la littérature française” de G. Lanson (ediția 1951, completată de Paul Tuffrau) nu o menționează. Nici în „Petit Larousse illustré” (ediția 1964) nu-i este încrestat numele. La noi, în țara ei de baștină și de inimă, ea este prea puțin cunoscută, căci, scriind în limba franceză, ceea ce s-a tradus din opera sa este cu totul neînsemnat, iar cărțile sale originale au devenit foarte rare.

Cu toate acestea, opera Elenei Văcărescu merită să fie cunoscută și prețuită, deoarece ea izvorăște dintr-o dragoste de țară sinceră și profundă și oglindește atașamentul deosebit al poetei față de poporul din mijlocul căruia s-a ridicat.

Elena Văcărescu s-a născut în București, la 21 septembrie 1864. Era ultimul vlăstar al unei ilustre generații de poeți, care și-au cucerit un loc de frunte în istoria literaturii noastre. „Familia din care descind eu, spune ea într-un fragment autobiografic¹, a fost o familie intelectuală deosebită a României de odinioară. Veac de veac, Văcăreștii și-au trecut unul altuia făclia unei minunate culturi și a unei neobosite rîvne pentru treburile sufletului”.

Tatăl poetei a fost Ioan Văcărescu (1839—1914), fiul lui Iancu și al Ecaterinei, născută Cantacuzino-Pășcanu. După ce a făcut campania de la 1877, Ion Văcărescu a ajuns deputat, apoi a ocupat cîteva funcții administrative, iar în cele din urmă a fost numit ministru plenipotențiar la Belgrad, Bruxelles, și Roma. Mama, Ecaterina n. Fălcoianu (1840—1933), era vară cu C. A. Rosetti. Ea a trăit pînă la adînci bătrînețe, însoțindu-și fiica la Paris, unde se bucura de stima și simpatia

¹ Elena Văcărescu, *Casa Văcăreștilor* în „Boabe de grîu”, 1933, nr. 10, p. 604.

înalțelor cercuri literare. Marcel Proust îi dedica, în 1915, primul volum al ciclului său de romane, arătându-se „infiniț de recunoscător pentru înalta și măgulitoare protecție pe care i-a arătat-o.”²

Elena Văcărescu și-a petrecut copilăria și tinerețea la moșia părintească de lângă Tîrgoviște. Mai tîrziu, ea va evoca, emoționată, aceste locuri dragi. „Cadrul de idilă, spune ea, se întregeste aici cu istoria”. Poeta admiră „livezile suitoare de pruni”, „porumbul despletit și războinic aidoma unei Valkirii”, „îndoitura albastră a Carpaților” și „cupolele scinteietoare ale Tîrgoviștei voievodale”. Ei i se pare că-l zărește, printre bolțile tainice de frunziș, care ascund steme măcinate de vremuri, pe străbunicul Enăchiță Văcărescu poetul „cu sufletul nuanțat, cu darul de vorbă ademenitor și subțire, purtîndu-și de-a lungul coastelor de la Văcărești veșmintele scinteietoare și mărețe ca visurile lui.”³

Deosebita înclinație spre poezie a copilei s-a învederat de timpuriu. Știa pe dinafară nenumărate poezii, pe care le recita cu talent. În nopțile cu lună refuza să se culce. Era un fel de „copil minune”. Alecsandri caută să o cunoască, o pune să declame și dă părinților sfatul să nu-i contrazică vocația. Titu Maiorescu se minuna de felul în care tînăra își interpreta versurile. Faima ei ajunsese pînă la Eminescu. Marele poet, indignat că o descendentă a Văcăreștilor scrie versuri franțuzești, făgădui să-i dea lecții de prozodie românească⁴.

În 1883, la 19 ani, pleacă pentru studii la Paris. Un an mai tîrziu, își trece cu strălucire bacalaureatul în litere, fapt consemnat și de Iosif Vulcan în revista „Familia”⁵. În capitala Franței, ea frecventează cele mai înalte cercuri literare. Sully Prudhomme îi dă lecții de metrică. José Maria de Heredia o prezintă lui Leconte de Lisle și chiar marelui Victor Hugo. La seratele lui Gaston Paris se întîlnește cu Renan, Taine, Melchior de Vogüé, Paul Bourget și Anatole France.

Interesantă este relatarea de către poetă a întîlnirii cu „uriasul” Victor Hugo. Ilustrul octogenar își amintea despre patria marelui patriot C. A. Rosetti, pe care-l cunoscuse. El cunoștea și luptele duse de poporul nostru pentru recunoașterea latinității sale. „La Roumanie, je sais, un étendard avec, dessus, le nom de Rome tout entouré d'étoiles.”⁶

Anumite împrejurări de ordin intim o determină apoi să se stabilească definitiv la Paris. Pe malurile Senei, ea a fost timp de peste cincizeci de ani „ambasadoarea” adevărată a țării noastre, cum o nu-

² V. Munteanu, *Elena Văcărescu*, în „Universul literar”, 1928, nr. 10, p. 150.

³ Elena Văcărescu, *op. cit.*, p. 605.

⁴ V. Munteanu, *op. cit.*, p. 151.

⁵ „Dșoarele Elena și Maria Văcărescu, fiicele dlui I. Văcărescu, ministrul plenipotențiar al României la Bruxelles, (...) au fost, proclamate bacalaureate în litere cu laudele juriului”... „Familia”, 1884, an XX, p. 411.

⁶ H. Vacaresco, *Souvenirs littéraires*, în „Conferencia” nr. 7 (1928), p. 332.

mește Camil Petrescu. „Aș vrea să subliniez faptul, spune Camil Petrescu, cunoscut de altfel tuturor românilor că avem în capitala Franței o româncă din cel mai adevărat singe românesc, care, deși e în cel mai pretențios plan al vieții sociale, (...) deși e în cercul frământărilor sociale care de abia au binevoit să ia notă de Eminescu și Caragiale, își afirmă cu orgoliu și originea și sufletul românesc”.⁷

Generoasă, deși nu era bogată, ea ținea casa și punga deschisă tuturor românilor care se găseau, fie în trecere, fie permanent, în marea metropolă a lumii. „Vinerile Elenei Văcărescu, ziua ei de audiențe săptămânale, erau bine cunoscute, atât de sollicitanții români, cât și de cei de alt neam.”⁸

Ca reprezentantă a României la Geneva, alături de N. Titulescu, precum și în conferințele mult apreciate de la Universitatea Analelor — unele ținute în turnee internaționale alături de scriitorii de talia lui Paul Valéry — ea și-a spus întotdeauna cuvântul autorizat și cald în favoarea țării sale.

Gonită din Paris de regimul de ocupație nazist, ea scrie, în timpul războiului, la Cannes: „Doamne, fă ca, vie sau moartă, să știu când Arcul de Triumf se va zguduî din nou din încheieturile sale, căci în acea zi și România noastră va vedea drapelele sale fremătînd ca inimile de adolescenți”⁹.

Elena Văcărescu și-a văzut visul împlinit și a trăit bucuria eliberării celor două patrii îndrăgite. După eliberare, ea a aderat fără rezerve și cu toată convingerea la politica regimului democratic al țării noastre. Cu toată vîrsta înaintată, ea a primit să facă parte din delegația română la Conferința de Pace din Paris, unde cuvîntul său prestigios a adus, fără îndoială, din nou servicii patriei. Ca președintă a „Uniunii Femeilor Române din Franța”, a contribuit la ușurarea suferințelor Moldovei lovite de secetă.

Elena Văcărescu moare la Paris, în ziua de 17 februarie 1947, la locuința sa din rue Chaillot nr. 7. Avea 83 de ani. Iată un fragment inedit din testamentul poetei, pe care ea l-a întocmit la 15 septembrie 1945:

„Deși am fost silită din cauza împrejurărilor nenorocite ale vieții mele, să trăiesc departe de România, inima mea nu a încetat un singur moment de a bate pentru dînsa; toată activitatea mea de aproape o jumătate veac a fost consacrată intereselor neamului nostru, căutînd să strîng raporturile dintre Franța și România, Franța care a fost pentru mine a doua patrie și unde, din fericire, numele meu este și va rămîne simbolul celor două popoare pe care le slăvesc.

⁷ Camil Petrescu, *Ambasadoarea* în „Universul literar” 1928, nr. 10, p. 150.

⁸ Teodosia Graur, *Hélène Vacaresco* în „Revue roumaine”, 1947, nr. 11—12, p. 72.

⁹ Teodosia Graur, *ibidem*, p. 73.

„Mor în religia ortodoxă a părinților mei și doresc să fiu îngropată lângă mormintele lor, lângă părintele poeziei române *Iancu Văcărescu*, lângă marele nostru *Enăchiță*, a cărui nedemnă urmașă am fost”¹⁰.

Această ultimă dorință i-a fost îndeplinită, căci, prin grija guvernului nostru, ea este adusă în țară și înmormântată la cimitirul Bellu.

Elena Văcărescu și-a făcut debutul literar cu volumul „Chants d'aurore”¹¹, titlu sugerat de Taine. Culegerea cuprinde 46 de poezii cu teme de dragoste (*Un rêve*), evocatoare de natură (*Le sentier*), retrospectivități după maniera parnasiană (*Le moyen âge*) sau ușoare meditații pesimiste (*L'idée de la mort*).

Semnificative pentru drumul pe care și-l trasează tînăra poetă sînt cele două dedicații adresate Franței și României. Iată-le:

*„Je viens de loin, ô douce France,
Pour t'apporter timidement
Mes doutes et mon espérance
Et mon premier balbutiement.*

*Dis à ceux qui peut-être même
N'en voudront pas avoir pitié,
Que j'ai vingt ans et que j'ai faim,
Que ce livre t'est dédié.*

*Sois-lui, de grâce, hospitalière
Entrouvre-lui ton sein puissant,
D'ailleurs je te promets de faire
De meilleurs vers en vieillissant.*

(Dédicace)

Iar a doua:

*Si je te deviens étrangère,
Si ma chanson pour s'essayer
N'a pas choisi la langue chère
Que l'on parle autour du foyer,*

*Celle qui vient, lorsque je prie,
Sur mes lèvres tout doucement,
Pourras-tu jamais, ô Patrie!
Le pardonner à ton enfant?*

*Voudras-tu seulement entendre
Mes vers et les bénir tout bas
Comme tu bénis, grave et tendre,
Tes guerriers avant le combat?*

(A ma patrie)

Cuvinte spuse cu sinceritate, simplu, mișcător. Franța i-a îndeplinit cu prisosință dorința, acordîndu-i ospitalitate și onoruri. Patria sa i-a iertat-o? Chiar dacă nu cu desăvîrșire, încă nu-i prea tîrziu.

¹⁰ Comunicat de Radu Șt. Fălcoianu, din București, Calea Floreasca nr. 112, văr primar al poetei.

¹¹ Paris, 1886, Lemerre.

În afară de această închinare, o singură poezie din acest volum, aduce o inspirație de „acasă”. E poemul *Les ancêtres*, în care se arată coplesită de moștenirea grea ce o apasă („cet injuste héritage”).

*„Ancêtres oubliés, dont s'écroulent les tombes,
Savez-vous combien j'ai le droit de vous haïr?”*

*Vos crimes, n'est-ce pas? furent grands, car ma vie
A bien peine à porter leur pesanteur
Et déjà je suis lasse et je souffre et j'envie
Ceux qui peuvent goûter le printemps enchanteur.”*

Această tinerească atitudine de răzvrătire față de înaintași, precum și predilecția romantică de a exagera „suferințele” și „oboseala” nu le vom regăsi în opera sa de viitor.

Primele sale cîntece, scrise într-o versificație foarte îngrijită și cu o metrică variată, rîdele străduințelor maestrului ei Sully Prudhomme, au fost bine primite și încoronate cu un premiu al Academiei Franceze. Totuși, poeta însăși și-a dat seama că aceste „gînguriri” nu aduc nimic nou în literatura franceză. Ea a simțit că, pentru a aduce ceva cu adevărat inedit, va fi nevoie de un contact mai strîns cu proaspăta și plină de sevă poezie populară românească, din care se înfruptaseră cu folos și strămoșii săi. În 1888, se reîntoarce pentru cîtva timp acasă, și face un popas mai îndelungat în Dîmbovița copilăriei, la Văcărești. Rodul acestei reveniri la vatră a fost opera ei cea mai de seamă și care i-a adus consacrarea: „Le Rhapsode de la Dambovitză”¹².

Cartea începe cu o dedicație adresată bunicii:

*...Et tu reconnaitras le Cobzar qui s'en venait chanter devant ton seuil, au lever
de la lune,
Et le haïdouck qui porte un coeur brave sous son manteau,
Et le fuseau de la jeune fille et les rêves de l'épouse,
Tu les reconnaitras, toi qui as souvent consolé
Et l'épouse et la jeune fille
Et tu l'endormiras, grand-mère, dans les douceurs de mes chansons...*

Volumul cuprinde: bocete, cîntece de cobzar și cîntece de fus. Este scris în versuri albe, într-un ritm care amintește versetele biblice, cu multe cuvinte românești presărate în text. Unele poeme au titluri românești, procedeu pe care îl vom găsi și în alte volume ale sale.

Ciclul bocetelor („boceli”, cum le numește poeta) arată strînsa legătură a țaranului nostru cu firea, participarea intensă a naturii îndurerate la jalea poporului. Iată cîteva exemple:

*Comme tu dors, comme tu dors
Le cheval a henni,
La plaine l'a entendu,
La plaine s'est étonnée...*

¹² *Le Rhapsode de la Dambovitză, chansons, ballades roumaines, recueillies par H. V. Bruxelles-Bucarest, 1892.*

*Pourquoi hennis-tu si matin, bon cheval,
Le maïs s'est penché vers la terre...
La plaine s'en est effrayée.*

(Le jeune homme)

Bocetul copilului începe: „La rivière pleurait”... La nunta unei fete se arată jalea fîntinii, a oilor, a fusului. Iar văduva întreabă din mormînt:

„Comment vont les enfants, le maïs et les boeufs?”

Legătura strînsă a țăranului nostru cu natura este temă frecventă în poemele din acest volum. De pildă, în *Chanson du toin fauché* se vede jalea ierbii cosite, în contrast cu bucuria fetelor care lucrează la fîn.

*„Je suis les fleurs d'hier
Et j'ai bu ma dernière rosée
Et les jeunes filles ont chanté à ma mort
Et la lune me voit couché dans le linceul
De ma dernière rosée.”*

Ca iarba, așa se vor ofili și fetele care acum sînt în floarea vîrstei, iar în locul lor vor crește alte fecioare, mereu altele:

*„Et les fleurs d'hier qui sont en moi
Ont fait place aux fleurs de demain
Et les jeunes filles qui ont chanté à ma mort
Parce qu'elles ont la jeunesse,
Feront aussi place aux vierges futures...”*

Natura este într-o continuă schimbare, innoire, regenerare. Mereu vor crește alte flori, se vor naște alți oameni, tot așa de dornici de viață și de soare. Sfirșitul, deci, să nu ne sperie, să-l acceptăm cu resemnare și înțelepciune, așa cum se arată în *Chanson du fuseau*:

*— Ma fille, les oiseaux chantent tous les printemps,
Mais ce ne sont pas toujours les mêmes
Les moissons mûrissent tous les étés,
Mais on met des semences nouvelles.
Le cœur de l'homme ne chante qu'une fois,
Sa moisson ne mûrit qu'une fois.
— Ma mère, ma mère, ne dis pas cela,
Lorsque je serai vieille, je sourirai aux oiseaux et aux moissons
Et je leur dirai: Moi aussi, j'ai chanté et fleuri une fois...*

Numeroase sînt „cîntecele lăutărești” sau „cîntecele de cobzar”, nu numai în *Rhapsode*, dar și în alte volume ale Elenei Văcărescu. Poeta manifestă o mare dragoste față de acești neobosiți cîntăreți ai dragostei și ai dorului, depozitari ineputabili ai comorilor noastre folclorice.

Lăutarii Elenei Văcărescu sînt plini de foc, au cuțite la cingătoare și adesea varsă sînge.

*„Mon couteau danse dans ma ceinture
Lorsque je danse,
Mais lorsque je bois du vin, mon couteau
est tout triste, car il a soif aussi”*

(Chanson tzigane)

De altfel, poeta arată o ciudată predilecție pentru cuțite și sînge.

*„Mon père est mort et j'ai sa căciula
Et sa ceinture de cuir, ses couteaux...”*

(Les couteaux)

Numeroase sînt poeziile închinat „au haidouck”, haiducului atît de îndrăgit de poeții noștri populari. Haiducul Elenei Văcărescu apare însă într-o lumină foarte ciudată. El e un fel de trubadur, care știe cîtece bătrînești și care e gata să moară, dacă aceasta este pofta iubitei sale.

*„Ma mère m'a mis au monde par un jour de soleil
Et si je n'avais jamais aimé, je serais heureux.
Je chante à l'heure du lever de la lune
Et je connais tous les récits des vieux
Et je fais danser les jeunes au son de mes récits”...*

(Chanson du haidouck)

În poezia *Hora*, haiducul caută o femeie despre care știe că-l așteaptă ca să-l ucidă.

*„Et le haidouck se réjouit pour cela
Et il s'en va vers elle et il lui dit en la voyant: Tue-moi, je suis venu.*

Auzind această poveste, la horă, flăcăii ar vrea să fie în locul haiducului, fetele în locul femeii pătimașe:

*„Les jeunes gens:
N'en parle plus, cobzar, car nous aimerions aussi cette femme.
Les jeunes filles:
N'en parle plus, cobzar, car nous aimerions aussi ce haidouck”.*

Pe lîngă aceste lucruri tari, infiorătoare, apar și poezii de o inspirație plină de gingășie:

*„Lorsque l'on passe sur les routes blanches,
On aime voir de loin les arbres des forêts
Et les arbres disent au voyageur: Sois joyeux sur les routes blanches.”*

(L'attente)

Dragostea față de muncă este o trăsătură specifică a poeziei noastre populare. Poeta a înțeles acest lucru și omul ostenit de munca grea își face destul de des apariția în poeziile sale inspirate din folclor. Fata se spovedește mamei: ea s-a îndrăgostit de un flăcău când i-a simțit sudoarea muncii.

*„J'ai touché sa fourche et elle était trempée de sueur
Et sa sueur a rafraîchi ma main
Et depuis lors je l'aime"*

(Chanson du fuseau VII)

Temele obișnuite ale doinelor noastre: seva pământului, cerul, râurile, codrul, anotimpurile, flora, fauna, le găsim transpuse în imagini pline de prospețime:

*„Quand le maïs est jeune, il murmure des chansons,
Mais quand le maïs jaunit, il soupire".*

(Cîntecul paznicului)

*„Quand une fleur voit la neige pour la première fois,
Elle est tout étonnée de voir que la neige est si blanche
Et la fleur dit: La neige ne me fera pas mal
Parce qu'elle est si blanche."*

(Seule)

*„Je dors dans mon manteau, sur le bord de la route,
Et je sens la rosée tomber sur mon manteau
Et la rosée s'endort auprès de moi"*

(Blestemata)

*„Si tu te couches sur la terre
Tu entendas le bruit des semences qui germent"...*

(Chanson du fuseau XIV)

Conținând folclor mai mult sau mai puțin autentic, „Rapsodul" este străbătut de un lirism puternic, aducînd în literatura universală temele majore ale poeziei noastre populare, filtrate printr-un viguros și autentic talent poetic. Această operă s-a bucurat de mare succes mondial. Ea a fost tradusă în principalele limbi. Iată răsunetul pe care l-a produs în Anglia¹³:

„Aceste splendide poeme au melancolia puternică și sălbatică a tuturor adevăratelor poeme populare... Ele amintesc de cele mai frumoase momente ale vechii literaturi grecești, sărbătorind, ca și dînsa, bucuria de a trăi" (Frederic Harrison în „Tornightly Review").

„Iată o adevărată comoară, o scurtă nestemată adăugată la literatura lumii" („World").

¹³ Citatele sînt după A. P. Vojen, *Prefața* dramei *Pe urma dragostei*, București, 1905, p. 47—48.

„Fiecare dintre aceste cîntece pare smuls chiar din inima rasăi care le-a visat și care le-a suferit (...).

„Rapsodul Dâmboviței este azi o operă clasică, orice om inteligent și toți artiștii trebuie să o cunoască” („Times”).

Gaston Boisier, referentul Academiei Franceze spunea: „De altfel, baladele românești pe care le încoronăm astăzi au dobîndit o glorie universală” ...

Însăși poeta, încoronată cu marele premiu al Academiei Franceze „Jules Favre”, știe că „Rapsodul” va trăi cît lirismul și frumusețea, adică veșnic¹⁴. Întorcîndu-se astfel la nesecatîl izvor de frumuseți artistice, folclorul românesc, ea și-a găsit adevăratul drum.

În anul 1896, apare al treilea volum compact de poezii al Elenei Văcărescu: „L'âme sereine”¹⁵. Țării sale îi sînt închinată 17 poezii, purtînd titlul general de „Chansons roumaines”. Găsim aici multe ecouri din „Rapsod”, cîteva cîntece pesimiste (*La mort*) și, din nou sînge și cuțite:

„J'ai vu mon couteau dans mon rêve
Il était rouge de sang”

(Chanson tzigane)

Mai aflăm ecouri din războiul de la 1877. Firească și plină de sinceritate ni se pare tînguirea fetelor ai căror iubiți au plecat să lupte cu turcii și nu s-au mai întors:

„La neige à présent blanchit les prés nus
Mais nos bien-aimés ne sont plus venus.
Les Turcs ont passé, hordes meurtrières,
Oh! les bien-aimés, morts sur les frontières,
Qui nous les a pris? qui nous les rendra,
Lequel de nos coeurs jamais guérira?”

(Chanson roumaine)

Poezia *Légende roumaine* aduce unele ecouri eminesciene. O stea se îndrăgostește de un cioban. Ea spune cerului că vrea să-l părăsească. Cerul îi răspunde: „Tombe, étoile!” Noaptea și-a deschis vălurile, a închis ochii și a lăsat steaua să cadă. Dar ea căzu departe de cioban, care continua să o cheme: „Coboară, stea!”.

Poezia *Fragment d'un vieux poème de la Dobroudja* evocă năvălirea tătarilor și răpirea fetelor. Povestirea faptelor teribile este întreruptă de versurile-refren, care vor să sugereze permanența patriei în contrast cu întîmplările trecătoare:

„Et le Danube altier où les troupeaux vont boire
Roule ses grandes eaux, là-bas, vers la Mer Noire...”

¹⁴ Elena Văcărescu, op. cit., p. 611.

¹⁵ Paris, 1896, Lemerre.

Poeta se arată și de astă dată obsedată de prezența permanentă a strămoșilor. Dintr-o cadru veche, aurită, ei i se pare că o privesc niște ochi limpezi, triști și tăcuți. Această privire nu o înspăimintă, căci ea simte o strinsă legătură cu măreții săi înaintași.

...„Et j'ai l'âme héroïque et simple des aïeux”.

(Le portrait de l'aïeul)

Al patrulea volum de poezii: „Lueurs et flammes”¹⁶, apare în 1903.

Poeta, care începuse a-și înțelege străbunii, va evolua acum pînă la o completă identificare cu visurile și dorințele lor nestinse.

Cartea poartă dedicația: „Je donne ce livre à l'Ombre illustre de mon grand-père, le poète Jean Vacaresco, qui sut exalter, par le rythme et le verbe, l'éclat d'un nom antique et trois fois splendide avant lui”. Caracteristică este poezia *Aux aïeux*, în care își admiră glorioșii străbuni, față de care se simte umilă și nevrednică:

„Vous craignez que ma, main malhabile de femme
Ne trahisse le sang fier qui me vient de vous,
Et vous vous demandez, anxieux et jaloux,
Si vos âmes d'ardeur ont passé dans mon âme”.

Calmă, încrezătoare în forțele sale creatoare, ea îi liniștește, făcînd, în același timp, o mărturie de credință profund patriotică:

„Pourtant, dormez en paix! La tendre rêverie
De cette vierge en fleurs de gloire peut germer:
Pères, elle a souffert au nom de la Patrie!
Pères, elle saura comme vous tous l'aimer”.

Volumul „Nuits d'Orient”¹⁷, apărut în 1907, aduce și el unele poeme de inspirație românească. Sint diferite legende populare: *Ileana et les trois fiancés*, *Milana ou la jeune reine*, *Mihaï ou le fils du dragon* etc.

Pe măsura trecerii anilor, dragostea Elenei Văcărescu pentru patria sa se afirmă tot mai mult. Din volumul „Le jardin passionné”¹⁸ desprindem frumoasa poezie *Mon pays — Țara mea*. Ea evocă locurile copilăriei și ale tinereții, își arată dragostea adîncă pentru țara sa și se consideră la fel de „sălbatică și ineputabilă” ca aceasta. Este impresionată de păstorii cu „mîndre profiluri”, de fetele care străbat valurile de orz și își întind spre soare „arcul brun al sprîncenelor”. O încîntă legendele povestite în sfîrșit de fus, fluierul și naiul de seară,

¹⁶ Paris, 1903, ed. Plon.

¹⁷ Paris, 1907, Plon.

¹⁸ Paris, 1908, Plon.

îndrăgostiții de la cumpăna fîntînii. Toate acestea ard într-însa mult mai puternic decît sîngele.

*„C'est vous qui me donnez l'orgueil d'être hardie,
Vous versez à travers mes tempes et mon poulx
Vos soirs sur le Danube et vos soirs d'Olténie,
Je ne suis plus moi-même, ô terre, je suis vous.”*

În anul 1914, apare volumul „La dormeuse éveillée”⁴⁹. Un ciclu întreg, intitulat *Les romances du saule* este închinat țării noastre. În prima poezie *O, ruban fou!*, poeta cîntă drapelul patriei, care ține în „jocul său puternic” soarele, azurul și sîngele.

*O, ruban fou!, divine écharpe,
Radiouse, héroïque harpe
Suspendus au ciel des combats,
Toi qui portes, comme nos veines,
L'ardeur des cimes transylvaines,
La Moldavie aux belles plaines
Et l'Olt, ivre de branle-bas”...*

Acestui steag, „pe atît de intact pe cît de ciuruit” și „cu atît mai bogat pe cît de zdrențuit”, poeta îi urează să fie mereu învingător.

Patria devine acum marea, clocotitoarea pasiune a poetei; eul ei se confundă întru totul cu peisajul, cu trecutul și viitorul țării sale.

*„Je sors toute de toi, comme un feu du cratère,
Je sors toute de toi, comme ton seigle épaïs
Et l'odeur de tes champs ceints d'arôme et de paix,
Je sors toute de toi comme tes eaux sauvages
Qui portent tour à tour le ciel et les ravages...”*

(Je sors toute de toi)

Poeta se identifică nu numai cu Carpații de bronz, cu clopotnițele noastre bizantine, dar și cu cîntecele noastre, cu bărbații semeți și femeile frumoase împodobite cu marama de borangic, cu ciobanii care doinesc din frunză și din fluier, cu fetele care torc spornic din caierul gălbui. Ea se confundă cu blonda Moldovă, cu Oltul și cu Duna, care și — să nu uităm că sîntem în 1914!:

*„Je suis le long désir de la Transylvanie,
Du farouche Ardeal qui brûle immensément
Dans mon sein, comme un goût de fièvre et de piment”.*

Oltul a inspirat multe poezii populare și pe mulți poeți ai noștri. La rîndul său, Elena Văcărescu îi închină poemul *Aux bords de l'Olt*. Poeta respiră miresmele tari de primăvară, privește cum Oltul curge agale printre ierburi și sălcii. Ea mai evocă falnici voievozi și haiduci

⁴⁹ Paris, 1914, Plon.

și regretă amar că nu s-a potrivit să aibă o dragoste profundă cu un om din neamul său, pe țărmurile Oltului năvalnic.

*„Si j'avais eu jadis un héros de ma race,
Pour l'aimer sur les bords de l'Olt fougueux et fort,
Bien au delà du temps, de l'ardeur, de l'audace,
Au delà de la chair, de l'âme et de la mort!”*

Lăutarii „înverșunați și splendizi” își fac din nou apariția, în poezia *Les laoutars*.

Atît de legată de peisajul țării sale, Elena Văcărescu își exprimă suprema dorință de a se confunda pentru totdeauna cu glia strămoșească, în poezia *Je veux dormir*.

*„Je veux dormir là-bas dans le grand paysage,
Sous les horizons reposants,
Au cimetière du village,
Tout près de mes chers paysans.”*

Ca și Eminescu, ea dorește ca, spre seară, să vină toate cîntecele cîmpiei la mormîntul ei împodobit cu brînduși și busuioc. Ea dorește să fie iubită și plînsă de „frumosul popor alb de secerători și păstori, de podgoreni și lăutari”.

28 iulie 1917. Plin război mondial. La Paris are loc o manifestație franco-română de o simbolică semnificație. Guvernul francez, în prezența președintelui republicii Raymond Poincaré, remite în mod solemn ministrului României Al. Lahovari un steag al lui Ștefan cel Mare, descoperit la mănăstirea Zografo. Cu acest prilej, Elena Văcărescu scrie și recită înflăcărata poezie *A l'étendard d'Etienne le Grand*. Ea evocă figura măreață a voievodului cu privire albastră și eroismul aceluia care poartă în ochii săi „miresmele Moldovei și încîntătoarele coaste ale vechilor Cotnari”...

După întîiul război mondial, poeta nu și-a acordat lira decît tîrziu, prin 1927, cînd apare volumul „Dans l'or du soir”. Nici de aici nu lipsesc poeziile inspirate de patrie: *Idylle moldave*, *Parasca*, *Le Sireth*, *De chez nous* etc. În poezia *Ceux du Cerna* ea se adresează harnicului secerător din Argeș și Muscel, lăudînd „eroicul gest al muncii” pe care acesta îl îndeplinește din eternitate.

În afară de poezie, Elena Văcărescu a scris două romane și unele încercări dramatice, toate de inspirație românească. Romanul „Amor vîncit” apare în 1909. Eroina, Despina Odoyano, este o româncă îndrăgostită de un străin, italianul Matteo. Venirea în țară a celor doi frați străini, Adrien și Matteo este un bun prilej pentru Elena Văcărescu de a descrie anumite obiceiuri autohtone, viața călugărițelor, a ȝiganilor nomazi, Bucureștii la început de secol, precum și dragostea totală, pînă la moarte — pentru același Matteo, aventurier bolnav de piept — a tinerei țărance Stana.

Al doilea roman, „Le sortilège”²⁰, apare în 1911. Aici se povestește dragostea Ilenei, fiica preotesei Zamfira, pentru flăcăul sărac Stan, împotriva voinței mamei, care-l dorea pe Spiridon. Firele acțiunii sînt destul de încurcate, greoaie și totul se sfîrșește printr-o crimă. Ambele romane sînt lipsite de suflu epic.

Elena Văcărescu și-a încercat puterile și în genul dramatic. În 1905 apare piesa „Pe urma dragostei”, scrisă probabil direct românește. Ea o reface mai tirziu ca libret de operă sub titlul „Le Cobzar”, în colaborare cu Milliot, muzica aparținînd Gabrielei Ferrari. Opera a fost reprezentată la Paris, în 1912 și, se pare, a avut succes. Această dramă lirică în două acte are meritul de a aduce pe scena pariziană personaje cu nume românești ca: Ioana, Nedelcu, Stan, Pradea, Viorica, o atmosferă românească și multe cuvinte românești în text, în afară de horele și sirbele naționale. Costumele au fost confecționate în România. Decorul reprezintă un peisaj românesc din timpul secerișului: o casă cu un cuib de barză și cununi de ardei roșii; o fîntînă și, nu departe de ea, „la crașma” pe care autoarea o tîlmăcește: *au-berge rustique*.

Cronicarul francez René Benoît se arată entuziasmat de spectacol și laudă mai ales dansurile secerătorilor și secerătoarelor pe care le găsește „riguros exacte”²¹.

Un spectator român, Leon Lahovary exclamă: „Sîntem acasă... E călătorie pe loc, iluzia reîntoarcerii; e viața noastră recunoscută și este visul din leagăn reluat, acolo unde l-am lăsat... E încîntător și e pitoresc, e splendid, e evocator... E o minune de culoare locală, de exactitate în detaliu... Dulci viziuni ale pămîntului natal, imagini scumpe, de neuitat...”²².

Deși nu a folosit limba maternă ca mijloc de expresie artistică — fapt pe care poeta l-a recunoscut și regretat — opera sa a adus mari servicii poporului nostru, ridicînd pe culmi înalte tezaurul nostru folcloric, exaltînd vitejia și frumusețea poporului nostru, într-un timp cînd nu prea eram cunoscuți.

Iată și părerea autorizată a lui G.Călinescu, în această privință: „Așa precum scena română s-a părut unor actori prea îngustă și au plecat să se afirme cu succes, aiurea, unii scriitori au preferat limba franceză celei române. Gestul nu se recomandă, dar e explicabil. Un muzicant ca Enescu poate avea o prezență mondială imediată fără a ieși din limbajul său, limba română răpește însă puțința unei răspîndiri largi. Contesa Anna de Noailles este o brîncoveancă și cărțile de informație franceze uită să amintească adesea originea ei

²⁰ A fost tradus în 1922 de Bucur Velințaru, sub titlul *Vraja*.

²¹ René Benoît, „Les Annales”, 1912, aprilie, p. 308.

²² Léon Lahovary, *Les lauriers et les glaives*, Paris, 1914, p. 148—149.

română, pe care Elena Văcărescu, poetă prețuită în Franța și conferențiară gustată, are bunul simț a nu și-o ascunde. E din familia vechilor Văcărești²³.

BIBLIOGRAFIE

I. Operele Elenei Văcărescu

1. Chants d'aurore. Paris, 1886.
2. Le Rhapsode de la Dambovitza. Bruxelles—București, 1892 și Paris, 1900.
3. Lueurs et flammes. Paris, 1903.
4. Pe urma dragostei, dramă, București, 1905.
5. Les nuits d'Orient. Paris, 1907.
6. Le jardin passionné. Paris, 1908.
7. Rois et reines que j'ai connus, Paris, 1908.
8. Amor vîncit. Paris, 1909.
9. Le sortilège. Paris, 1911.
10. Le Cobzar. Paris, 1912.
11. La dormeuse éveillée. Paris, 1914.
12. Prefață la antologia „Écrivains roumains”. Paris, 1916.
13. A l'étendard d'Étienne le Grand. Paris, 1917.
14. Perfections colorées (15 conférences). Paris, 1926.
15. Dans l'or du soir. Paris, 1927.
16. Casa Văcăreștilor, în „Boabe de grîu”, 1933, nr. 10.

II. Traduceri în limba română

1. Vraja, trad. Bucur Velințaru. București, 1922.
2. Miresme de departe, 7 poezii traduse de V. Bălcești și A. Pop Marțian, Cîmpulung Muscel (fără dată).

III. Scrieri despre Elena Văcărescu

1. Marguerite Berthet, *La poésie féminine française à l'Étranger*, I. Roumanie. Paris 1908.
2. E. Tissot, *Une française de Roumanie: Hélène Vacaresco*, în „Revue”, Paris, 1912, p. 222—23.
3. Auguste Dorchain, *Le peuple roumain* în „Le Panthéon”, nr. 11, 1913, p. 265 și urm.
4. Camil Petrescu, *Ambasadoarea*, în „Universul literar”, 1928, nr. 10.
5. Vasile Munteanu, *Elena Văcărescu* în „Universul literar”, 1928, nr. 10.
6. Eugène Pahontu, *L'activité patriotique dans l'oeuvre d'Hélène Vacaresco*, Paris, 1928.
7. I. Hașegan, *La France dans l'oeuvre des écrivains roumains contemporains de langue française*, Paris, 1940.
8. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 883.
9. P. Comarnescu, *Elena Văcărescu*, în „Rev. Fundațiilor”, 1947, nr. 4.
10. Teodosia Graur, *Une grande roumaine à voix française: Hélène Vacaresco*, în „Revue roumaine”, 1947, nr. 11—122.

²³ G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 883.

РУМЫНСКИЕ АСПЕКТЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЕЛЕНЫ ВЭКЭРЕСКУ

(Резюме)

Елену Вэкэреску, развернувшую в своей второй родине — Франции, широкую литературную и культурную деятельность, начинают забывать. Её имя не фигурирует в *Histoire de la littérature française* Г. Лансона (изд. 1951 г.), а также в *Petit Larousse illustré* (изд. 1964 г.).

В нашей стране творчество Елены Вэкэреску известно в небольшой степени, так как имеется очень малое количество переводов её произведений.

Автор настоящей статьи ставит перед собою цель показать многочисленные и важные румынские аспекты в её поэтическом творчестве.

Елене Вэкэреску блестяще удалось показать миру красоту нашего фольклора и ознакомить читателей с характером нашего героического, страстного и трудолюбивого народа. Она заслуживает наше уважение и признательность.

ASPECTS ROUMAINS DANS L'OEUVRE D'HELENE VACARESCO

(Résumé)

Hélène Vacaresco, qui a développé dans son pays d'adoption, la France, une prodigieuse activité littéraire et culturelle, commence à être oubliée. Son nom ne figure ni dans l'«Histoire de la littérature française» de G. Lanson (éd. 1951), ni même dans le «Petit Larousse illustré» (éd. 1964).

Dans notre pays, l'oeuvre d'Hélène Vacaresco est assez peu connue, car on en a peu ou presque rien traduit.

Notre travail se propose de montrer les nombreux et importants aspects roumains dans son oeuvre poétique.

Hélène Vacaresco a réussi à révéler brillamment au monde la beauté de notre folklore et à faire connaître le caractère de notre peuple héroïque, passionné et laborieux. Elle mérite notre considération et notre reconnaissance.

PROBLEME DE SINTAXĂ ȘI MORFOLOGIE DIALECTALĂ CONSTRUCȚIILE: MI-L TREBUIE, MI-L PLACE, MI-L PARE

de

C. SĂTEANU

*Comunicare prezentată în cadrul Societății române de lingvistică romanică, în
mai 1966*

Se știe că în comparație cu sintaxa și morfologia limbii române literare sintaxa și morfologia dialectală prezintă o serie de fapte mai mult sau mai puțin deosebite, uneori destul de importante.

Semnalarea și explicarea acestora prezintă un interes deosebit pentru descrierea cât mai completă a structurii gramaticale a limbii noastre contemporane.

În cercetarea de față ne vom ocupa, în acest sens, de construcțiile sintactice regionale: *mi-l trebuie*, *mi-l place*, *mi-l pare*, înregistrate de noi în graiul crișean, în localitățile Serghiș, Dușești, Rogoz, Simbăta etc. din raioanele Beiuș și Oradea¹, unde ele înlocuiesc construcțiile impersonale din limba literară: *îmi trebuie*, *îmi place*, *îmi pare*.

Construcțiile amintite apar în vorbirea localnicilor atunci când, reproducând cele spuse sau răspunzând la o întrebare, vorbitorul nu mai repetă obiectul în discuție, ci-l exprimă prin pronumele neaccentuat la cazul acuzativ:

- *Îți trebuie creionul acesta?*
- *Nu mi-l trebuie.*
- *Îți place cartea asta?*
- *Nu mi-o place.*
- *Parcă a slăbit copilul!*
- *Da, mi-l pare mai slab acum.*

¹ Aceste construcții nu se găsesc înregistrate în *Graiul din Valea Crișului Negru* de Teofil Teahă, deoarece localitățile cercetate de el pe cursul superior al râului se găsesc în afara ariei localităților în care a fost înregistrat de noi fenomenul. Localitățile cercetate de noi se găsesc între Beiuș și Oradea cuprinzând o arie din ambele raioane. Cu toate acestea, de noi a fost auzit și în vorbirea unor persoane din satul Tărcăița, care cade în aria cercetată de dînsul. De altfel, în lucrarea sa nu este afectat un anumit loc considerațiilor de ordin sintactic.

Folosirea acestor construcții este limitată însă la îmbinările sintagmatice în care pronumele personale de dativ: *mi-, ți-, i-, ni-, vi-, li-* primesc după ele pronumele personale de acuzativ, forma scurtă, la persoana a III-a: *-l, -o, -i, -le*. Aceste unități sintagmatice de două pronume intră în relație cu vorbe care în mod obișnuit (în limba literară și în alte graiuri) nu pot primi decât unul din aceste pronume (cazul lui *trebuie* și *pare* care primesc numai dativul: *îmi trebuie, îmi pare*) sau pe amândouă, însă în relații succesive (cazul lui *place*: *îmi place, îl place*).

Apariția în construcțiile semnalate a ambelor pronume (dativ și acuzativ) pe lângă aceste verbe este asemănătoare cu situațiile din limba literară, în care apar complement directe și indirecte pe lângă verbe tranzitive (*mi-l dă, mi-o citește*).

De aceea se ajunge cu ușurință la interpretări discutabile, considerându-se și aceste verbe ca tranzitive și punându-se pe seama acestui fapt apariția pronumelui la acuzativ.

Deosebirea între limba comună și graiul local amintit, în ce privește apariția construcțiilor semnalate, se datorește însă unor cauze mai complexe.

*

1.1. Construcția *ți-l trebuie* a fost semnalată mai întâi de Adela Murar², care consideră că apariția pronumelui personal în acuzativ, *l*, se datorește tranzitivității verbului *a trebui* în limba literară, făcând și o paralelă cu construcția din limba franceză: *il me le faut*³.

Ne exprimăm rezerva față de această soluție, în primul rând datorită faptului că paralelismul cu limba franceză nu este edificator, iar în al doilea rând pentru că tranzitivitatea verbului *a trebui* în limba literară nu poate fi admisă.

Referindu-ne la apropierea de construcția din limba franceză, credem că mai edificatoare ar fi apropierea de construcțiile similare din limbile slave sau maghiară, deoarece graiurile noastre nu au suferit influența sintaxei franceze (așa cum s-a întâmplat cu limba literară), ci mai degrabă a limbilor amintite, în care însă construcțiile sînt identice cu cele din limba română literară: *mine nujna kniga* (limba rusă), *nekem könyv kell* (limba maghiară)⁴.

² Adela Murar, *O curioasă? construcție sintactică: Ți-l trebuie?*, în „Cercetări de lingvistică”, VIII, 1963, nr. 2, p. 313—314. Semnalarea se face din Hunedoara.

³ Cf. Adela Murar, *art. cit.*, p. 314.

⁴ Să punem pe seama influenței maghiare sau ruse construcția fără pronume personal în acuzativ *îmi trebuie*, construcție care ar fi înlăturat forma veche *mi-l trebuie* din limba română, pare tot atât de neverosimilă ca și a apropia de franceză construcția regională *mi-l trebuie*, atîta timp cît sintaxa limbii noastre literare, puternic influențată de cea a limbii franceze, nu a cunoscut forma *mi-l trebuie*. Dacă forma originală ar fi fost *mi-l trebuie*, așa cum susține Adela Murar în *art. cit.*, p. 314, ea trebuia să fi fost întărită sau cel puțin menținută de influența formei franceze. Păreră noastră este că fenomenul a luat naștere independent în cele două limbi și probabil aceasta a fost intenția autoarei cînd a făcut apropierea de limba franceză.

De aceea considerăm că originea acestui fenomen trebuie căutată în primul rînd în viața internă a limbii noastre.

1.2. Cît privește caracterul tranzitiv al verbului *a trebui*, în sensul capacității lui de a guverna un morfem de acuzativ, afirmăm de la început că nu-l are.

Dacă *a trebui* ar avea și valoare tranzitivă nu ar părea de loc neobișnuită construcția *îi-l trebuie* și nu ar fi fost semnalată. Dar, fiindcă *trebuie* nu este tranzitiv, apariția unui complement direct pe lîngă un asemenea verb pare curioasă și merită atenție. Autoarea articolului citat ajunge însă la concluzia nefirească că *îi-l trebuie* este forma naturală și că *îi trebuie* este cea curioasă⁵.

Situațiile invocate, bazate pe D.L.R.M., constituie o premisă falsă care desigur duce la un rezultat fals.

Pentru a dovedi tranzitivitatea verbului *a trebui* e nevoie ca ipoteza să fie susținută, să fie adevărată, de cel puțin două cazuri. Astfel, e de așteptat ca verbul *a trebui* să intre în distribuție cu un cuvînt marcat de un morfem de acuzativ. Dacă ipoteza noastră se adevărește, avem de a face cu un verb tranzitiv. Dacă nu, înseamnă că, neguvernînd un morfem de acuzativ, nu este tranzitiv⁶.

Pentru aceasta folosim analiza distribuțională a termenilor în sintagmă cu *trebuie*, aplicînd proba comutării succesive a mai multor termeni prevăzuți cu morfeme de acuzativ.

*A. termeni lipsiți
de morfeme de ac.*

*trebuie să citesc
trebuie discuții
îmi trebuie creionul*

*B. termeni prevăzuți
cu morfeme de ac.*

*trebuie pe mine
trebuie pe ele
îmi trebuie pe el*

Situațiile de sub B nu sînt realizabile, pentru că nu pot comuta pe cele de sub A. Acestea pot fi comutate doar cu

*C. trebuie aceasta
trebuie ele
îmi trebuie el*

⁵ Cf. Adela Murar, *art. cit.*, p. 314.

⁶ Vezi pentru aceasta și Sextil Pușcariu, *Limba Română*, vol. I. Principii generale, București, 1940, p. 151, unde, grupînd verbele după golurile ce se cer a fi umplute de anumite cazuri, arată că verbele intransitive au în mod normal un singur gol, umplut de un nominativ, pe cînd cele tranzitive au și un gol umplut de acuzativ. Aceste goluri nu sînt altceva decît posibilitățile de distribuție cu diferite cazuri.

în care toți termenii sînt lipsiți de morfeme de acuzativ. În această situație putem afirma că avem termeni la nominativ.

În D.L.R.M.⁷, la sensul 2 al acestui verb, se arată că are valoare de tranzitiv unipersonal și impersonal, fiind echivalent cu construcțiile: *e necesar să . . .*, *e obligatoriu să . . .*, *se cere să . . .*

Considerăm că e greșit a vorbi de tranzitivitatea verbului *a trebui* în aceste situații, deoarece aceste construcții, în care avem un adverb precedat de verbul *a fi*, au caracter intransitiv⁸, caracter care derivă din incapacitatea verbului *a fi* de a guverna un morfem de acuzativ, pe de o parte, și din valoarea lui copulativă, în aceste situații, pe de altă parte. Ceea ce e considerat complement direct, respectiv propoziție completivă directă (datorită unei erori izvorîte din întrebarea pusă cu ajutorul pronumelui *ce*) este de fapt un subiect, respectiv o propoziție subiectivă⁹.

Astfel, în construcții de tipul:

e necesar creionul
e obligatoriu spălatul
se cere să spunem

substantivele *creionul* și *spălatul* sînt la nominativ nu la acuzativ, iar propoziția *să spunem* este subiectivă, avînd rolul substantivelor la nominativ.

Datorită însă identității formelor de nominativ și acuzativ, numai comutarea cu un cuvînt prevăzut cu morfem de acuzativ ne poate adevăra afirmația:

e necesar pe el, pe acesta
e obligatoriu pe el, pe acesta

sau:

ești necesar pe tine
ești obligatoriu pe tine

Vedem că în aceste sintagme distribuția morfematică de acuzativ nu e posibilă, ceea ce ne duce la adevărea ipotezei că e o construcție intransitivă.

Această construcție, care este echivalată cu verbul *a trebui*¹⁰, comutîndu-l în toate situațiile, ne verifică tocmai ipoteza intransitivității verbului *a trebui*.

⁷ Acad. R.P.R., *Dicționarul limbii moderne*, București, 1958, s. v.

⁸ Vezi S. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 151.

⁹ Cf. Acad. R.P.R., *Gramatica limbii române*, ed. II, vol. I, p. 318 §299; vol. II, p. 89 § 517, 97 § 528, p. 268 § 762.

¹⁰ Cf. Acad. R.P.R. *Dicționarul limbii române moderne*, s. v.

Încercînd să conjugăm verbul *a trebui*, observăm că nici în acest caz nu e apt de a governa un morfem de acuzativ, în opoziție cu verbele tranzitive:

eu (te) <i>trebuie</i> sc	eu (te) <i>las</i>
tu („) <i>trebuie</i> ști	tu („) <i>lă</i> și
el („) <i>trebuie</i> ște	el („) <i>lă</i> să
noi („) <i>trebuim</i>	noi („) <i>lă</i> săm
voi (—) <i>trebui</i> ți	voi (—) <i>lă</i> sați
ei („) <i>trebuie</i> sc	ei („) <i>lă</i> să

Deci explicația apariției pronumelui personal în acuzativ pe lângă verbul *a trebui* nu o putem găsi în caracterul tranzitiv al verbului, deoarece acesta nu-l are. De aceea nu putem fi de acord cu afirmația că acest fenomen „reprezintă o aliniere deplină a verbului *a trebui* la verbele obișnuite tranzitive”¹¹.

Tranzitivitatea lui *trebuie* (dacă putem vorbi de ea în aceste situații) este limitată, accidentală, și ea apare acolo unde apare și aceea a lui *a-i plăcea*, *a părea*. Este un fenomen regional, particular.

2.0. Construcțiile *mi-l place*, *mi-l pare*, după cunoștința noastră, nu au fost încă semnalate și explicate.

Ele apar în aceeași regiune și în aceleași condiții sintagmatice, în vorbirea localnicilor, ca și construcția *mi-l trebuie*.

Apariția pronumelui personal în acuzativ pe lângă verbele *a plăcea* (cuiva), *a părea* nu poate fi explicată nici în acest caz prin tranzitivitatea verbelor, deoarece în îmbinări cu pronumele în dativ ele sînt intransitive: *îmi place pîinea*, *îmi pare frumos*.

Verbul *a plăcea* este într-adevăr și tranzitiv, dar în acest caz are sensul „a iubi” și se acordă în persoană și număr cu subiectul: *eu (te) plac*, *eu (îl) plac*, *tu (o) placi*, *voi (le) placeți* etc.

Folosirea intransitivă relevă și ea acordul: *eu plac* (cuiva), *tu (îmi) placi*, *el (îmi) place*, dar e exclusă apariția pronumelui în acuzativ.

În situația noastră, acordul subiect-predicat lipsește: *mi-l place* nu înseamnă „*el (cineva) îmi place (iubește) creionul meu*”, ci „*mie îmi place creionul*”.

În cazul verbului *a părea*, situația este mai limpede, deoarece el nu poate fi interpretat ca tranzitiv și nici n-a fost înregistrat nicăieri cu această valoare. Se apropie mai mult de *a trebui* auxiliar de modalitate și de *a fi* copulativ.

Cu toate acestea, în construcțiile amintite, el primește un pronume la acuzativ, comportîndu-se ca verbele *trebuie* și *place*, ceea ce ne dă dreptul să afirmăm că explicarea fenomenului nu se poate face doar pe baza tranzitivității.

*

¹¹ Adela Murar, *Art. cit.*, p. 314.

3. 0. Folosirea pronumei personal la acuzativ în construcțiile semnalate fiind o particularitate a sintaxei dialectale, ea trebuie considerată ca particulară și accidentală, ca o abatere de la normele limbii literare, iar nu ca o trăsătură a verbelor respective care ar fi avînd această capacitate în limba literară¹².

Cauza fenomenului trebuie căutată nu în caracterul tranzitiv al verbelor sau în situații similare din alte limbi, ci în relațiile sintagmatice contextuale, din care derivă o serie de factori legați de folosirea impersonală a acestor verbe, de apariția lor în construcții eliptice (condensate), de anticiparea informației etc.

3. 1. Verbele din aceste construcții apar la persoana a III-a *mi-l trebuie, ți-l place, mi-i pare*, ceea ce e o dovadă a folosirii lor impersonale și a faptului că nu „urmează o aliniere la verbele obișnuite tranzitive¹³.

La fel se comportă și pronumele personal la acuzativ, care de asemenea apare numai la persoana a treia.

Distribuția în funcție de complement direct a acestui pronume la persoana I sau a II-a nu este posibilă: *mi te trebuie, ți vă place, li mă pare* sînt sintagme nerealizabile. Tot așa, pot zice: *lasă-mi-te în brațe*, dar nu pot zice *trebuie-mi-te mie*, după cum *ni vă recomandați* nu e comutabil cu *ni vă plăceți*.

Din acestea rezultă că există o potrivire între verb și pronumele personal la acuzativ, potrivire care derivă din faptul că obiectul subiect al verbului are tangențe semantice cu obiectul complement direct, dacă nu cumva sînt identice.

— *Îți place mărul?*

— *Nu mi-l place.*

Aici *l*, care pare a fi complement direct, reprezintă și obiectul subiect al acțiunii verbului *place*, situație similară, într-o oarecare măsură, cu *mă vād*, unde semantic *mă* apare atît obiect direct cît și subiect, dar care din punct de vedere morfologic, ca morfematică, este acuzativ complement direct, subiect fiind *eu*, inclus în forma verbală *vād*.

Acest lucru însă este greu de adevărit la *mi-l place*, deoarece *place* prin forma sa verbală ne trimite la *l*, caz în care trebuie să-i căutăm un alt subiect, care n-ar putea fi decît *el*, altul decît *mărul*. În conținut însă acest lucru este negat, fiindcă ceea ce *îmi place* este *mărul*, reprezentat lingvistic prin *l*. Deci *l* nu este acuzativul complement direct al acestui verb, ci un „instrument semantic”¹⁴.

¹² Cf. *id.*, *ibid.*, p. 313.

¹³ *Id.*, *ibid.*, p. 314.

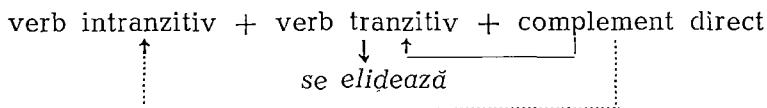
¹⁴ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, Privire generală, București, 1940, p. 151.

Se desprinde de aici concluzia că există un lanț, subiect-acțiune-complement direct, care este undeva întrerupt în vorbirea locală.

3. 2. Considerăm că aceste construcții sînt rezultatul unor condensări de două propoziții, din care lipsește propoziția care conținea verbul tranzitiv pe lângă care apărea complementul direct.

Prin condensare, elidîndu-se verbul tranzitiv, lanțul s-a întrerupt, iar complementul direct a rămas să fie pus în relație directă cu verbul intransitiv, în cazul nostru cu *trebuie*, *place*, *pare*.

Schematic s-ar putea reprezenta astfel:

3. 2. 1. Verbul *a trebui*, apărînd în sintagma verbală *verb intransitiv + verb tranzitiv*: *Trebuie să-mi dai plugul*, a adus în relație necesitatea, care prin verbul tranzitiv se răsfrîngea și asupra complementului direct. La rîndul lui, complementul direct, prin verbul tranzitiv, care era impregnat de valoarea semantică a necesității, se referea și la această necesitate, la acest verb¹⁵.

În folosirea acestei sintagme, mai ales în răspunsuri și în comparații, accentul cădea pe verbul *trebuie*, care exprima necesitatea, neglijîndu-se verbul tranzitiv *să dai*, a cărui acțiune cădea pe plan secundar.

Trebuie-ți, să-ți dau plugul?
Îmi trebuie, [să] mi-l [dai]

Exprimînd necesitatea și obiectul necesității totdeauna cunoscut, alături de verbul tranzitiv, vorbitorul a înlocuit în răspuns obiectul necesității cu pronumele personal la acuzativ, *l*, și l-a alăturat cuvîntului care exprimă necesitatea, verbului *trebuie*, în timp ce verbul tranzitiv a fost elidat.

S-a obținut astfel:

Îmi trebuie mi-l

iar din aceasta prin simplificare:

Mi-l trebuie

3. 2. 2. Verbul *a părea* se folosește în construcția *mi-l pare* tot ca rezultat al condensării unor construcții mai largi, înregistrate de noi numai în comparații¹⁶.

¹⁵ Cf. C. Săteanu, *Predicatul compus*, „Cercetări de lingvistică”, 1966, nr. 2 (sub tipar).

¹⁶ Și ca arie de răspîndire este mai limitat, înregistrat fiind de noi numai în Tărcăița, raion Beiuș.

Dintr-o construcție mai largă ca:

Îmi pare [că-l văd] mai gras acum pe Călin decît pe Dănuț,
prin căderea construcției care conținea verbul tranzitiv (că-l văd) s-a ajuns la formula:

Îmi pare mai gras acum pe Călin decît pe Dănuț, iar prin anticiparea obiectului direct, *Călin*, și prin neglijarea termenului de comparație, *Dănuț*, s-a obținut:

Mi-l pare mai gras pe Călin.

Din aceasta, prin neglijarea obiectului reprezentat prin pronumele *l*, menținînd caracteristica esențială, nouă în comunicare, *mai gras*, avem:

Mi-l pare mai gras

3. 2. 3. Construcția *ți-l place* a rezultat tot din construcții mai largi, în care verbul *place* (infranzitiv) s-a folosit alături de un verb tranzitiv.

Din construcții de tipul:

Nu-mi place [să îmbrac] haina, prin condensare, înlocuind obiectul direct haina cu pronumele personal în acuzativ, *l*, s-a obținut:

Nu-mi place [să] o [îmbrac],

iar apoi neglijînd verbul tranzitiv *îmbrac*, care devine neesențial, trecînd pe primul plan starea sufletească exprimată prin verbul *plăcea* și deplasînd pronumele complement direct, obținem:

Nu mi-o place

Verbul a plăcea în situație asemănătoare apare și la P. Ispirescu în *Fata moșneagului cea cuminte*, redînd vorbirea populară: ".... o să curgă o apă pe dinaintea casei și o să aducă fel de fel de cutii, de tronuri și de lăzi, pe care ți-o plăcea, s-o iei..."

Presupunînd că fata babei ar fi răspuns după modelul îndemnului Sfintei Vineri, răspunsul ei ar fi trebuit să apară astfel:

Pe aceasta nu mi-o place, n-o ieu.

În construcția din Ispirescu, antecedentul, elementul de referire *aceea* (la acuzativ și complementul direct al verbului *să iei*) este omis:

Pe [aceea], care ți-o plăcea, s-o iei.

În felul acesta *care*, pronume relativ de fapt în nominativ, rămîne precedat de elementul morfematic de acuzativ *pe*. În consecință, *pe care* îndeplinește dubla funcție: de complement direct al verbului *să iei* și de conjuncție subordonatoare introducînd propoziția *pe care ți-o*

plăcea. Dat fiind că face parte din propoziția subordonată, *pe care* apare în funcție de complement direct al verbului *plăcea* din această subordonată și face impresia, în acest fel, că nu mai are funcția de subiect al lui *plăcea*.

Printr-o omisiune deci se ajunge și aici la o exprimare condensată, în care *plăcea* pare tranzitiv, avînd complement direct (*pe care*), iar subiectul fiind *tu*.

Construcția corectă originală este de fapt:

Pe aceea, care ți-o plăcea, să o iei.

Pe aceea să o iei, care ți-o plăcea.

Care ți-o plăcea, pe aceea s-o iei.

3. 3. 0. În sprijinul transferării complementului direct al verbului tranzitiv la verbul intransitiv a venit și fenomenul contaminării.

Verbul *trebuie* exprimînd necesitatea se prezintă și sub aspectul dorinței. În asemenea conjunctură s-a întîlnit cu verbul *a dori* (sau *a vrea*) care exprimă dorința și care pe planul conținutului a acoperit o parte din sfera semantică a lui *trebuie*. În acest fel, producîndu-se o quasi-identitate plerematică (în planul conținutului), reflexul în planul expresiei a fost selectarea și de către verbul *trebuie* a unor morfeme identice cu cele selectate de verbul *a dori*, care i-a impregnat conținutul și care cerea această selectare, pentru exprimarea obiectului necesității. În acest fel au apărut pronumele personale în acuzativ *l, o, i, le*, care reprezintă obiectul necesității, dorinței și pe lângă verbul *trebuie*.

Deci din contaminarea sintagmelor *îmi trebuie creionul* și *îl doresc* (vreau) s-a ajuns la *mi-l doresc*, iar de aici la *mi-l trebuie*, în care *l, o, i, le* sînt de fapt complemente directe transferate de la verbul tranzitiv la cel intransitiv, după ce în planul conținutului s-a produs identitatea (contaminarea).

*

4. 0. Din aceste construcții eliptice, condensate, rezultă că avem de a face cu o tranzitivizare aparentă, pseudo-tranzitivizare a unor verbe intransitive cu pronume personal în dativ, verbe care de obicei au și o folosire auxiliară de modalitate. Se tranzitivizează în graiul local, deoarece vorbitorii simt nevoia exprimării celor două obiecte (direct și indirect) rezultate din două propoziții condensate într-una singură și din contaminarea celor două verbe (tranzitiv și intransitiv). Propoziția astfel obținută păstrează verbul intransitiv, iar acestuia i se cumulează obiectul direct al verbului tranzitiv, subiect fiind simțit planul logic al pronumelui în dativ.

4. 1. De tranzitivizarea acestor verbe, ca urmare a unei exprimări condensate, este legată preferința formelor scurte ale pronumelui per-

sonal la dativ fără *î* inițial, care atrag după ele formele de acuzativ, pentru a forma o unitate silabică (cu excepția lui *le*):

mi	+	l,	o,	i,	le
ți	+	"	"	"	"
i	+	"	"	"	"
ni	+	"	"	"	"
vi	+	"	"	"	"
i	+	"	"	"	"

În acest fel, într-o silabă se exprimă două mărimi distincte: 1. cel ce e interesat (*mi*, *ți* etc.), 2. obiectul interesului (*l*, *o*, *i*, etc.).

Aceste mărimi distincte, privite sub raportul informației, ne dezvăluie o nouă explicație a folosirii pronumelor de acuzativ.

Este o întrebuintare a pronumelor scurte de acuzativ pentru a face referiri, a transmite informația cu privire la genul și numărul obiectului direct, caracteristici ce nu se relevă în pronumele de dativ (*îmi*, *îți* etc.) sau în verb (*trebuie*, *place*, *păre*); *îmi trebuie*, *îți trebuie*, *îmi pare*, *îmi place* pot să se refere atât la masculin cât și la feminin, și tot așa de bine la singular ca și la plural, dat fiind că în graiul localnicilor, în majoritatea cazurilor, persoana a III-a plural este egală cu persoana a III-a singular: *este copii*, *este prune*, *tăce fetele* etc.

De aceea, credem că presiunea sistemului de transmitere a informației cu privire la obiect și la genul și numărul acestuia, atât de puternică în limba română¹⁷, s-a manifestat și aici. Ne sprijinim în afirmație pe faptul că această folosire a pronumelui personal în acuzativ, complement direct, nu apare la persoana I și a II-a, așa cum apare la verbele tranzitive.

Tipul literar în acest sistem de transmitere a informației este cel cu verbe intransitive urmate de adjective. Cercetarea lor comparativă ne relevă acest fapt:

A. <i>mi-e necesar</i>	B. <i>mi-l trebuie</i>
<i>mi-e necesară</i>	<i>mi-o trebuie</i>
<i>mi-s necesari</i>	<i>mi-i trebuie</i>
<i>mi-s necesare</i>	<i>mi le trebuie</i>

În tipul A adjectivul prezintă morfeme indicatoare ale genului (masculin, feminin), iar verbul ale numărului (singular, plural). În tipul B acești indici morfematici lipsind, sînt cuprinși în pronumele personal *l*, *o*, *i*, *le*, indicînd genul și numărul.

¹⁷ A se compara cu situațiile: *Să-ți trimit cartea?* *Trimite-mi-o*, *Vezi tabloul?* *Îl văd*, în care nu poate lipsi pronumele personal ca semn al obiectului în discuție. Nu pot zice *Trimite-mi*, *văd*.

Schema transmiterii informației:

Obiectul informației		Mijloace lingvistice				informația	
		tipul A		tipul B			
		<i>nr.</i>	<i>gen</i>	<i>nr.</i>	<i>gen</i>		
unicitate	B.	e	+ cons.	l		singular	M
	F.	e	+ ă	o			F
multiplicitate	B	s	+ i	i			M
	F	s	+ e	le		plural	F

Pronumele personal *l, o, i, le* indică atât genul cât și numărul, absente la verbele *trebuie, place, pare*. (Referirile la gen lipsesc prin natura lor, ca la toate verbele românești, iar referirile la număr lipsesc datorită caracterului unipersonal al acestor verbe).

Se obține în felul acesta o imagine cuprinzătoare asupra obiectului informației („unitate de mesaj”), care prin „semnalele” *l, o, i, le* îmi este transmis, în primul rând el (pleremul), apoi trăsăturile distinctive ale acestui plerem¹⁸.

Concluzia ce se desprinde din cele relatate este că îmbinările *mi-l trebuie, mi-l place, mi-l pare* constituie o particularitate a graiului din localitățile semnalate și că ea face parte din sintaxa dialectală, fiind un fenomen accidental, particular.

Aceste construcții sînt formule condensate rezultate din construcții mai largi, în care pronumele personal de persoana a III-a în acuzativ, considerat complement direct, cumulează funcția de anticipare a informației cu privire la obiect cu trăsăturile de gen și număr.

Verbele *a trebui, a plăcea, a părea*, prezintă o pseudotranzitivitate, limitată la aceste construcții.

ПРОБЛЕМЫ СИНТАКСИСА И ДИАЛЕКТАЛЬНОЙ МОРФОЛОГИИ.

Конструкции *mi-l trebuie, mi-l place, mi-l pare*

(Резюме)

В статье обсуждается одна проблема диалектального морфосинтаксиса, а именно конструкции *mi-l trebuie, mi-l place, mi-l pare*, отмеченные в ограниченном ареале кришанского говора, в котором появление личного местоимения в винительном падеже ставит в оппозицию эти конструкции с конструкциями *îmi trebuie, îmi place, îmi pare* литературного языка, где они являются переходными и исключена возможность появления местоимения в винительном падеже.

¹⁸ A se vedea pentru aceasta, P. Miclău, *Nivelele cuvîntului*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti”, București, 1965, p. 559—562; *Semn, semnal, „arbitrar”* (de același autor) în P.L.G., IV, 1962, p. 96—97.

Объяснение, которое даётся появлению этих конструкций с личным местоимением в винительном падеже в названном говоре, основывается на глубоком распределительном анализе соответствующих глаголов в синтагмах с личными местоимениями.

Из этого анализа вытекает, что в синтагмах отмеченного типа глаголы *trebuie*, *place*, *pare* являются непереходными в литературном языке и, следовательно, появление прямого дополнения при этих глаголах в местном говоре является случайным, частным фактом.

Автор считает, что это диалектальное явление обусловлено следующими причинами: а) безличным использованием этих глаголов; б) некоторыми конденсациями двух предложений, в которых переходный глагол был опущен, а его прямое дополнение должно было поставить в прямое отношение с непереходным глаголом (*trebuie*, *place*, *pare*); в) контаминацией этих глаголов с глаголами квазидентичными по содержанию (*a dori*, *a vrea*); г) давлением системы передачи информации об объекте с точки зрения рода и числа.

PROBLÈMES DE SYNTAXE ET DE MORPHOLOGIE DIALECTALES.

Les constructions „mi-l trebuie”, „mi-l place”, „mi-l pare”

(Résumé)

Ces constructions, objet de la présente étude, ont été enregistrées sur une aire limitée du parler crishan (région des Criș) où l'apparition du pronom personnel à l'accusatif met en opposition ces constructions avec celles de la langue littéraire *îmi trebuie*, *îmi place*, *îmi pare*, où elles sont intransitives et excluent toute possibilité d'apparition du pronom à l'accusatif.

L'explication proposée par l'auteur quant à l'apparition de ces constructions dans le parler indiqué s'appuie sur une analyse distributionnelle approfondie des verbes respectifs dans des syntagmes à pronoms personnels.

De cette analyse il résulte que, dans les syntagmes du type ci-dessus, les verbes: *trebuie*, *place*, *pare* sont intransitifs dans la langue littéraire et que par conséquent, l'apparition d'un complément direct auprès de ces verbes, dans le parler local, est un fait accidentel, particulier.

L'auteur estime que ce phénomène dialectal est dû à plusieurs causes: а) à l'emploi impersonnel de ces verbes; б) à des condensations de certaines propositions d'où le verbe transitif se trouve éliminé mais où le complément direct de celui-ci est demeuré et mis en relation directe avec le verbe intransitif (*trebuie*, *place*, *pare*); в) à la contamination de ces verbes avec des verbes „quasi-identiques” par le sens (*a dori*, „désirer”, *a vrea*, „vouloir”); д) à la pression du système de transmission de l'information relative à l'objet sous l'aspect du genre et du nombre.

NOTE

OBSERVATIONS SUR L'ALPHABET PHONÉTIQUE INTERNATIONAL

par

EUGEN TÂNASE

C'est un fait incontestable que l'idée des linguistes de créer un alphabet phonétique international a été des plus heureuses. Cet alphabet allait rendre service non seulement à la recherche scientifique, mais aussi aux études pratiques, — d'où la nécessité de tenir compte des deux aspects du problème.

On sait que pour résoudre le problème de la notation des phonèmes par des signes graphiques aussi fidèlement que possible, plusieurs systèmes ont été élaborés, tels le *Visible Speech* de l'Anglais Bell (1867), le *Système Analphabétique* du Danois Jespersen (1889), l'*Alphabet* de l'*Association Phonétique Internationale* etc. Parmi ces systèmes, celui qui a réussi à réunir la grande majorité des suffrages est l'A.P.I. Pourtant ce système même ne donne pas entière satisfaction, ce qui explique le nombre de variantes qu'il présente. C'est pourquoi le V-e Congrès des Sciences Phonétiques a inscrit dans son Programme le problème d'un système unique, aussi complet que possible, d'alphabet phonétique international.

C'est en vue des débats, ouverts à l'occasion du dernier Congrès des Sciences Phonétiques, que nous nous permettons de faire quelques observations, de donner même certaines suggestions en la matière. Précisons que nos observations partent de l'application de l'A.P.I. dans la transcription phonétique du français; nos suggestions ne tiendront pas moins compte des autres langues aussi.

L'A.P.I., on le sait, n'a pas été créé de toutes pièces. Il a été axé, pour des raisons pratiques, sur l'alphabet latin, commun à la majorité des langues européennes. Cependant, comme les langues modernes possèdent un certain nombre de phonèmes que le latin ne connaissait

pas, on a été obligé de recourir à des signes complémentaires. On a donc renversé des lettres de l'alphabet latin (cf. le ə et le ɥ); on a fait des emprunts à des langues non-latines (cf. le ε, le γ, le w); on a même adopté des signes étrangers aux alphabets linguistiques (cf. le ʃ). Tout cela semblait nécessaire. Mais y a-t-on procédé après un mûr examen, avec tout le discernement désirable? On aimerait le croire; pourtant, si l'on examine bien l'alphabet en question, on y constate plus d'une inadvertance.

Commençons par les voyelles. Les notations /ε/ et /e/ pour les deux variantes de la voyelle e nous semblent justes. Nous sommes d'accord également pour les signes /ɔ/ et /o/, pour noter les deux timbres de la voyelle postérieure o. Mais pourquoi noter la voyelle mixte du mot *peur*, par ex., par /œ/? La voyelle en question est ouverte, on le sait; les éléments du groupe /œ/ représentent tous les deux les variantes de timbre fermées de o et de e. Il y a là contradiction évidente entre la réalité et sa notation. A notre avis, on devrait adopter pour la voyelle ouverte mixte eu un signe comme œ (formé d'un o ouvert et d'un e ouvert). Par contre, on noterait par /œ/ (formé d'un o fermé et d'un e fermé) le eu de *peu*. Ce changement non seulement mettrait les faits dans leur voie naturelle, mais il éliminerait aussi, comme superflu, le signe /Ø/, qui en dehors du fait qu'il ne suggère rien, est assez peu esthétique aussi.

Quant à la seconde voyelle mixte, celle que l'on trouve dans un mot comme *pur*, elle a été rendue dans l'A.P.I. par y. Cette lettre avait en grec trois valeurs. Dans les alphabets des langues modernes elle note également un /i/ (cf. le français, l'anglais etc.), un /y/ (cf. le danois, le suédois etc.) et même un /u/ (cf. le russe): ce qui n'est pas du tout à l'avantage de la valeur que L'A.P.I. lui accorde...

Nous savons bien que l'A.P.I. veut éviter l'emploi des signes diacritiques. Il n'en a pas moins été obligé d'admettre le tilde. Pourquoi n'adopterait-il alors, pour le phonème en question, la lettre ü, employée avec cette valeur dans plus d'un alphabet (cf. allem. *über*, hongr. *ünne* etc.) et qui rappelle à la fois le u et le i, dont le phonème mixte est formé.

Les signes w, ɥ et j de l'A.P.I., notant les semi-voyelles de u, ü /y/ et i, sont sujets eux aussi à discussion. Le premier et le dernier, parce qu'ils viennent en contradiction, tout comme l'y, avec la valeur de ces lettres dans les alphabets courants (cf. allem. *ich war*, fr. *je joue*, esp. *la jota* etc.). Quant au troisième, le h renversé, il a l'air de ne rien dire; et de toute façon, il n'a rien à voir avec la voyelle ü /y/ dont il prétend représenter la variante consonantique. Puisqu'on a déjà usé du procédé de renversement de lettres, en leur faisant faire une rotation de 180°, pourquoi ne ferait-on pas de même pour les trois semi-voyelles en question? Ce seraient leurs correspondantes pleines u, ü et i qui deviendraient /n/ (éventuellement avec un point à la base: ɳ, qui le distinguerait de l'n), ɳ et ɳ̣. Cela aurait l'avantage d'éliminer les

équivoques produites par *w* et *j*, et de laisser voir immédiatement l'origine et la parenté de nos semi-voyelles.

La notation des consonnes françaises soulève bien moins de problèmes. Les phonèmes consonantiques qui demandent des signes différents de ceux de l'alphabet latin, ou même des signes nouveaux, sont: *c*, qui en français représente *k* et *s*; le *j*, qui en français vaut /ʒ/, en allemand /j/, en espagnol /x/ etc.; le *gn*, valant /ŋ/ et *g+n*; enfin, le *ch*, qui en français même a deux valeurs: /k/ et /ʃ/. Pour deux de ces consonnes on a trouvé une bonne solution: le *c* noté comme *k*, le *gn* transcrit /ŋ/. Bien moins satisfaisante est la notation de *j* fr. par /ʒ/ signe qui ressemble trop au *з* /==z/ russe, et même à un *з* /==z/ écrit à la main. Quant à /ʃ/, celui-ci ne ressemble à rien, mais il n'évoque pas non plus le son *ch*. Aussi aimerait-on que pour ces deux signes on trouvât quelque chose de mieux.

Pour ce qui est de la durée des voyelles, nous ne ferons qu'une seule remarque. Si les voyelles longues sont notées dans l'A.P.I. par deux point /:/, on ne marque pas la quantité des voyelles moyennes, pour les distinguer des brèves également. Aussi sommes-nous d'avis que la notation des voyelles-moyennes par un point /·/, procédé employé par certains phonéticiens, devrait être adoptée par l'A.P.I.

Telles sont nos observations et suggestions à propos d'une nouvelle analyse de l'alphabet phonétique international. Si on en fait le bilan, on constatera que:

1. les signes que nous proposons gardent un rapport étroit avec les lettres des alphabets courants, et ils suggèrent la nature des phonèmes notés par eux (cf. *æ*, *ü* et même *ɳ*, *ɿ*);

2. nos propositions éliminent toute ambiguïté, nos signes ne présentant qu'une seule valeur dans l'A.P.I. et dans les alphabets des diverses langues;

3. ces signes sont aussi simples, mais plus précis que ceux de l'A.P.I.

Ces propositions, nous les soumettons à l'appréciation des spécialistes de phonétique.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA ALFABETUL FONETIC INTERNATIONAL

(R e z u m a t)

La cel de al V-lea Congres de științe fonetice, de la Münster, august 1964, s-au discutat diferite păreri în legătură cu actualul sistem internațional de transcriere fonetică. În articolul de față, autorul propune unele îmbunătățiri constând în înlocuirea unor semne din actualul A.P.I., prin altele, astfel a celor ce notează vocalele mixte /æ/ — prin /æ:/; /Ø/ — prin /æ:/; /y/ — prin /ü/. Pentru semivocalele notate prin /w/, /ɥ/, /j/, care au valori variate în diferitele limbi europene, se propune înlocuirea prin semnele grafice ale vocalelor corespunzătoare, răsturnate /ɥ/, /w/ /ɿ/, care ar reda mai sugestiv realitățile fonetice, eliminând totodată echivocurile actuale. Și semnele care notează consoanele sînt susceptibile de unele îmbunătățiri, în special /ʒ/ și /ʃ/. În sfîrșit, pe lîngă durata lungă a vocalelor, indicată prin /:/, ar fi util să se indice și cea scurtă, prin /·/.

ЗАМЕЧАНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО МЕЖДУНАРОДНОГО ФОНЕТИЧЕСКОГО
АЛФАВИТА

(Резюме)

Организаторы V-го Съезда фонетических наук, состоявшегося в Мюнстере в августе 1964 г., обратились с циркуляром к исследователям в области фонетики, призывая их высказать своё мнение в связи с современной международной системой фонетической транскрипции. В настоящей статье, автор предлагает некоторые улучшения, состоящие в замене отдельных знаков современного А. Р. И. другими. Предлагается замена знаков, обозначающих смешанные гласные (œ) знаком (ɶ); (Ø) — знаком (œ); (y) — знаком (ï). Для полугласных, обозначенных через (w), (ɥ), (j), имеющих разнообразные значения в различных европейских языках, предлагается замена графическими знаками соответствующих гласных, перевёрнутыми (ɥ), (ɥ), (ɪ), которые могли бы передать более показательно фонетическую действительность, исключая одновременно существующую в настоящее время двусмысленность. Знаки, обозначающие согласные, также поддаются некоторым улучшениям, в особенности (ʒ) и (ʃ). Наконец, помимо долготы гласных, указанной знаком (:), было бы полезно указывать и на их краткость посредством (·).

ADATOK A NYELVJÁRÁSI MEZSDE ~ MUZSDA ELŐ- FORDULÁSAHOZ

MÁRTON GYULA

1. Bolgár eredetű *mezsde* ~ *muzsda* szavunk alakváltozataira, az alakváltozatok elterjedésére és jelentésére vonatkozó ismereteink korántsem tekinthetők kielégítőnek. Alakváltozatai közül a MTsz. háromat tart nyilván: *mesde* ~ *mëzsde* (háromszéki tájszólás) ~ *muzsda* (csíki és gyergyói tájszólás). Ugyanezeket az adatokat sorolja föl Kniezsa István is (SzIJöv. I—1, 337).

A székely tájnyelvi atlasz (vö. Gálffy Mózes—Márton Gyula: A Kolozsvári V. Babeş és Bolyai Tudományegyetem Közleményei. Társadalomtud. Sorozat 1, 255—79+12 térképmelléklet; Uók: Nyírk. I, 63—74+25 térképmelléklet) anyaggyűjtése során a csíki, gyergyói és udvarhelyszéki tájszólásban (Maros-Magyar Autonóm Tartomány) majdnem minden kutatóponton megtudakoltuk adatközlőinktől a szó hangalakját és jelentését¹. Az alábbiakban az így egybegyűlt nyelvjárási anyag alapján szeretném a szó alakváltozataira és jelentésére vonatkozó eddigi ismereteinket kiegészíteni.

2. A csíki tájszólás legdélibb részlegében, a kászoni tájszólásrészben a *mëzsde* ~ *mëzsde* alakot jegyeztük le. A szónak ezzel az alakváltozatával találoztunk az alcsíki tájszólásrész déli csücskében is (Tusnád, Újtusnád: *mëzsde*, Lázárfalva: *mëzsdëj*, Csíkkozmás: *mízsdej*). A MTsz-tól Csíkra és Gyergyóra jellemző alakként feltüntetett *muzsda* csak az említett falvaktól északra tűnik föl *muzsda* (Csíkverebes) ~ *muzsdaj* (Csíkszentmárton, Csíkszentsimon): *muzsdaja* (Csatószeg) hangalakban. Itt-ott (pl. Csíkszentimrén és Csíkszentkirályon) még a

¹ Csíksban és Gyergyóban, valamint Udvarhelyszék nagyobbik felében magam tudakoltam meg a szó hangalakját és jelentését, a székely nyelvjárás ez utóbbi részlegének a két Homoród menti részében és délkeleti csücskében Vámszer Márta és Vő István gyűjtött, tehát ők jegyezték le az adatokat. Mivel a csíki és gyergyói részekben az ellenőrző és kiegészítő gyűjtést úgy végeztük, hogy minden egyes adatot Gálffy Mózesrel közösen kérdeztünk meg, figyeltünk meg és jegyeztünk le, az e területről hiányzó adatok megtudakolásában nyilvánvalóan ő is részt vett. Szíves segítségüket ezúton is hálásan köszönöm.

mészde ~ *mészgye* ~ *muzsda* párhuzamos előfordulásával találkozunk, ettől északra azonban az egész csíki tájszólásban, beleértve természetesen a gyimesit is, csak a *muzsda* alakváltozatai (*muzsda* ~ <*muzsda*>) jelentkeznek. Mindössze Balánbányán, e kis bányavárosban jegyeztük le a szó köznyelvi alakját (*mészgye*).

A gyergyói tájszólásban a *muzsda* alakkal sehol nem találkozunk, az egész tájszólásban a *mezse* és alakváltozatai (*mezse* ~ *mezsdé* ~ *mezsdē* ~ *mezsdē* ~ *mezsdē* ~ *mezsdē*) vannak elterjedve. Ehhez legfeljebb azt tehetnők még hozzá, hogy a Gyergyóalfaluhoz tartozó Marosfalván a szó *mezsgye* alakját jegyeztük le, a gyergyói tájszólás e részlegének másik két pontján pedig (Gyergyóalfaluban és Gyergyócsomafalván) adatközlőink nem ismerték a szót. Ugyanezt a felvilágosítást kaptuk a Hargita-hegységben fekvő, mindössze 30—40 házból álló, Libánhoz tartozó kis településen is.

Mint láttuk, a MTsz. egyetlen adatot sem közöl az udvarhelyszéki tájszólásból. A helyszíni gyűjtés tapasztalatai amellettszólnak, hogy e nyelvjárási alakulat jelentős részében valóban ismeretlen a szó, egyes részlegeiben azonban ma is föllelhető. Így, ha nem is mindenütt, de több faluban ismerik a szóbanforgó tájszólás Gyergyó felé eső peremrészlegében (*mezse*: Küküllökeményfalva, *mészde*: Zeteváralja, *muzsdaj*: Kápolnásfalva; *mezsdés*: Küküllökeményfalva), a két Homoród mentén (*mészde*: Homoródjánosfalva, *mészde*: Homoródvárosfalva, Homoródszentpál, Oklánd, *mészde* ~ *mészgye*: Homoródszentpéter, *mészde*: nagyborozda: Homoródkarácsonyfalva, *mészgye*: Recsenyéd, *mészgye*: márt: Homoródújfalva), valamint az udvarhelyszéki tájszólás Háromszék (Brassó Tartomány) felé eső szegélyén (*mészde*: Vargyas, Felsőrákos, Bardoc, Olasztelek, Magyarhermány, *mészde*: Száldobos, Bibarcfalva, Kisbacon).

Az udvarhelyszéki tájszólás többi, nagyobb, a Nagy- és Kisküküllő, valamint a Nagyhomoród és Nagyküküllő közt elterülő részében nem ismerik a szót. Egyes, elszórt pontokon adatközlőink más szóval megnevezték ugyan a kérdezett fogalmat (*márt* ~ *márt* ~ *márt*: *mártos borozda*: *ódál* ~ *ödöl* ~ *ódál*: *ódalashèj*: *nagyborozda* ~ *nagyborozda*: *suhár* ~ *suhár* ~ *suwár*), azonban e szavak jelentése nem tekinthető azonosnak a *mezse* ~ *muzsda* székely nyelvjárásbeli jelentésével. A *márt* és *ódal* szó nyilvánvalóan mindenféle oldalas helyet jelent, a *nagyborozda* bármilyen szántatlanul hagyott földsávot, a *suhar* pedig adatközlőink szerint is fel nem szántott, gyepesedőben lévő, később kaszálható területet jelöl. Az udvarhelyszéki tájszólás szóbanforgó részének legtöbb pontján azonban adatközlőink a fogalmat is, magát a szót is ismeretlennek minősítették, így más szóval sem nevezték meg.

A székely tájnyelvi atlasz anyaggyűjtésének kezdetekor (1954) a szó még nem volt benne kérdőívünkben. Csíkbán figyeltem föl rá 1955-ben, s iktattam be pótlásként a kiskérdőfüzet rám eső részébe. Így a szó háromszéki meglétéről és elterjedéséről megbízható képet csakis az 1967-re tervezett kiegészítő-ellenőrző gyűjtés után alkothatunk ma-

gunknak. A MTsz. idézett adatát mindössze egy, véletlenül lejegyzett adattal egészíthetjük ki (mëzsdë: Szárazajta, Sepsibüksád), valamint Antal Árpád kollégámnak azzal a, szíves szóbeli közlésből származó adatával, hogy szülőfalujában, a Kézdivásárhely közelében fekvő Nyújtódon nem ismerik a szót. Mivel a két előző helység Háromszéknek éppen Csíkkal és Udvarhelyszékkel érintkező peremén található, Nyújtód pedig a másik, keleti részlegében (kézdi tájszólásrész), minden jel arra mutat, hogy a szó nincs elterjedve az egész háromszéki tájszólásban.

3. Az adatok bemutatását azzal a megállapítással zárjuk, hogy jöllehet adatanyagunk további kiegészítésre szorul, a *mezsde* ~ *muzsda* székely nyelvjárásbeli alakváltozataira és elterjedésére vonatkozó ismereteinket így is sikerült kiegészítenünk, illetőleg kiigazítanunk a következőkkel: a) A csíki tájszólásban, a déli perem kivételével, valóban a *muzsda* és alakváltozatai vannak elterjedve, a gyergyói tájszólásban azonban, a MTsz. adatával ellentétben, a *mezsde* és alakváltozatai ismeretesek. Adatolható a *mezsde* az udvarhelyszéki tájszólás keleti és délkeleti részlegéből is. b) Látható továbbá, hogy a *mezsde* és *muzsda* főtipus számos alakváltozatban él. Jelentős részük a helyi nyelvjárás hangtani sajátágaival függ össze, a *mezsgye*-féle, szórványosan jelentkező alakok valószínűleg az irodalmi nyelv hatásával, a Délcsíkból lejegyzett *mëzsdëj* ~ *mizsdëj* ~ *muzsdáj*: *muzsdája* alakok azonban már inkább figyelemre méltók, mivel ezekről eddig nem tudtunk.

4. A helyszíni gyűjtés során szerzett tapasztalatok alapján kiegészíthetjük végül a szó jelentésére vonatkozó eddigi ismereteket is. A MTsz. nem határozza meg a szó jelentését. Kniezsa István idézett művében a következő értelmezés olvasható: 'limes; Grenze. Rain, Flurgrenze; föl nem szántott földcsík két szántóföld között'. A *mesgye* szónak a köznyelvben és egyes magyar nyelvjárási alakulatokban (pl. a szilágysági tájszólásban) valóban ez a jelentése, a székely nyelvjárásban azonban a Kniezsától megadott értelemben a *borozda*: *gyepborozda*: *nagyborozda* szó használatos. A két első a *mesgye* köznyelvi jelentését fejezi ki, a *nagyborozda* pedig a 'Flurgrenze' fogalmát jelöli. Csíkból, Gyergyóban és az udvarhelyszéki tájszólás említett részlegében nem ez a szó jelentése, hanem: 'a szántás segítségével művelt határrészt megszakító, meredek voltánál fogva föl nem szántható, parlagon hagyott, fűvel és bozóttal benőtt földcsík'. Ebben a jelentésben jegyezték le a szót a háromszéki Szárazajtán és Nagybaconban is.

DATE PRIVIND RĂSPÎNDIREA REGIONALISMULUI MEZSDE ~ MUZSDA
ÎN GRAIUL SECUIESC

(R e z u m a t)

Este cunoscut de mult faptul că în graiul secuiesc cuvîntul *mezsgye* 'răzor, hat' este răspîndit în variantele *mezsde* ~ *muzsda* (cf. Szinnyei József: Magyar Tájszótár, Budapest, 1893—1901; Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, vol. I.

Budapesta, 1955, p. 337—338). N-au fost însă cunoscute variantele celor două regionalisme și nici ariile lor de răspîndire și sensul lor exact.

Pe baza unor anchete efectuate pe teren în ultimii ani, autorul stabilește toate variantele existente ale cuvîntului, delimitează ariile lor de răspîndire, relevînd în sfîrșit faptul că sensul cuvîntului, în graiul secuiesc, nu este acela dat de Kniezsa (v. op. cit.), ci acela de 'fișie de pămînt deluros, lăsat nearat'.

ДАННЫЕ О РАСПРОСТРАНЕНИИ ОБЛАСТНОГО СЛОВА *MEZSDE* ~ *MUZSDA* В СЕКЛЕРОВСКОМ ГОВОРЕ

(Резюме)

Давно известно, что в секлеровском говоре слово *mezsgye* 'răzor, hat', распространено в вариантах *mezsde* ~ *muzsda* (св. Szinnyei József: Magyar Tájszótár, Будапешт, 1893—1901 гг.; Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, том I, Будапешт, 1955 г., стр. 337—338). Однако не были известны варианты этих двух областных слов, а также их ареалы распространения и их точное значение.

На основе анкет, произведённых на местах в последние годы, автор устанавливает все имеющиеся варианты слова, разграничивает их ареалы распространения и подчёркивает, наконец, тот факт, что в секлеровском говоре это слово, не имеет значения, данного Кнежой (см. указ. соч.), а значение 'невспаханная полоса холмистой земли'.

SOME DATA REGARDING THE REGIONALISM *MEZSDE* ~ *MUZSDA* IN THE SZEKLER IDIOM.

(Summary)

In the Szekler idiom the word *mezsgye* 'balk, boundary' circulates in the variants: *mezsde* ~ *muzsda*. This fact is known for a long time (cf. Szinnyei József: Magyar Tájszótár, Budapest, 1893—1901; Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, vol. I, Budapest, 1955, 337—338 p.) But the other variants of the two regionalisms, their areas of spreading, as well as their exact meaning were not known.

On the occasion of some investigations carried out in the last years the author establishes all the existing variants of the word and marks their areas of spreading. Finally, he shows that the meaning of this word in the Szekler idiom is not that given by Kniezsa (see op. cit.) but that of a strip of hilly ground which is not ploughed.

CU PRIVIRE LA SINONIMIA SINTACTICĂ

(Construcții cu valoare obiectivă în limba rusă contemporană)

de

O. VINȚELER

Studiul sinonimiei este important atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic. De fapt, sinonimia a devenit obiect de studiu încă în antichitate. Grecii și-au îndreptat atenția asupra unor cuvinte care formează serii sinonimice, văzînd prin aceasta o bogăție de idei a cuvintelor. La romani, de exemplu la Quintilianus¹, întîlnim o analiză fină a cuvintelor apropiate după sens și a deosebirii dintre ele.

Începînd cu sec. al XVIII-lea și în special cu sec. al XIX-lea studiul sinonimiei se intensifică. Apar tot mai multe lucrări teoretice despre sinonimie, se întocmesc dicționare sinonimice, într-un cuvînt, se pun bazele științifice ale sinonimiei. Dar toate acestea se refereau la sinonimia lexicală. Nu același lucru se poate spune despre sinonimia sintactică sau gramaticală, cum o mai numesc unii.

Noțiunea de sinonimie gramaticală este o noțiune relativ nouă și de aceea este normal ca obiectul astfel numit să ridice o serie de probleme care se cer să fie rezolvate. De exemplu, nici pînă în prezent încă nu sînt stabilite granițele sinonimiei gramaticale, nu este stabilit pe deplin conținutul acestui obiect. Încă nu este studiat raportul dintre sinonimia gramaticală și problemele stilistice, nu sînt studiate funcțiunile componentilor care formează serii sinonimice și multe altele.

Iată de ce, în ultimul timp, tot mai mulți lingviști își îndreaptă atenția asupra studiului sinonimiei sintactice. Rezultatele unui studiu minuțios al sinonimiei sintactice pot fi de un real folos în predarea limbilor în general și în predarea limbilor străine, în special². Studiarea unei limbi străine cere criterii formale de delimitare a unui sens de

¹. M. Quintilianus, *Institutio oratoria*, ed. E. Bonnell, vol. II. Lipsiae, 1866 p. 149

². I. I. Revzin, *К вопросу о грамматической синонимике*. Иностранные языки в школе. Сб. статей, Т. 1. М. 1956, стр. 51.

altul, a unei nuanțe de alta probleme pe care, parțial, sinonimia le poate rezolva.

Studiul sinonimiei dă posibilitatea deosebirii elementelor noi, stabile, de cele vechi, arhaice, ușurează însușirea și rezolvarea problemelor puse de stilistică³.

Deși sinonimia sintactică este un obiect nou de studiu ea are rădăcini adânci în sinonimia lexicală⁴ sau în studiul gramaticii în general. Așa de exemplu, în lingvistica rusă încă N. I. Greci⁵ în 1827 stabilește câteva serii sinonimice sintactice cu prepozițiile *от* și *у* la genitiv, cu prepozițiile *о* la prepozițional și *про* la acuzativ. Acestea din urmă l-au preocupat și pe A. H. Vostokov⁶, care a mai stabilit unele serii sinonimice cu prepozițiile *от*, *из* și prepoziția *до* cu verbele: *коснуться*, *касаться*.

Observații de tipul celor amintite mai sus întâlnim și la alți lingviști ruși din sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, dar la toți aceștia observațiile cu privire la sinonimia sintactică au un caracter sporadic, întâmplător. Ei nu au studiat sinonimia sintactică ca pe un sistem pe o bază teoretică științifică. Nici unul din ei nu dă o analiză detaliată a seriilor sinonimice ale construcțiilor prepoziționale sau ale altor construcții.

Un merit deosebit în crearea bazei teoretice a sinonimiei sintactice în lingvistica sovietică îl are A. M. Peșkovski⁷. El a întrebuințat pentru prima dată termenul de sinonimie sintactică, arătând că sinonimia sintactică este unul din principalele mijloace stilistice. A. M. Peșkovski ridică și problema delimitării sinonimiei morfologice de sinonimia sintactică dar, din punct de vedere teoretic, el nu o rezolvă. De aceea, nu este clar ce înțelege Peșkovski prin sinonimie sintactică.

Una dintre problemele mult discutate este definiția noțiunii de sinonimie sintactică. Astfel G. I. Rihter consideră că prin „sinonimie sintactică trebuie să se înțeleagă faptele nivelurilor de sens între propoziții întregi, care se deosebesc una de alta nu numai după structura sintactică, ci și după nuanțele stilistice”⁸. Însă în lucrarea lui G. I. Rihter găsim serii sinonimice formate nu numai din propoziții, ci și din propoziții și un cuvânt, din propoziții și o construcție etc.

³H. M. Saikiev, *К вопросу о синтаксической синонимике в современном русском литературном языке*. Уч. зап. Казахского ун-та им. С.М. Кирова, Т. XIV Алма-Ата 1952, стр. 20.

⁴Р. Verinda, *Лексикон славенороссийский и имен толкование*. Киев 1627, D. I. Fonvizin, *Опыт российской словесника*. СПб 1783; N. Ibraghim, *О синонимах*. Сын отечества. 1814.

⁵N. I. Greci, *Практическая русская грамматика*. СПб 1827 стр. 276—277.

⁶A. H. Vostokov, *Сокращенная русская грамматика*. СПб. 1831 стр. 202—203.

⁷A. M. Peșkovski, *Принципы и приемы стилистического анализа и оценки художественной прозы* Ars Poetica, Сб. статей М. 1927.

⁸G. I. Rihter, *Синтаксическая синонимика в современном русском языке*. Русский язык в школе. 1938 № 3 стр. 48.

Considerăm pozitivă propunerea făcută de I. I. Kovtunova⁹ de a studia problema sinonimiei gramaticale într-un cadru strict gramatical. Pentru că, de fapt, în studiarea sinonimiei sintactice trebuie să se țină seama nu numai de sensul componentilor unei serii oarecare, ci și de structura lor. Din păcate, această propunere a lingvistei sovietice în mod practic nu se rezolvă.

Problema construcției componentilor unei serii sinonimice este, de asemenea discutabilă. I. I. Kovtunova este de părere că în calitate de componenți ai unei serii sinonimice se pot afla îmbinări de cuvinte, propoziții și fraze. Aici intervine și problema membrilor unui component. Referitor la aceasta, I. I. Kovtunova consideră că cuvintele ajutoare, printre care și prepozițiile, nu pot fi sinonime nici din punct de vedere lexical și nici din punct de vedere sintactic. Menționăm că de aceeași părere este și Gh. Poalelungi¹⁰. De fapt articolul lui Gh. Poalelungi tratează și alte probleme ale sinonimiei gramaticale în același fel ca și I. I. Kovtunova.

În realitate, însă, pe baza unei analize minuțioase a construcțiilor prepoziționale, am avut posibilitatea să constatăm că, deși prepozițiile în marea lor majoritate sînt polisemantice, un sens sau altul al lor fiind mai greu de reliefat, ele au o destul de mare independență. Nu sînt rare cazurile cînd în exprimarea unei valori (relații) într-o anumită construcție rolul principal îi aparține prepoziției. De exemplu: *говорить о Клуэе* și *говорить в Клуэе* (*a vorbi despre Cluj* și *a vorbi în Cluj*).

Cînd opunem două construcții cu două prepoziții, indiferent care ar fi ele, avem de a face cu două unități cu structuri diferite. De aceea, e necesar să privim orice construcție care intră în raport de sinonimie, atît din punctul de vedere al sensului cît și din punctul de vedere al structurii. Opunerea a două sau mai multe construcții care să se țină seama și de membrii componentilor. Fiecare membru al unui component se opune unui alt membru sau unei grupe de membri din componentul paralel. De exemplu, în construcția: *требовать от студента*; *требовать со студента* (*a cere de la student*); *слышать от мужа*; *слышать у мужа* (*a auzi de la soț*) diferă prepozițiile: OT//CO, OT//Y. Deci unii dintre membrii paraleli ai componentilor trebuie să fie diferiți. Aceștia formează semnul distinctiv al construcțiilor. În rolul acestui semn distinctiv poate fi un cuvînt independent, sau un cuvînt ajutător. Deci și cuvintele ajutoare, printre care și prepozițiile pot și trebuie să fie privite ca semne distinctive ale seriilor sinonimice. Această distincție care poate fi atît formală cît și de sens nu este aceeași, ci variază de la caz la caz și, în legătură cu aceasta, se întîlnesc componenți ai unei serii care pot intra în raport de sinonimie

⁹ I. I. Kovtunova, *О синтаксической синонимике. Вопросы культуры речи*. М. 1955 стр. 126.

¹⁰ Gh. Poalelungi, *Sinonimia gramaticală*, S.C.I. 1960 Nr. 3.

totală sau parțială. În legătură cu aceasta se poate pune întrebarea: există sinonimie totală? Credem că în ce privește sinonimia sintactică, dar chiar și cea lexicală, se poate vorbi despre o sinonimie totală, dacă, desigur, ținem cont de contextul în care se întrebuințează cuvântul, construcția, propoziția la un moment dat. De exemplu *слышать о любви* și *слышать про любовь*. Nimeni nu poate spune că aceste construcții nu au același sens. Este adevărat că în sinonimie, fie ea lexicală sau gramaticală, intervine stilistica, intervine elementul subiectiv.

Așa după cum am amintit mai sus, între sinonimia sintactică și cea lexicală există o legătură dialectică, prima dezvoltându-se din a doua. Referindu-se la această problemă A. F. Miheev scrie: „sinonimele sintactice, spre deosebire de cele lexico-frazeologice, oglindesc nu obiectele acțiunii, semnele existente în realitate, ci legătura dintre aceste obiecte și fenomene...”, „... în sinonimia sintactică principalul este identitatea valorilor sintactice, restul se dezvoltă din sinonimia lexicală”¹¹.

Faptele dovedesc că toate cuvintele pot intra în raport de sinonimie pe baza apropierii sensului lexical și a diferențierii din punct de vedere al structurii.

În ceea ce privește sinonimia sintactică e nevoie să se țină seama de valoarea și de relația exprimată de construcțiile care intră în raport de sinonimie. Deci, în sinonimia sintactică, spre deosebire de cea lexicală, pe lângă apropierea de sens și diferență de structură, se cere ca opoziția să aibă loc în cadrul construcțiilor cu aceeași valoare și cu același tip de legătură.

Valoarea exprimată de anumite construcții, precum și legăturile existente între membrii diferitelor tipuri de construcții au un mare rol în stabilirea frecvenței seriilor sinonimice. În ceea ce privește limba rusă, stabilim că cu cât există o mai strânsă legătură între membrii unui component, cu atât există mai puține serii sinonimice și, invers, cu cât legătura dintre membrii unui component este mai liberă, mai facultativă, cu atât numărul de serii sinonimice este mai mare. Prin aceasta se explică și faptul că seriile sinonimice, care au o valoare obiectivă, sînt incomparabil mai puține la număr decît seriile sinonimice cu valoare circumstanțială sau atributivă.

În disertația noastră¹² toate construcțiile prepoziționale cu valoare de obiect le-am împărțit în două grupe, din care grupa a doua cuprinde două subgrupe. În prima grupă intră construcții care au o valoare pur obiectivă, fără nici o nuanță circumstanțială sau atributivă.

¹¹ A. F. Miheev, *Синтаксическая синонимия в системе сложных предложений, выражающих причинно-следственные отношения в современном русском литературном языке*. Грамматический строй современного русского языка. Куйбышев 1964. стр. 149.

¹² O. I. Vințeler, *Глагольные предложные конструкции, выражающие объектные отношения*. К/Д. М. 1965.

În subgrupa întâi a grupei a doua intră construcții care au o valoare obiectivă, valoare care iese în relief numai în context. Pe acestea le-am numit „construcții cu valoare obiectivă relativă de gradul întâi”¹³.

În subgrupa a doua intră construcții cu nuanțe circumstanțiale sau atributive. Aceste construcții le-am numit „obiective relative de gradul al doilea”¹⁴.

Între membrii construcțiilor primei grupe există o strînsă legătură, o legătură obligatorie. Între membrii construcțiilor grupei a doua există o legătură facultativă.

Din punctul de vedere al frecvenței seriilor sinonimice în aceste grupe situația este următoarea:

În prima grupă avem un număr redus de serii sinonimice. În subgrupa întâi din grupa a doua numărul seriilor sinonimice este cu mult mai mic decît în subgrupa a doua.

În subgrupa construcțiilor relative de gradul al doilea numărul seriilor sinonimice este aproape identic cu cel din grupa construcțiilor cu valoare circumstanțială, deci un număr foarte mare. Pentru a forma serii sinonimice cît mai apropiate e nevoie să se facă o analiză mai amănunțită a construcțiilor care intră în raport de sinonimie. Trebuie reliefate toate sensurile unei construcții pentru că în raport de sinonimie intră nu numai construcția luată ca un întreg din punctul de vedere al structurii ei, ci și sensul, funcțiunea construcției într-un context dat. De fapt construcția intră în raport de sinonimie cu unul dintre sensurile sale, formînd cu ajutorul unui sens al construcției paralele o serie sinonimică. Cu unul dintre sensuri construcția poate intra în raport de sinonimie cu un sens al altei construcții, formînd împreună o nouă serie sinonimică.

Numai o astfel de analiză dă posibilitatea studierii gradului de apropiere sau de îndepărtare între componenții unei serii. O analiză de tipul celei amintite am făcut-o pe baza construcțiilor verbale cu valoare obiectivă. Componenții seriilor prepoziționale de care ne-am ocupat erau formați din trei membri: **verb + prepoziție + nume**. Uneori unul din componenți era format din doi membri: **verb + nume**. În toate cazurile, în calitate de sens distinctiv, ne-am servit de prezența prepoziției sau de lipsa prepoziției.

Toate seriile sinonimice au fost împărțite în două grupe mari: 1. Serii sinonimice formate în cadrul aceluiași caz și 2. Serii sinonimice formate din componenți ai diferitelor cazuri.

După cum a reieșit din cele expuse mai sus, am prezentat doar unele din tezele principale legate de sinonimia sintactică și aplicate la construcțiile prepoziționale verbale cu valoare de obiect.

¹³ *Ibidem.* p. 44.

¹⁴ *Ibidem.* p. 44.

ОТНОСИТЕЛЬНО СИНТАКСИЧЕСКОЙ СИНОНИМИКИ
Конструкции с объектным значением в современном русском языке

(Р е з ю м е)

В настоящей статье изложены лишь некоторые положения более обширной работы, касающейся синтаксической синонимии.

Наряду с другими вопросами, в статье обсуждается проблема определения объекта, проблема компонентов, составляющих синонимические серии, а также проблема значений конструкций, входящих в синонимическое отношение. На основе подробного анализа конструкций, имеющих объектное значение в современном русском языке, делаются некоторые оригинальные выводы, касающиеся частоты названных конструкций.

CONCERNING THE SYNTACTICAL SYNONYMY
Contributions with an Objective Value in the Contemporary Russian Language

(S u m m a r y)

The author presents only some theses of a more ample paper with regard to syntactical synonymy.

Among other things the author discusses the definition of the object, the problem of the components which form synonymic series, as well as the meanings of the constructions which enter in a synonymic relation.

Relying on a minute analysis of the constructions with an objective value in the contemporary Russian language, the author draws some new conclusions with regard to the frequency of the respective constructions.

DOCUMENTARE

KAZINCZY GÁBOR ÉS A ROMÁN IRODALMI ÉLET

V. SZENDREI JÚLIA

A Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1962. (VI. évfolyam) 1. számában közzé tettem a Magyar Tudománycs Akadémia „Tudománytár” című folyóiratának 1841-ben megjelent egyik közleményét Kazinczy Gábor tollából. Az említett cikk a „Literatura” gyűjtőnéven megindított sorozat egyik tudósítása volt, mely egyrészt az olvasóközönség tájékoztatását célozta az egyes nemzeti irodalmak állásáról és eredményeiről, másrészt a népek közötti kulturális kapcsolatok elmélyítéséhez járult hozzá.

Említett közleményünk a korabeli haladó román irodalom termékeiről és a kiváló haladó személyiségeknek történelmi feladatokat felismerő közéleti tevékenységéről ad meglehangú tudósítást.

Időközben kezembe került¹ a cikkről készült, és a Magyar Helytartótanács cenzori hivatalában őrzött könyvvizsgálói jelentés. Ebből kiderül, hogy a „Literatura” címen megindult sorozat említett közleményét a szerző eredetileg „Népmozgalmak” összefoglaló címmel terjesztette elő. Ez az elképzelés kétségtelenül a szerző demokratizmusára, s a haladó mozgalmak tömegbázisát felmérő éleslátására utal, mely egyben fontos adalék a Kazinczy Gábor politikai nézeteinek tisztázását és értékelését illető további kutatásokhoz.

A benyújtott tervet a cenzori jelentés alapján a hivatali szervek módosították.

A jelentés tájékoztat továbbá Kazinczy Gábor lapja, a „Népbarát” sorsára vonatkozóan.

MOL, [Magyar Országos Levéltár] C, [Helytartótanács] 60 Revisia Librorum 1841. Fons. 10, Pos. 32.

¹ A közölt könyvvizsgálói jelentéshez Törökné Erdélyi Ilona, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa révén jutottam, amiért ezúton mondok köszönetet.

Az eredeti szöveget az alábbiakban közöljük:²

Serenissime etc...

Reverenter adlaterata relatione localis Librorum Revisoris Antonii Nagy substrata triplius ordinis manuscripta Gabrielis Kazinczy sub titulis:

a) A magyar jobbágy történeti állapotjának áttekintése

b) Fel a zsidóval:

c) Népmozgalmak, nutu Praesidialium ordinum ad praeexistens Censurae & Librorum Revisoratus officium Budense die 28^{ae} Februarii 1840 exanatum, in copiae reverenter adlateratum, singulari attentione prosequenda Serenitati Vestrae Caesareo-Regiae & Excelso Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico obsequentis;

isthoc Centrale Censorum Collegium, ea cum opinione humillime substernit: due quidem piora, sub a) et b) velut inter illa contenta, quae ductu adjacentis praelaudetis ordinibus, consignationis sub titulo „Népbarát” edi intentabantur, et a typo arcebantur, etiam nunc a typo prohibenda censi, que ad tertium at tamen titulum „Népmozgalmak” praesefereus, atque initia renascentis apud populos Valachiae ac Bulgariae culturae, linguaeque nationalis perfectionis enarrans, quod per eruditam Societatem hungaricam pro scripto suo periodico Tudománytár destinatum esse reletur — praeter titulum, qui rectius: „Irodalmi mozgalmak a Rómán és Bolgár népeknél” poni posset; nihil reperiri ob quod idem typis vulgandum admitti non posset, consequenter admittendum demisse conferi eo magis: quod altissimo loco interventa prohibito collectionem-integram sub titulo: „Népbarát” edi attentatam in complexu feriens exceptionem quo ad singulas dissertationes haud excludere videatur. —

Qu + eis obsequentissimum isthoc Centrale Censorum Collegium benignitati Serenitatis Vestrae Consilii(que) Locumtenentialis Regii semet demisse devovet

humillimus servus

Josephus Havas
Colomannus Beke

Budae, die 23^{ia} Aprilis 1841

² A jelentés pontos fordítását az alábbiakban közöljük:

Fenséges stb...

Nagy Antal helybeli könyvvizsgálónak, az 1840. febr. 28-án kelt, ide másolatban alázatosan mellékelt elnökségi rendelet parancsának megfelelően a Császári és Királyi Fenséged, valamint a kegyelmes Magyar Királyi Helytartótanács iránti különleges figyelemmel engedelmeskedve, Kazinczy Gábor háromrendből

a) A magyar jobbágy történeti állapotjának áttekintése

b) Fel a zsidóval

c) Népmozgalmak címen előterjesztett kéziratait illető mellékelt jelentést a cenzorok ezen központi kollégiuma azon véleményvel terjeszté alázatosan elé: miszerint, az első a) b) alatti kettő, mint azok közé tartozó, melyek az előbb említett mellékelt rendelet értelmében a „Népbarát” gyűjtőcím alatt kiadni szándékoztak a sajtótól eltiltattak, most is eltiltandónak ítéltetnek viszont a harmadik „Népmozgalmak” címet viselőt illetően, amely Havasaltöld valamint Bulgária népei újjáéledő kultúrájának zsegeit és nemzeti nyelveik csinosodását beszéli el, amiről azt jelentik, hogy azt a Magyar Tudós Társaság a „Tudománytár” című időszakos folyóirata számára szánja — a címen kívül, mely helyesebben „Irodalmi mozgalmak a román és bolgár népeknél” tételtetik, semmi sem táldtatik, amlért az a sajtó által ne terjeszthetnének, következésképpen alázatosan tanácsoltatik, hogy engedélyeztessék annál is inkább, mivel a gyűjteménynek „Népbarát” címen való megjelentetésének a megkísérlését a legmagasabb helyről közbejött eltiltás egyetemesen érintvén, egyáltalán nem látszik kirekeszteni az egyes értekezéseknek kivételezését.

Ezzel jelen Központi Könyvvizsgáló Kollégium Fenséged valamint a Királyi Helytartótanács Kegységébe magát hódolattal ajánja.

Legalázatosabb szolgálai:

Josephus Havas
Colomannus Beke

Budán, 1841. április 23-án.

KAZINCZY GÁBOR ȘI VIAȚA LITERARĂ ROMÂNĂ

(R e z u m a t)

Printre scriptele Oficiului de cenzură de pe lângă Consiliul guvernatorial ungar de la Buda din prima jumătate a sec. al XIX-lea, s-a păstrat un referat de cenzor cu privire la un articol publicat de Kazinczy Gábor în rubrica „Literatură” înființată de el în revista *Tudománytár* (Galeria științelor), editată de Academia Ungară de Științe, articol în care Kazinczy prezintă pe un ton de caldă simpatie creația literară românească progresistă a epocii. Din referatul cenzorului mai reiese că titlul dat inițial articolului de către Kazinczy, și neadmis de cenzură, era *Mișcări populare*, ceea ce reflectă concepția lui progresistă despre rolul maselor populare.

КАЗИНЦИ ГАБОР И РУМЫНСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ ЖИЗНЬ

(Р е з ю м е)

Тема статьи — цензурный доклад, хранящийся в Цензурной службе Венгерского наместнического совета, который вносит ценный вклад в разъяснение политических взглядов Казинци Габора, а также в исследования, касающиеся оценки его политической деятельности. Цензурный доклад связан со статьёй, опубликованной Казинци Габором в рубрике „Литература”, созданной им в журнале *Tudománytár*, издававшемся Венгерской Академией наук. Статья горячо представляет румынские прогрессивные литературные произведения, причём из цензурного доклада вытекает, что Казинци Габор первоначально пытался опубликовать эту статью под заглавием „Народные движения”, что отражает его прогрессивный взгляд на роль народных масс.

KAZINCZY GÁBOR AND THE ROMANIAN LITERARY LIFE

(S u m m a r y)

Among the papers of the Censor's Office of the Hungarian Governmental Council dating back to the first half of the XIXth century, a censor's report concerning an article published by Kazinczy Gábor in the column „Literature founded by him in *Tudománytár* (The Gallery of Sciences) was preserved; it was published by the Hungarian Academy of Sciences. Kazinczy presents in a cordial tone the progressive Romanian literary creation of the epoch. We find from the censor's report that the initial title of Kazinczy's article — but not admitted by the Censor's Office — was „People's Movements”. This reflects his progressive conception about the role of the masses, of the people.

DIN CORESPONDENȚA LUI DUILIU ZAMFIRESCU

de
MIRCEA ZACIU

Duiliu Zamfirescu este unul din acei scriitori care, după expresia lui George Călinescu, „trăiesc epistolar” și, prin urmare, asemenea lui Flaubert, corespondența lor constituie pentru istoria literară un document de mai multe ori interesant.

Cunoscut în relațiile sale epistolare cu Titu Maiorescu și Nicolae Petrașcu, autorul *Vieții la țară* este mai puțin cercetat prin corespondența sa familială, ea însăși bogată sursă de reconstituire a biografiei sau a fizionomiei morale și literare a scriitorului. Semnificative sînt, în acest sens, scrisorile adresate fratelui său Constantin Lascar Zamfirescu (pe care-l numește „Dideo” din forma diminutivată, obișnuită în Moldova, a lui Constantin în „Titea”, „Didea”, de unde vocativul „Dideo”)¹. Sînt 15 scrisori, scrise între 1/13 septembrie 1896 și 25 mai 1901, una trimisă de la Paris, celelalte date din Roma, urmărind cu insistență pregătirea pentru viață a mai tinărului frate. Constantin se născuse în 1876 sau 1878, făcuse studiile secundare la liceul „Unirea” din Focșani, apoi se interesează de farmacie. Fratele mai mare îl sfătuiește să-și dea bacalaureatul, să se prezinte la un concurs (nu se specifică ce fel), să se pregătească pentru doctorat și să realizeze economii ce i-ar permite continuarea studiilor în străinătate. Duiliu Zamfirescu spera ca unele remanieri guvernamentale din țară să-i fie favorabile spre a-și ajuta fratele. La 3 octombrie 1900 îl felicită pentru că, în fine, își luase bacalaureatul. În răstimp, Constantin e sfătuit să primească postul de farmacist la Colțea, chiar dacă nu s-ar fi înțeles cu „respectabilul și mitocanul șef”. Insistențele fratelui și anume aluzii la posibilitatea ca Duiliu să fie avansat în grad sfîrșesc prin a-l indispune pe scriitor, care declară a nu-și face iluzii și-l lasă pe Didea să înțeleagă că n-ar trebui să se bazeze pe o atare probabilitate ci să caute „în altă direcție”. Îi sugerează el însuși soluția unei burse în străinătate. Dialogul epistolar va avea, de aci înainte, această temă, vădind persistența diplomatului, spiritul său de „souplesse”, recomandat și celui alt, pentru a „străbate în lume”. Scriitorul redactează petiții, corectează ciornele memoriilor, alcătuiește el altele, mai adecvate, apreciază subtextul recomandărilor obținute, se adresează unor protectori posibili etc. Poni, președinte al Academiei la acea dată, Kalindernu, doctorul Istrati sînt angajați în stratagema lui Duiliu Zamfirescu pentru obținerea unei burse din fondul Adamachi pentru fratele mai mic. Îmbiindu-l să facă chimie industrială (cu o motivare ce întărește latura de calcul și previziune a scriitorului) Duiliu n-ar dori totuși ca Didea să vină în Italia, pretextînd sarcini financiare mult prea mari. Sub cuvînt că vrea să contribuie la replantarea podgoriei părintești (sperînd astfel să poată scoate în viitor bune venituri) se derobează cînd Didea îi cere „o pensiuie lunară fixă”; din cînd în cînd îi va da bani, dar cu precauție,

¹ Cf. informațiile date de fiul scriitorului, Alexandru Duiliu Zamfirescu.

sugerind discreția casnică. Cu toate acestea, Constantin Zamfirescu va veni să studieze la Roma, cum rezultă dintr-o mărturie a nepotului, scriitorul Alexandru Duiliu Zamfirescu, inserată într-o notă din volumul *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)* ediția a doua, Buc., 1944, p. 207 și dintr-o scrisoare mai recentă, adresată nouă la 13 martie 1965, din care desprindem și spiritualul portret al unchiului Constantin: „... mi-l amintesc pentru prima oară în anul 1899 la Focșani, în uniformă de ofițer farmacist de roșiori, unde își făcea stagiul militar, atunci când pentru prima dată, părintele meu Duiliu Zamfirescu m-a adus în țară cu prilejul unui concediu al său. Aveam 7 ani și era martie. Vedeam pentru prima oară zăpadă care la Roma era necunoscută și mi-a rămas întipărită în minte această primă icoană a chipeșului ofițer de cavalerie pe fundalul nămeților de omăt. Tot de atunci datează amintirea omului în deosebi de vesel, prietenos cu copiii, pe care l-am cunoscut mai cu seamă la vreo trei ani mai târziu, atunci când unchiul a venit la Roma pentru perfectarea studiilor. Nu pot afirma precis, dar încă de pe atunci cred că de la farmacie trecuse la studii petroliere, căci îl știm student preferat al vestitului profesor Canizzaro de la Universitatea din Roma și totodată remarcat de celebrul savant Helbig, de origină germană, tot astfel profesor la aceeași universitate. Unchiul Constantin termină, cum laude, studiile sale superioare în Italia, după care vreme de ani de zile «practică» la societățile petrolifere din țară, și numai într-un târziu, istovit de exploatarea a căruia victimă este, din partea unor societăți străine ca „Vega” din Ploiești, urmează sfatul părintesc și intră ca slujbaş la ministerul industriei și comerțului. Două puncte esențiale despre Constantin: 1. erudiția și conștiințiozitatea sa, 2. modestia împinsă până la exces și care îi atrage din partea lui Duiliu, care de altfel îl îndrăgește nespus, porecla de «Isus Christos»”.

Epilogul dialogului din scrisorile către Constantin îl găsim tot în colecția epistolară către Maiorescu, căruia, în ianuarie 1905, aflând din ziare că pontiful junimist fusese ales vicepreședinte al unei mari societăți petroliere, scriitorul i-l recomandă pe fratele său cu titlul de „doctor în chimie”. Proiectele lui Duiliu Zamfirescu se realizează deci întocmai. „Tinărul acesta — îi scrie în continuare lui Maiorescu — este nu numai fratele meu, dar oarecum opera mea, în acest înțeles că eu l-am luat acum cinci ani (subl. ns.) de la primăria din București, unde era un fel de chimist-expert, măsurând laptele iaurgilor și ciupercile precupeților, și l-am adus la Roma. Aci, sub direcția lui Cannizaro și a lui Helbig a lucrat admirabil, trecându-și în vara asta un doctorat strălucit”².

Prin urmare, în vara 1904 Constantin își lua doctoratul în Italia. În momentul când Duiliu i se adresa protectorului său, fratele lui se afla în București, unde „de două luni face practică la Ministerul Domeniilor, sub direcțiunea doctorului Edeleanu, pentru a cunoaște petrolurile noastre”, după ce, cu o vară în urmă fusese în Galiția „să studieze instalațiunile de petrol de acolo”. Urmarea carierei lui Constantin Zamfirescu o trasează succint scrisoarea nepotului său Alexandru Duiliu: scîrbit de abuzurile unor ingineri străini de la firmele petroliere ca Vega și altele, retras la Ministerul Industriei și Comerțului, refuză orice demnități, cu o modestie extremă. Firea lui veselă, optimistă, îl îndemna mai degrabă către muzică și erudiție (în petrol și geologie) sau spre studiul naturii (era un pasionat al plantelor, al florilor, al viței de vie). Retras în ultimii ani de viață la via sa din Virteșcoi-Odobesti și în „casele bătrânești ale familiei Leonida” din strada Salcîmilor nr. 9, la București, el se stinge în 1961.

Scrisorile către Constantin desenează cu destulă fidelitate un autoportret moral. Scriitorul are sentimentul că a răzbit greu: „eu am trecut prin multe și am înghițit multe” (I) și că se mai află la cheremul unor capricii conjuncturale, așteptînd o „satisfacere” (VI). Prudent, Duiliu Zamfirescu își interzice însă orice iluzii, ceea ce nu însemnează că ar fi înclinat spre descurajare: „a fi pesimistru pe vremea

² Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori, ed. II-a, Buc., 1944, p. 331.

asta, nu slujește la nimic" (II); scepticismul fratelui său, ținând seama și de vîrsta lui Didea, îl irită și-i smulge sentințe aspre: „scepticismul e o buruiiană parazitată care nu crește decît pe sufletele bolnave" (VI). N-ar dori ca celălalt să aibă un fond sufletesc „fumuriu", în vreme ce el se arată flexibil, suplu, întotdeauna bine dispus și — nu fără o nuanță filistină — raisonneur. Tonul filozofard care după o expresie a lui Ibrăileanu „pătează" atîtea pagini din opera literară a lui Duiliu Zamfirescu, e foarte frecvent și în scrisori vădînd gustul lui pentru sentințe și maxime pretențios formulate, unele nefiind însă decît locuri comune ale gîndirii: „viața e lungă, e foarte lungă, mai cu seamă pentru cine își așterne rău, și e foarte frumoasă, foarte interesantă și niciodată destul de lungă pentru cine o pricepe și o începe bine" (I). Alteori, truismele iau o turnură ridiculă, caragialiană fără voie: „asta e marele secret al tinereții, care e un bine așa de mare în sine însăși, un bine necondiționat, care este fiindcă este" (I) ș.a.m.d. La amărăciunea pozitivă a lui Didea, îi recomandă liniștea olimpiană și chiar o doză de naivitate, absolut necesară „unui echilibru sufletesc": „a nu fi deloc naiv e mai rău (pentru propria fericire) decît a fi foarte naiv". Nu fără involuntară ironie sfîrșește prin a-i recomanda lectura *Aforismelor* lui Schopenhauer în traducerea lui Titu Maiorescu...

Din rațiuni morale (al căror substrat material se va dezvălui însă mai tîrziu) Zamfirescu îi recomandă lui Didea să apuce drumul cercetării științifice, în speță al chimiei, căreia îi prevede excepționala dezvoltare. „Drumul serios al științei" îi pare preferabil artelor, „pentru că în studierea secretelor naturii vei găsi mai tîrziu un interes imens și o mare mîngăiere sufletească, pe care nici Dreptul nici chiar Literile nu ți le-ar fi dat..." (I).

În rest, scriitorul are cultul relațiilor epistolare, reproșînd fratelui mai tînăr că nu-i scrie și considerînd întinderea corespondenței proporțională cu gradul de civilizație. Numai în țările necivilizate nu se corespundează. „Eu, pe copiii mei chiar de acum îi deprind să scrie tatălui lor, — ceea ce îmi provoacă plăcerea de a primi de la Alexandru o corespondență foarte caraghioasă, în litere de tipar și diferite scăpări de condei" (I).

Viața familială în toate aspectele ei intime, de la relațiile matrimoniale la vestimentație, nevoile bănești, via părintească, ș.a. îi stîrnesc comentarii nu odată duioase („după băbacă-tu, eu sunt mai marele vostru") și pretenția de a fi „informați în detaliu". Dorește să dea povețe, dar îi displace postura de „unchiaș sfîtos". Tonul e patern dar cu moderație, autoritar pe alocuri dar rămînînd mereu amical, elegant, rezolvînd momentele de încordare cu o glumă sau cu o expresie ce mimează trivialul. Realitatea cotidiană e redată adesea în acest stil familial, cu bonomie și umor, ca în pagina ce descrie „un pui de cutremur" (II) sau în comentariul programei pentru bursa de chimie industrială care „este nu se poate mai imbecil" (XV). Unii politicieni sînt „bădărani boieriți" (XIV); sînt români care nu citeșc, din păcate, „decît în *linghi* străine"; o schimbare politică e iminentă: „pînă într-o lună sau două, crapă dracul și trebuie să iasă ceva"; traducătorul în franceză al romanului *În război* e Dem. Ghica „care pardon e prinț și foarte gentil băiat" (XV); programul unui concert e „adică gustăreală muzicală"; copiii scriitorului au cîntat și ei, tatăl evită efuziunea mîscîndu-și satisfacția sub limbajul estropiat al lui Furfanto: „eu nu ai vezut, a, ma un bun prieten a spus la mine" (XV) ș.a. Sub acest aspect, scrisorile către Didea vădesc plăcerea lui Zamfirescu de a mînuși limba, extrăgînd, pe lîngă savoarea și pitorescul expresiei familiale toate valorile de lexic, topică, sintaxă pe care realismul său lingvistic i le furniza. Exercițiul stilistic al corespondenței nu rămîne fără ecou în opera propriu-zisă.

Despre aceasta, scrisorile către Constantin ne furnizează puține amănunte. Aflăm doar că în februarie 1900 Duiliu se afla la Paris „venit cu gîndul de a tipări în marele acesta oraș romanul meu *În război*. Voi să dau asalt franțușilor și totodată să silesc pe românii noștri (...) să citească această lucrare a unui compatriot al lor". La trei zile după ce scrise aceste rînduri către fratele său, la 20 februarie, i se adresa lui Titu Maiorescu în aceeași problemă, explicînd: „După cum vedeți, sunt la Paris, venit pentru a mă ocupa de publicarea romanului. Începusem a trata prin corespondență, cum însă nu mergea de loc am lăsat toate baltă și am venit eu însumi aci și am făcut bine, fiindcă în 10 zile am sfîrșit. Lucrarea se va publica în editura

Ollendorff, deocamdată în 1500 exemplare. Volumul va apărea la finele lui Martie, cu titlul *Temps de guerre, fără introducere, fără vorbe goale*.³

În fine, în 1901, aflind că *Revista nouă* a publicat o dare de seamă asupra nuvelei *Furianfo*, scriitorul îi cere lui Didea să-i expedieze neîntârziat exemplarul. Dincolo de acestea, scrisorile stîrnesc mai degrabă interesul biografului, care află pe această cale și diminutivul familial al romancierului diplomat: epistolele către fratele său sînt iscălite *Duizza*, formă despre care Alexandru Duiliu Zamfirescu ne informează: „este tot atît de probabil ca, la început, în gimnaziul „Unirea” din Focșani, școlarii să-l fi întîmpinat cu primele două silabe din „Duiliu Zamfirescu” deci la început *Duiza*, apoi *Duiță* și mult mai tîrziu *Duizza*, apelativ care îi venea mult mai lesne mamei mele italiene și care a rămas ca atare, trecînd apoi și la familia din Focșani, prin faptul că mama, anume Enrichetta Antonio Allievi, venea în fiecare vară dimpreună cu noi copii la via din Odobești, unde se înfîlnea cu rudele din Focșani, pe care dînsa le îndrăgea îndeosebi, fiind la rîndul ei iubită de toate cumnatele. Acela diminutiv „Duizza” avea ceva duios în felul în care maică-mea îl pronuța, cu infinita dragoste ce-o purta tatălui meu”.

Cele 15 scrisori pe care le publicăm în continuare, provin din Cabinetul de manuscrise-documente al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, în fondul căreia au intrat în 1963.

I

Roma, 1/13 sept. 96

Dragă Dideo,

Scrisoarea ta mi-a făcut o deosebită plăcere, atît fiind-că nu mai știam nimic de pe acasă, cît și pentru informațiunile ce-mi dai cu privire la studiile tale. De aceea, îți răspund numai decît.

Doresc să-mi scrii din nou și să completezi aceste informațiuni, cari mă bucură, fiind-că îmi pare că ai apucat un drum sănătos. Nu știam că ești la București, — nu mi-ai scris nici odată, după cum Alexandru nu mi-a scris și nici Zoe. [...] într-o țeară civilizată, în care scrisul e la îndemîna tuturor, îmi pare svînt obicei, — cu atît mai mult, că, după băbăcă-tu, eu sunt mai marele vostru. Trebuie să știi că eu, pe copiii mei, chiar de acuma îi deprind să scrie tatălui lor, — ceea ce îmi provoacă plăcerea de a primi de la Alexandru o corespondență foarte caraghioasă, în litere de tipar și diferite scăpări de condeiu.

Prin urmare spune-mi de cînd ești la București și unde ești înscris. Faci Facultatea de științe? sau avem o ramură specială de chimie, a parte? cîți ani ai de făcut și cîte examene ai trecut (adică ce și cîte materii)? Ce bursă speri să dobîndești și de ce pentru Geneva? Unde stai în București, cît cheltuești, pe cine vezi, etc.?

Despre toate acestea doresc să fiu informat în detaliu. Mă bucur că ai luat drumul serios al științei și în special al chimiei, nu pentru a inventa ceva în stilul „Odontoidului Popini”, ci pentrucă în studierea secretelor naturii vei găsi mai tîrziu un interes imens și o mare mîngiere sufletească, pe care nici Dreptul nici chiar Literile nu ți le-ar fi dat, — fără a mai socoti că, cum sîntem noi psihicari, cine știe ce mama dracului de descoperire mai faci.

Ași dori să-ți dau oare-care poveți, fără a fi un „Unchiș sfătos”, nesărat; aceasta, fiind-că din nenorocire, eu am trecut prin multe și am înghițit multe, și așa dori ca tu să fii păzit de acele multe. Fii cuminte, Asta este marele secret al tineretii, care e un bine așa de mare în sine însă-și, un bine ne condiționat, care este fiind-că este. Se zice în general că viața e scurtă. Nu e adevărat. Viața e lungă, e foarte lungă, mai cu seamă pentru cine își așterne rău, și e foarte frumoasă, foarte interesantă și niciodată destul de lungă pentru cine o pricepe și o începe bine.

³ Op. cit., p. 260.

Și prima condiție a cuminenței este eghilibrarea materială. Să aibi puterea de voință de a trăi cu puținul ce este al tău, să nu faci datorii, ca să fii liber. După aceea să îngrijești de a fi sănătos, și fiind sănătos să fii tu, așa cum îți este firea ta, fără multă considerare de opinie altora. În acest sens, păzește-te de studențimea noastră, care este, ca peste tot, puțin de recomandat. În fine, sper a te lămuri și mai bine, cumpără de la Socec „Aforismele lui Schopenhauer” traduse de D. Maiorescu. Amin.

Te rog să spui Broscăriei că reclam o scrisoare ff. urgentă și de la dumneaei, în care să-mi spuie ce face, cum stă cu bacalaureatul.

Nevastă-mea și copii sunt și rămân la țeară toată luna lui Septembrie. Junele Lascăr are un dinte!

Îmi închipuesc că plecați, ca Sturzii, la vie. Cum ași mai veni și eu, doamne!

Sărutări la toți la ninească-ți și la sorori-ți. Rogu-te, ce s-a făcut Marcellar, pe care am așteptat-o și eu aici și nevastă-mea la Varedo?

Al tău,

Duizza

II

Frascati, Villa Patrizi.

1/22 Iulie 1899.

Dragă Dideo,

Mă grăbesc a răspunde scrisori tale din 5/17 curent, relativă la informațiunea Burileano, următoarele:

În ziua de 28 Mai/9 Iunie am primit nota Ministerului nostru din Bucuresci prin care îmi cere a interveni pe lângă guvernul italian; *în aceeași zi* am și scris la Externele de aci cu nota mea Nr 400; în ziua de 3/15 Iunie, Ministerul de Externe mi-a răspuns că a făcut demersurile necesare pe lângă Departamentul de Răsboiu.

Mai precis decât așa nu se mai poate.

De atunci n-am mai primit nimic. Astăzi, cu nota No. 4.77, am făcut repetiție la Externele de aici, spre a mi se da răspunsul cuvenit.

Acestea poți spune Ltului Burileano. De îndată ce voi primi ceva, mă voi grăbi a informa Guvernul nostru.

Între noi fie vorba, am oare-care îndoială asupra rezultatului, de oarece mă tem să nu fie indiscret din partea noastră a cere să ne virăm nasul în poligoanele de tir ale altora. Aci nu mai e vorba de teorie sau de practică de toate zilele, ci de *rezultatele de fapt* pe care le dă artileria unei Puteri străine. Poate că mă înșel; de aceea, considerațiunile mele sunt numai pentru tine.

Miercurea trecută era să ne ducem în fundul pământului. Un pui de cutremur cum cred că rare ori se simte, era să dărîme casa peste noi!... Noroc că a venit ziua, pe la 2,20 după prânz, că alt-fel înnebunea lumea. Chiar și așa, și tot nu puteam liniști pe Alexandru.

Scrim astăzi acasă.

Te rog *ca numai decât* să-mi răspunzi ce ai făcut cu concursul. M-ai înțeles? Am întrebat pînă acuma de vre-o 4 ori pe cei de acasă, fără să pot afla ceva.

Te sărut și te doresc

Al tău

Duizza

adresa în capul scrisori.

III

Roma, 24/5 nov. 1899.

Dragă Dideo,

A fi „pesimistru” pe vremea asta, nu slujește la nimic. Cu stăruință, cu răbdare și mai cu seamă cu inimă curată și veselă, se biruie tot. Ceea ce nu ai avut pînă acum, poți avea mîine. E probabil că o schimbare politică se va face. Atunci vom încerca și pentru tine o îmbunătățire a soartei haine.

Deocamdată, ca să nu te posomorăști prea tare, te înștiințez că-ți trimit mîine un cec de 200 lei (astăzi banca e închisă), pentru a te îmbrăca păpușe de nunta lui frăține-tu. Nu-i risipi toți pe haine, fiind-că la urma urmei, astea sunt fleacuri, ci ca un om cuminte ce ești, cumpără-ți și cărți.

Și, fiind-că vorbim de nunta lui Alecsandru, spune-mi, rogu-te, ce gîndești despre soarta viitoare a fratelui nostru? E bine înțeles că-ți cer părerea ta intimă și confidențială.

Te îmbrățișez și aștept să-mi scrii.

Al tău

Duizza

Răspunde-mi după ce vei primi parale.

6 Nov.

Am amînat trimiterea scrisorii, ca să-ți expediez totodată și bani.

Aci-alăturat găsești un cec asupra Băncii României, de 200 fr. aur. Cecul e adresat de mine și prin urmare bun de plată. Cere să ți-l plătească *în aur*, fiind-că aurul are agiu.

Al tîu

Duizza

Adaog că în momentul plății trebuie să iscălești și tu pe cec.

IV

Paris, 17 fevr. 1900.

Dragă Dideo,

Răspund numai decît scrisori tale din 30 Ian. (care a venit prin Roma). Sunt de părere să primești fără hesitațiune postul ce ți se oferă de șef al farmaciei Colțea. Cu superiorul tîu poate să vină vremea să te poți aranja (că doar om ajunge și noi odată la slavă). Nu e bine însă să-ți dai dimisia, căci, cum zicea Conu Costache Eustațiu, se întîmplă Doamne ferește de ți-o primește.

Nu trebuie să renunți a-ți lua doctoratul; din potrivă să economisești cît vei putea, ca să mergi în străinătate. De asemeni, prea bine faci că-ți treci bacalaureatul.

Speranța de la Bernard e bună, în calitatea sa de speranță, — dar postul de la Colțea e și mai bun, fiindcă unește speranței partea de realitate necesară unei și mai mari speranțe viitoare.

Nu te preocupa mult de respectabilul și mitocanul Șef: acela se va duce, iar tu te vei face om, ba pot chiar zice *doctor*.

Eu sunt la Paris, venit cu gîndul de a tipări în marele acesta oraș romanul meu *În Răsboiu*. Voiu să dau asalt franțujilor și totodată să silesc pe românii noștri (cari nu citesc decît în linghi străine) să citească această lucrare a unui compatriot

al lor. Traducerea e făcută de colegul meu de la Legațiune, Dem. Ghika, care pardon e prinț și foarte gentil băiat.

Te rog să nu vorbești nimic despre asta cu ai tăi.

Știi cred că Henrietta e la Focșani. Sper că ai să te duci s-o vezi.

Nu stau aici decât încă 6—7 zile. Dacă ai să-mi mai scrii ceva, adresează scrisoarea la Roma.

Te sărut și te doresc

Al téu

Duizza

V

Roma, 3 oct. 1900

Dragă Dideo,

Scrisoarea ta îmi face o deosebită plăcere, atât pentru succesul în sine, cât și mai cu seamă pentru dovada de energie ce ai dat, și care îmi aduce aminte hotărârile mele eroice din timpurile grele.

Acum te rog să aibi răbdare. Nu mă sili să scriu, că nu facem nimic cu scrisul. Până într-o lună sau două, crapă dracul și trebuie să iasă ceva. După întoarcerea lui Marghiloman din concediu, o să se facă, sper, o mișcare diplomatică în care să fiu și eu cuprins, și or mă aduce în țeară or mă trimite în altă parte în străinătate, tot viu în București. Atunci mă voi ocupa de tine cu toată dragostea și interesul ce-ți port.

Nu vorbi nimic la nimeni, că e mai bine.

Nevastă-mea și copiii sosesc în curînd din nord. Are să-i facă mare plăcere cînd o afla că ai reușit să-ți treci bacalaureatul.

Răspunde-mi în detaliu cum au mers lucrurile și primește o dată cu felicitările mele sărutări de la fratele tău.

Duizza

VI

Roma, 14/27 oct. 1900.

Dragă Dideo,

Țiu să răspund la scrisoarea ta din urmă, cu scepticismul și descurajarea, spre a rectifica aceste impresii, cari nu se potrivesc nici cu vîrsta nici cu situația ta. Ți-am mai spus că pentru cine vrea să învețe serios, învață ca bărbat, nu ca flecușteț de 19 ani.

Astăzi mai cu seamă cînd ți-ai trecut și bacalaureatul, nu ai cuvînt să vorbești de scepticism. Înțeleg să nu fii prea credul, — dar scepticismul este o buruiănă parazită care nu crește decât pe sufletele bolnave. Prin urmare să-l lăsăm la o parte, și să vorbim serios.

Pentru aceasta, să începem prin a nu face multe iluzii asupra grabnicei mele numiri într-un post mai mare. Locurile sunt mai toate ocupate. Sunt încredințat că de îndată ce se va putea, mi se va da o satisfacere; dar cînd se va putea? La întrebarea asta nimeni nu poate răspunde.

Așa dar, din punctul tău de vedere, cred că e bine să cauți în altă direcție. Și iată la ce m-am gîndit: amicul tău Bogdan a fost trimis în Germania pentru studiul fizico-chimiei, de către Academia română, cu o bursă de 300 lei pe lună. Acesta rezultă din dezbaterile Academiei, ce mi se trimit, și pe care le citesc. Pentru ce Bogdan s-a putut prezenta la concurs și tu nu? Îmi vei răspunde la această întrebare.

Pînă atunci, iată ce propun eu (dacă va fi posibil): găsesc în darea de seamă a administrării fondului Adamachi o bursă de 300 lei pe lună, dată unui domn Jormescu, pentru studiul agriculturii la Hohenheim. Această bursă expiră la 30 sept. curent, dar a fost prelungită pe un an, deci pînă la 30 sept. 1901. Atunci expiră definitiv.

Ași fi de părere să faci o petițiune către Academie, prin care să ceri a se schimba destinația acestei burse, astfel că, în loc de studiul agriculturii, să se dea pentru studiul chimiei industriale. Dacă tu împărtășești părerea mea, răspunde-mi și eu voi încerca să scriu lui Poni (președintele Academiei și chimist el însuși), întrebându-l de crede lucrul posibil.

Dacă lucrul s-ar putea face, nimic mai frumos de cît asta. Te rog însă să nu vorbești cu nici unul [dintre] cunoscuți, fiindcă fie-care lucrează și face intrigi pentru sine (Par-că așa îmi pare că a făcut amicul tău Bogdan). De va fi vorba de concurs. După cum cred, ai tot timpul să te prepari pînă în septembrie viitor. Pînă atunci e foarte posibil că și cu mine se va hotări ceva, și astfel voi putea, venind în țară, să văd lucrurile de aproape.

Răspunde-mi dar. Sesiunea plenară a Academiei are loc în martie. Atunci se decide despre toate propunerile de burse.

Te sărută al tău

Duizza

Mai adaog că pentru sprijinul cererei voi putea să mă adresez și lui Kalinderu (ba chiar voi putea, probabil să prezint cererea ta prin el), precum și lui Istrati și altora.

În răspunsul tău vei pune un pro-memoriu, arătînd utilitatea studiului chimiei aplicată la industrie. Tot odată îmi vei spune exact titlurile ce ai și funcțiunea ce ocupi actualmente.

VII

Roma, 21 nov. 1900.

Dragă Dideo,

În urma lamentațiilor tale din ultima scrisoare, m-am adresat dlui Poni, Președintele Academiei, sper a cunoaște cu exactitate situația burselor din fondul Adamachi. Iată răspunsul său. Nu reese explicat din acest răspuns decît că dsa a fost pentru a se acorda o bursă *chimiei agricole*, și că Academia a decis alt-fel. Pentru mine asta e deja mult (părerea sa), și sper că la venirea mea în țară, care probabil va corespunde cu sesiunea de martie a Academiei, să obtiu a se fixa pentru concursul viitor, ca obiect al bursei, studiul *chimiei industriale*.

M-am gîndit la Italia, adică la Roma, unde ai putea veni, stînd într-o cameră cu chirie și luînd masa la mine. Dar soluțiunea asta prezintă 2 inconveniente: a) nu știu ce valoare poate avea o diplomă în chimie din Roma, b) cine îmi garantează mie și ție că n-o să fiu mutat de aici? Eu socotesc chiar că am să fiu mutat în curînd, sau și mai tîrziu, în toate cazurile nu e lucru sigur.

Pe de altă parte, iar m-am gîndit să scriu fie lui Kalinderu, fie lui Arion, Ministrul. La aceasta însă se opun cuvintele următoare: Domeniul Coroanei nu dă burse (mici de tot) decît la fiii de țărani, iar Ministrul Instrucțiunii nu le mai dă la nimeni, nevoit cum este să reducă mereu din cheltuieli. Aceste două resurse trebuiesc înlăturate cu desăvîrșire, — mai ales că insistențele ar urma să fie făcute prin corespondență, ceea ce nu duce la nici un rezultat.

Singurul lucru serios pe care-l văd eu, este Academia. De aceea, sunt de părere să pregătești o cîrmă de petiție (pe care petiție s-o adresezi chiar acum Academiei) în care să spui că tu, Stan păpușe, bacalaureat, licențiat etc. dorești ca Onorabila Academie pentru bursa de 300 lei din fondul Adamachi, ce rămîne liber la septem-

brie 1901 și care actualmente este dată d-lui X (vouiu complecta eu numele), să fixeze ca obiect studiul *chimiei industriale* și să publice concurs asupra acestei materii. Această ciornă (dacă și tu împărtășești părerea mea) să mi-o trimiți s-o văd, apoi s-o copiezi și s-o trimiți Președintelui Academiei. Cred că nu se va decide asupra ei decît în sesiunea de martie (cînd se fac operațiunile acestea). Atunci vouiu vorbi sau vouiu scrie atît lui Kalinderu, cît și lui D. Istrati, cît și altor Membri, spre a ajunge la scop.

Ești de părere să facem așa? În toate cazurile, răspunde-mi.

Te sărut al tău

Duizza

Înnapoiază-mi scrisoarea lui Poni.

VIII

Roma, 19 dec. 1900

Dragă Dideo,

Înainte de a răspunde la ultima ta scrisoare, m-am gîndit și m-am răs_gîndit. Ași dori să-ți fiu bun la ceva și nu știu cum s-o înneveresc.

Soluțiunea chestiuni, cu venirea în Italia, ar fi, pentru moment, cea mai ușoară; este însă în același timp cea mai nesigură, de oare-ce toate probabilitățile sunt că eu nu vouiu rămîne la Roma pînă ce tu să-ți sfîrșești studiile, — și atunci ce te faci?

Cunoști condițiunile de acasă: ele devin tot mai grele, de cînd s-a făcut lumină în spiritele tuturor și prin urmare și în al lui tata, că via este filoxerată și că trebuie replantată. În aceste condițiuni, veniturile se micșorează iar cheltuielile se măresc. Ași dori, pe cît va sta în puterile mele, să contribuesc la replantarea viei, atît pentru că acolo este oare-cum leagănul familiei noastre, cît și pentru cuvîntul mai puțin poetic că venitul ce-l dă este important față de cheltuiala de întreținere.

Așa că nu mă pot obliga a-ți servi o pensiuune lunară fixă, fără temere de a te lăsa baltă: am prea multe sarcini, dragă. Tot ce așa putea face, ar fi să-ți dau din cînd în cînd cîte o mică sumă, sau la rigoare, să-ți ofer o mie de franci (cînd așa putea, de oare-ce toate trebuiesc făcute la mine așa ca stînga să nu știe dreapta) o dată pentru tot timpul.

Asta însă nu este o soluțiune.

Ți-am vorbit de Academie, fiindcă mi s-a părut că e mai sigur și mai demn să ai o bursă. Tu iai lucrurile cu oarecare amărăciune. Poate că în adevăr ești amărit cînd vezi pe alții obținînd favoruri ce ție îți sunt refuzate. Trebuie însă să-ți spun că amărăciunea și pesimismul au marele desavantaj că ridică spiritului atît liniștea cît și acea mare calitate ce se chiamă în franțuzește *souplesse* sau flexibilitate, cu care se străbate în lume. Așa, bună-oară, tu nu vezi în scrisoarea lui Poni nimic, nici chiar bunăvoința. Eu cred că te înșeli, tocmai din cauza fondului tău sufletesc fumuriu. Scrisoarea lui Poni tocmai asta conține, atît cît poate: bunăvoința. Eu nici n-am avut alt scop, scriindu-i decît să-l pregătesc pentru vremea cînd vom face demersuri hotărîte. Poate să nu reușim, dar se poate și contrariu: oare-care naivitate este absolut trebuitoare unui echilibru sufletesc. A nu fi de loc naiv e mai rău (pentru propria fericire) decît a fi foarte naiv.

Nu-ți trimit înapoi jalba, de oare-ce nu vei adresa-o acum, ci, prin Februarie, în preziua deschiderii sesiunii de primăvară. Sper la acea epocă să fiu în țară și să vedem ce se poate face.

Despre domeniul coroaiei, același lucru.

Sfîrșesc, întrebîndu-te de ești tare strîmtorat în privința banilor, în care caz ți-ași trimite vre-o sută de lei pentru îmbrăcăminte sau altele.

Te îmbrățișez. Al tău

Duizza

IX.

Roma, 15/28 Dec. 1900.

Dragă Dideo,

Cîte-va rînduri în fugă, spre a-ți spune că am primit scrisoarea ta din urmă și că îți trimit prin poștă (mandat) 150 franci, din cari 100 pentru tine și 50 pentru Zoe.

Renunț la a-ți trimite cărți, eu, de aici, de oare-ce e mult mai simplu a ți le alege tu, acolo; cu atît mai mult că, Doamne ferește, cărțile se pot transforma în oare-care caltaboși de Crăciun.

Zoe va putea să-și organizeze vre-o pălărie cu 2 etaje or niscare-va bezețuri la botoșei.

Vé îmbrățișez pe amîndoi

Al vostru

Duizza

X

Roma, 15/28 Ianuarie 1901.

Dragă Dideo,

Zoe îmi scrie că a cetit în Revista Nouă o mică dare de seamă asupra novejlei mele din *Convorbiri Furtașo*. Te rog s-o întrebi în ce număr, să cumperi acest număr și să mi-l trimiți pe adresa de sus, recomandat.

Te sărut și îți mulțumesc,

Al tîu

Duizza

Nu lăsa să treacă vreme prea multă, ci te execută illico.

XI

Roma, 21 Febr. 1901

Dragă Dideo,

Mé grăbesc a răspunde scrisorii tale din urmă: socotesc că a venit vremea să înaintezi la Academie petiția ta. Îți restituiesc ciorna, spre a o copia. În josul petiției, îți vei pune adresa.

Sunt de părere să o trimiți prin poștă, recomandată, și să păstrezi chitanța, iar după ce se va deschide sesiunea de primăvară a Academiei să treci la cancelarie și să lai numărul la care a fost înscrisă.

Comisiunea burselor nu se rostește decît tocmai pe la finele lui Martie. Pînă atunci mai e de furcă. Eu nu știu ce voi face, dacă adică voi putea veni sau

dacă voiu scrie. În toate cazurile, numai după ce se va deschide sesiunea voiu scrie, pentru ca demersurile noastre să nu fie uitate pînă atunci.

Tu, care ești în țeară și citești ziarele, adu-mi aminte, de îndată ce vei vedea că s-a deschis sesiunea de Martie.

Al téu

Duizza

Eată ciorna ce-mi zici să ți-o trimet;

Domnule Președinte,

Subsemnatul, Bacalaureat și licențiat în Farmacie, informîndu-mă că în Septembrie a.c. expiră termenul pentru care au fost acordată mai multe burse din fondul Adamachi, pentru studiul Agriculturii; știind-că pe de altă parte că pe cît este de importantă, pentru țara noastră, dezvoltarea agriculturii, tot atît este și aceia a industriilor, și considerînd că azi unul din factorii de căpetenie ce au contribuit la perfecționarea lor, este Chimia Industrială; cunoscînd, în fine, scopurile înalte și frumoase ce Onorata Academie urmărește pentru binele țării, îmi permit a vă ruga respectuos, să bine-voiți a propune Onor-Academiei schimbarea destinației acestei burse la expirarea ei, dînd-o în viitor pentru studiul Chimiei Industriale în Germania.

Îmi permit tot-odată Domnule Președinte să arăt și părerea mea, asupra modului celui mai nemerit de-a se face această specialitate: Bursierul să fie obligat a-și lua mai întîi doctoratul în Chimie la una din principalele Universități germane, și apoi să fie trimis în vre-o fabrică mare, tot din Germania, sau alt stat, spre a se specializa într-o direcție ce Onorata Academie ar decide. Avantajele acestui mod de studiu ar fi: pe de o parte bursierul ar putea termina într-un timp mai scurt decît făcînd polytechnicul; și pe de altă ar avea o direcție cu totul practică.

În cazul cînd cererea mea ar fi acceptată, vă rog să bine-voiți a mă considera candidat la acea bursă.

Primiți vă rog, Domnule Președinte, asigurarea înaltei mele stime.

Pôte te va surprinde faptul că dau eu lecție, specialiștilor de la Academie, de modul cum să fixeze studiul; aceasta o fac ca nu cum-va dînșii să decidă a se face scôla polytechnică, lucru ce nu m-ar aranja, pentru motivele ce-ți le-am expus într-o scrisoare precedentă, adică pentru-că polytechnicul durează minimum 4 ani plus 1 într-o fabrică, ceia-ce face 5 ani, și ți-am spus și atunci că aceasta ar fi prea mult. Dacă însă crezi că nu este cuvîncios din partea mea, acest lucru, indicarea modului de studiu atunci poți să lași de-o parte rîndurile privitoare la această chestie, același lucru te rog să faci și cu restul petiției.

Acum nu rămîne decît să zic: Doamne ajută, și să mă pun pe lucru, căci pisemne așa mi-a fost dat mie că și de-oi face ceva, să fac cu multă grijă și sbucium. E de notat că acesta concurs ar fi al 5-lea în timp de 5 ani: și abia sfîrșit, și în cazul favorabil, ar fi să termin grija concursului la Academie spre a reîncepe pe aceia a cursurilor.

XII.

Roma, 5/18 Martie 1901.

Dragă Dideo,

Găsesc în raportul Academiei pe 1900—1901 pagina aci alăturată relativă la bursele fundațiunei Adamachi. E bine s-o cunoști și s-o păstrezi.

Din această pagină rezultă că o bursă de 300 lei este astăzi vacantă; o a doua a devenit vacantă prin faptul că Ioan Rădulescu a sfîrșit studiul arhitecturii la Roma. E probabil că or mai fi și altele.

Dacă ți se admite cererea și se scoate la concurs o bursă pentru studiul chimiei industriale în Germania, pune-te pe învățat nemțește, fiind-că pare a fi o condițiune sine qua non cunoscința acestei limbi.

Aștept să-mi răspunzi.

Al téu

Duizza

NOTĂ

1. Din Fundațiunea Vasile Adamachi s-a acordat și anul acesta suma de 70 000 lei pentru burse și cheltueli de studiu. Bursele au fost în număr de 32 și au fost distribuite astfel:

a) 24 burse de câte 100 lei pe lună:

8 la Facultatea de Științe din Iași, studenților: Atanasie Ciocan (III), Hara-Iam Vasiliu (III), Constantin Petrovan (II), Elena Ioanovici (II), Elena Petropol (II), Nicolae Borș (I), Valentina Corvin (I) și Valeria Villara (I).

8 la Facultatea de Medicină din Iași, studenților: Constantin Sava (VI), Constantin Bobulescu (VI), Olimpia Ciudin (IV), Ecaterina Ledice (V), Ernest Gh. Radu (III), Elena Vereanu (III), Petru Nicolaescu (II) și D. Gh. Pașcanu (III).

8 la Școala de poduri și șosele din București, elevilor: Ion P. Trofin (I), I. Nicolaescu-Balș (anul preparatoriu), I. N. Roșeanu (idem), G. Panaitopol (idem), Vasile Hilmu (I), I. M. Ionescu (II), Marin Mateescu (III) și Scarlat S. Greceanu (IV).

b) 3 burse de câte 300 lei pe lună pentru licențiați:

D-lui N. Călugăreanu pentru studiul fiziologiei la Paris,

" G. Beiu-Palade, " " matematicilor la Paris,

" Petru Bogdan " " fizico-chimiei la Berlin

c) 2 burse de câte 300 lei pe lună pentru absolvenți de liceu:

D-lui Ioan Rădulescu, pentru studiul arhitecturii, la Roma,

" Constantin Jormescu pentru studiul agriculturii la Bonn.

A treia bursă din această categorie, pentru care se publicase concurs la 15 Septembrie, nu s-a acordat, din pricina insuficienței candidaților, cari erau cu totul nepregătiți la limba germană; așa că bursa pentru studiul agriculturii la Hohenheim a rămas să se pună din nou la concurs anul viitor.

d) 3 burse de câte 400 lei, pentru aplicațiunile electricității în Germania;

D-lui Ioan D. Popovici, pentru studiul ingineriei cu aplicațiune la edilitatea publică, la Berlin,

D-lui Nicolae G. Costinescu, pentru studiul hidrografiei și hidrologiei, în Italia.

În anul trecut 1900 au terminat studiile următorii bursieri ai Fundațiunii Adamachi:

a) D-l Constantin Popovici, și d-ra Elena Stavrat, cari au obținut diploma de licență în Științe la Universitatea din Iași,

b) D-l Nicolae Lupu, care a obținut doctoratul în Medicină la aceeași Universitate,

c) D-l Ilie Anghelescu, care a obținut diploma de inginer de la Școala de poduri și șosele din București.

XIII

Roma, 11 Martie 1901.

Dragă Dideo,

Am scris chiar astăzi lui Poni în chestiunea bursei. Părerea mea este că tot lui trebuie să-i se adreseze o rugăciune în acest sens, de oare-ce este specialist în materie și mai este și Președintele al Academiei.

Te rog să te informezi unde șeade Ollănescu, fiind-că vreau să-i scriu și lui spre a pistona pe ceilalți. De asemenea poate că ar fi bine, prin Petrașcu, să vorbești lui Istrate. Dacă nu vrei să te adresezi lui Petrașcu, atunci informează-mi de adresa Drului Istrati, și îi voi scrie eu.

Pe aici vreme urită, ploaie de nisip din pustiu Saharei adusă de Scirocco.

Te îmbrățișez și te doresc.

Al téu

Duizza

XIV

Roma, 13 Aprilie 1901.

Dragă Dideo,

Îți trimit aci alăturat scrisoarea d-lui Kalinderu, primită ieri. Ia cunoscință de dînsa și apoi restituște-mi-o, tot în plic recomandat, fără a o comunica la cine-va.

Vei vedea din această scrisoare că fără Kalinderu nu făceam nimic, deoarece-ce toți ceilalți sunt sau secretari sau bătăranii boeriți.

Una din greutăți este acum învinsă, — rămîne prin urmare să te pui pe lucru. Ia programul și cercetează-l bine, ca să înveți în limitele lui. Dacă ai nevoie de cărți și nu te înlesnești de parale să ți le cumperi, scrie-mi, să-ți trimit banii necesari.

Sunt de părere, dacă se poate, să nu-ți dai dimisia de la Primărie, afară numai dacă nu ești absolut sigur de izbînda concursului.

Nu da sfoară în țeară despre intențiile tale, ci lucrează pe tăcutele. De asemenea nu vorbi nimănui nimic despre sprijinul lui K.

Te îmbrățișez

Al téu

Duizza

XV

Roma, 25 Mai 1901.

Dragă Dideo,

Răspund imediat scrisorii tale din 6/19 Mai, rugîndu-te să-mi trimiți o copie completă de pe programul imprimat al bursei pentru Chimie industrială; acesta, fiindcă voi scriu lui Kal. și ți-u să nu vorbesc în vînt.

Programul este nu se poate mai imbecil. E absolut inadmisibil să se ceară toate materiile de bacalaureat pentru o bursă de chimie, mai cu seamă astăzi cînd bacalaureatul a fost abolit. E probabil că s-a publicat vechiul program al bursei, fără să se găsească nimeni în Administrația Academiei care să-l rectifice. Asta dovedește ușurătatea cu care se fac lucrurile.

Celelalte două puncte (certificatul de bună purtare și diploma de *bacalaureat din București*) îmi par fără importanță, dar dovedesc (mai cu seamă cea din urmă) că s-a publicat vechiul program al condițiunilor. Certificatul de bună purtare îl vei putea lua sau de la școala de medicină, unde ai făcut chimia spițărească, sau de la liceul din Focșani unde ai făcut gimnaziul.

Curiozitatea cea mare, pentru mine, este că nu se cere o școală superioară din țeara noastră ci se ia un bacalaureat se trimite în străinătate pe 3 ani, iar la întoarcere acesta e chimist industrial leit-poleit, cînd este știut că dacă e o ramură care cere studii lungi și practice, este tocmai chimia și mai ales aplicată la industrie.

Fii bun și răspunde-mi imediat, trimițându-mi programul complet al bursei, și lasă că-i regulez eu pe domnii ce l-au publicat. Nu uita a-mi da și explicațiile ce ți le trimite d-l tău de la Academie.

În privința lucrurilor de la vie, sper că toate vor fi gata și făcute în așa condițiuni în cât să nu-ți fie rușine de cu ce vin.

Grădina nu-și merită numele!... Mé așteptam. Și doar am scris eu într-o părere, am scris și am prevăzut că se vor deștepta prea târziu. Toate scrisorile mele sunt dovadă. Chiar de la început am insistat să se aducă Hermann la vie, să se facă zaplaz de îngrădire împrejurul grădinei din spatele casei vechi și acolo să se pună pomi, să se facă drumuri etc. Dar să vede că am vorbit în deșert.

Te rog, dacă mergi la vie cu tata, să înșiști să se facă tot ceea ce se mai poate face, ca să se salveze cel puțin aparențele.

Casa veche nici ea nu poate rămânea chiar așa cum era. Măcar cerdacul din față, scara, etc. trebuiesc refăcute, iar tot restul văruiț și curățat.

Deasemenea gardurile, poarta de lângă Stănescu, etc.

Toate acestea rămân acolo și sunt ale noastre. Eu, mai mult de cât fac, nu pot face.

Am trimis în ziua de 1 Mai un cec de o mie de lei. L-a primit tata?

Vé doresc și îmbrățișez

Duizza

Iată un program de concert (saggio, adică *gustăreală* muzicală) dat de elevii profesoarei de piano, în care concert s-au produs și iluștrii copii ai subsemnatului.

A fost foarte frumos (eu nu ai văzut, a ma un bun prietin a spus la mine).

TEATRO NAZIONALE
(SALA DEGLI AMATORI DI FOTOGRAFIA)

Domenica 19 maggio 1901 ore 4 1/2 pom.

SAGGIO MUSICALE
delle alunne della maestra

Eugenia Mengarini-Ravioli
COL CONCORSO
dei Sigg. Salvatore e Giacomo Lala
Adolfo Cappabianca

— Programma —

1. Haydn — Trio per violino violoncello e pianoforte

SALVATORE, GIACOMO e LEA LALA

2. Chopin — Valse po. 69, n. 2. — MARIA MICHELI

3. Graziani-Walter — Vita infantile (Barcarola-valse)

ANNA MARIA RAVIOLI, AUGUSTA PARÁDISI

4. Rossini-Litz — La gita in gondola (Barcarola). EMILIA PAZZOGNI

5. D'Ourville — Chant de chasseurs. M.ª EUGENIA MENGARINI, BIANCA COCHETTI.

6. Schumann — Erster Verlust — Kleine Romanze op. 68 Hüntten — Rondeau II.

Le petit tambour. MARCELLA SETTEMBRINI

7. Acton — Romanza e Minuetto. — ENRICHETTA ed ALESSANDRO ZAMFIRESCO.

8. Beethoven — Sonata op. 10 n. 2.

a) allegro

b) allegretto

c) presto.

VALERIA HOLL.

ИЗ ПЕРЕПИСКИ ДУИЛИУ ЗАМФИРЕСКУ

(Резюме)

Известный в своих эпистолярных отношениях с Титу Майореску и Н. Петрашку, автор *Жизни в деревне* менее исследован с точки зрения его семейной переписки, являющейся богатым источником восстановления биографии и нравственного и литературного облика писателя. Публикуются, в этом отношении, 15 писем, адресованных Д. Замфиреску своему брату Константину Ласкару Замфиреску (Дидя) в 1896 — 1901 гг. Помимо семейных данных, содержащихся в письмах, последние рисуют достаточно точно и нравственный автопортрет. Писатель выступил и здесь как тонкий, гибкий, оптимистически настроенный человек, склонный к философским изречениям, которыми он насыщает свою речь. Привязанный к семейной жизни, он не раз комментирует ее с нежностью. Тон писем к брату умеренно отеческий, местами авторитарный, но всегда дружеский, изящный, уступительный. Стиль бодр, полон добродушия и юмора. Письма показывают также наслаждение Д. Замфиреску в использовании языка, извлекая, помимо музыкальности и живописности лексического выражения, новые стилистические ценности, вытекающие из его реалистического отношения. О творчестве, однако, письма к Диде дают незначительные подробности.

EXTRAITS DE LA CORRESPONDANCE DE DUILIU ZAMFIRESCU

(Résumé)

Les rapports épistolaires avec Titu Maiorescu et N. Petrașcu de l'auteur de *Viața la țară* (La vie de campagne) sont bien connus, mais D. Zamfirescu a été moins étudié dans sa correspondance de famille, source précieuse pour la reconstitution de sa biographie et de sa physionomie morale et littéraire. On publie à ce sujet 15 lettres adressées par D. Zamfirescu à son frère Constantin Lazar Zamfirescu (Didea) entre 1896 et 1901. En dehors des renseignements d'ordre familial qu'elles contiennent, ces lettres esquissent un portrait moral assez fidèle de l'écrivain. Là aussi, D. Zamfirescu se montre un esprit souple, toujours de bonne humeur, amateur de sentences philosophiques dont il parsème sa prose. Attaché à la vie de famille, il la commente plus d'une fois avec sensibilité. Le ton de ses lettres à l'égard de son frère est paternel, mais toujours empreint de modération, autoritaire par endroits, mais toujours amical, élégant, indulgent. Son style est vif, plein de bonhomie et d'humour. Ses lettres font ressortir aussi le plaisir qu'il trouve à manier la langue, à en extraire, outre la saveur et le pittoresque de l'expression lexicale, de nouvelles valeurs stylistiques liées à son attitude réaliste. Sur son oeuvre elle-même, les lettres à Dideo ne nous fournissent que des détails insignifiants.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA CUNOAȘTEREA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII REVOLUȚIONARE A LUI ALECU RUSSO ÎN TRANSILVANIA ANULUI 1848

de

MARIA MAGYARÓDI

*Comunicare prezentată la Sesiunea științifică din 13—14 iunie 1964 a cadrelor didactice
de la Universitatea „Babeș—Bolyai” din Cluj*

În cele două decenii de după 23 August 1944, istoria noastră literară și-a concentrat atenția în special asupra perioadelor și capitolului care se remarcă prin caracterul lor progresist și revoluționar. Astfel, un loc de frunte i-a revenit, în preocupările noastre de istorie literară, generației de luptători progresiști ai revoluției burghezo-democratice din 1848, atât de bogată în figuri creatoare, cu rădăcinile adânc înfipte în masele noastre populare, dar și în mișcările revoluționare ale Europei.

Una dintre figurile cele mai reprezentative ale acestei generații este Alecu Russo, important atât ca scriitor cât și ca luptător politic și revoluționar.

În deceniile de după Eliberare, o dată cu cercetarea aprofundată, și reeditarea în zeci de mii de exemplare a operelor complete și a scrierilor alese ale scriitorilor și luptătorilor pașoptiști a cunoscut o adevărată înflorire. Astfel, și biografiei, și operei lui Alecu Russo i s-au acordat atenția și amploarea de mult meritată.

Aruncînd o scurtă privire asupra bibliografiei ce s-a format în jurul vieții și activității lui Russo, e de ajuns să înșirăm doar numele celor care au pus bazele cercetărilor referitoare la viața și activitatea lui: Vasile Alecsandri, Dr. Rudow, P. V. Haneș, Ovid Densusianu și G. Ibrăileanu¹, iar din perioada de după Eliberare un loc de cinste trebuie acordat monografiei lui Al. Sima. Se pot aminti apoi edițiile îngrijite și cu studii introductive de Emil Boldan și de Geo Șerban².

¹ V. Alecsandri, *Suvenire*, în „Revista română pentru științe și arte”, București, 1862, vol. II, p. 314—316; Idem, *Alecu Russo, biografie*, în „Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, Cernăuți, IV (1868), nr. 6—7, p. 141—165; Idem, *Alecu Russo*, în „Albina Pindului”, 1868, nr. 2, p. 34—348; Idem, *Alecu Russo*, în „Convorbiri literare”, Iași, VI (1873), nr. 12, p. 437—441; etc.; Dr. W. Rudow, *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart* (Istoria scrisului românesc pînă în prezent), Wenigerode, 1892, p. 90; P. V. Haneș, *Cîntarea Romîniei, I. Studii făcute asupra ei; II. Edițiuni și texte; III. Cine e autorul?*, București, Minerva, 1900; Idem, *Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română* (Prefața de Ovid Densusianu), București, 1901, Ed. a II-a 1930, etc.; Ovid Densusianu, *Prefața la volumul Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română* de P. V. Haneș, București, 1901, p. I—VIII; Idem, *Literatura română modernă*, București, 1929—1933, p. 72—85; Idem, *Histoire de la littérature roumaine*. Préface de Mario Roques, Paris, 1934, p. 115—121 etc.; G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909.

² Al. Dima, *Alecu Russo*, București, E.S.P.L.A., 1957; *Alecu Russo. Scrieri alese — omul, opera, comentarii*, București, Editura de Stat, colecția „Biblioteca de buzunar”, 1948, (ediție îngrijită și cu o prefață de Emil Boldan); *Alecu Russo, Opere alese*, București, E.S.P.L.A., 1950 (ediție îngrijită și cu un studiu introductiv de Emil Boldan); *Alecu Russo. Scrieri alese*, București, E.S.P.L.A., 1956 (cu un studiu introductiv de Emil Boldan); Geo Șerban, *Un insulețit admirator al genului popular: Alecu Russo*, în vol. *Literatura noastră clasică*, București, E.S.P.L.A., 1953, p. 131—165; Idem, *Alecu Russo, Scrieri alese* ed. îngrijită, introducere și note de Geo Șerban), București, E.S.P.L.A., 1959, etc.

Datorită acestor publicații istoria noastră literară poate avea azi o imagine aproape clară și fără lacune asupra activității scriitoricești a lui Russo, dar nu și asupra tuturor perioadelor vieții sale.

Dintre toate perioadele cetoase ale vieții lui Russo, cea mai puțin cunoscută e cea petrecută în Ardeal, din aprilie până în septembrie a anului 1848.

În scopul clarificării biografice a acestei perioade, precum și pentru a aduce o contribuție, în limita posibilităților, la cunoașterea mai temeinică a gândirii și activității revoluționare a lui Alecu Russo, am întreprins cercetări, timp de mai mulți ani, în Arhivele orașului Cluj, Arhivele din Dej, Arhivele de Stat din Budapesta, în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, precum și în Biblioteca centrală universitară Cluj. În decursul acestor cercetări am găsit o serie de documente noi, inedite, am studiat presa contemporană, confruntând și sintetizând totodată operele de bază și studiile de detaliu recente, nevalorificate pînă în prezent în suficientă măsură.

Pentru o mai deplină documentare a datelor găsite, ne-am folosit, pe lîngă istoriografia români, și de unii cercetători maghiari ai perioadei în care se desfășoară evenimentele dramatice ale lunilor petrecute de scriitorul nostru în Ardeal.

Ca rezultat al acestor cercetări, în lucrarea de față ne-am propus să prezentăm datele noi referitoare la detențiunea lui Russo și la timpul petrecut în închisoarea din Cluj.

Arestarea lui Russo și timpul petrecut în închisoare. După eșuarea mișcării revoluționare din Moldova în primăvara anului 1848, tinerii participanți în majoritate s-au refugiat în Bucovina și Transilvania.

Alecu Russo trecu în Transilvania la începutul lui aprilie 1848. În momentul sosirii la Brașov, în toată Europa revoluția burghez-democratică era în toi, cuprinzînd și Transilvania.

După Paris și Viena, la 15 martie 1848 și la Pesta izbucni revoluția burghez-democratică. Cele 12 puncte revoluționare ale populației și tinerimii de aici, precum și legile apărute drept consecință a acestora indicau sfîrșitul feudalismului și al absolutismului habsburgic, începutul transformărilor burgheze în Ungaria.

Masele de români, maghiari și germani din Transilvania au primit cu entuziasm vestea prefacerilor revoluționare. Gheorghe Barițiu, Timotei Cipariu, Avram Iancu și alți intelectuali români sperau că iobăgia va fi desființată și libertățile burghezo-democratice vor fi întronate și în Transilvania, că transformările revoluționare se vor extinde și aici.

Însă, dacă revoluția din Transilvania a început prin afirmarea în comun a forțelor progresiste ale naționalităților conlocuitoare și dacă colaborarea dintre românii din Ungaria și guvernul revoluționar maghiar s-a menținut și pe mai departe, din păcate cuceririle revoluționare din Ungaria nu erau valabile și pentru marele principat al Transilvaniei cu administrație independentă. Este adevărat că dieta Transilvaniei deschisă abia la 29 mai, introducînd legile din Ungaria, a votat desființarea îndatoririlor urbariale cu despăgubire, egalitatea în drepturi a diferitelor confesiuni, contribuția generală după venitul fiecăruia și alte legi, dar aceasta înseamnă că pînă la începutul lui iunie 1848 în Transilvania au rămas în vigoare prestațiile feudale, țărani, în majoritate români, fiind siliți la robote de nobili, maghiari în majoritate, ajutați de guvernul reacționar din Transilvania, precum și de întregul aparat de stat încă feudal.

Menținerea orînduirii vechi în Transilvania a ascuțit pînă la maximum contradicțiile sociale și naționale. Masele țărănești refuzau să mai îndeplinească robotele și în multe părți luau cu forța ceea ce credeau că de drept era al lor, astfel începîndu-se mișcările țărănești din 1848. Iar aripa democratică a intelectualității din Ardeal, în fața celor 4000 de țărani strînși la prima adunare din Blaj, din 30 aprilie, preconiza desființarea relațiilor feudale, împroprietărirea țăranilor și asigurarea drepturilor naționale.

Guberniul, compus din adepții reacțiunii feudale și aulice a căutat să înăbușe aceste mișcări prin forță, cu armata și prin declararea stării de asediu³.

³ *Istoria României, IV, Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878)*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 37—47.

În situația în care se afla Transilvania în 1848, era firesc ca activitatea refugiaților români, precum și evenimentele din Principatele Române să fie urmărite cu un viu interes de curcurile oficiale din Transilvania. Cităm doar câteva scrisori din corespondența purtată în acest sens, cuprinsă în colecția de documente publicate de Deák Imre⁴.

Astfel, la 30 martie 1848, în epistola sa scrisă din Sibiu, generalul Puchner îl informează pe Teleki József, guvernatorul Ardealului, despre planurile unei Daco-Romanii a românilor, îi trimite știri despre Bibescu, arătând că e necesar să ia măsuri în vederea urmăririi cu deosebită atenție a celor veniți în țară. Dispune ca tot ce e suspect să i se raporteze imediat⁵.

Dintr-o epistolă a contelui Maurer Mihály, scrisă în 9 mai, din Brașov, guvernatorului Teleki J., aflăm amănunte în legătură cu sosirea la Brașov a unor emigranți, despre Daco-Romania planuită de aceștia etc.⁶.

În scrisoarea datată din 20 mai 1848, ministrul de interne ungar Szemere Bertalan⁸ îl roagă pe baronul Perényi Zsigmond, președintele senatului ungar, ca, printre altele, să caute să atragă poporul român de partea revoluției maghiare din Ungaria, subliniind totodată că acestui popor trebuie să i se acorde o deosebită grijă, menajându-l⁹.

În această ordine de idei trebuie amintită și scrisoarea din 2 iunie 1848, în care același ministru Szemere îl informează pe același Perényi despre câștigarea de partea revoluției maghiare a lui E. Murgu și a altor fruntași români. Totodată îl anunță, printre altele, că Szöllösy Ferenc, secretarul personal de mai târziu al lui Kossuth, va întreprinde o călătorie în Țara Românească pentru a studia situația de acolo. În scrisoare se accentuează necesitatea unei alianțe cu românii care vor constitui astfel un sprijin puternic pentru revoluția din Ungaria¹⁰.

Scrisorile sînt dovezi, în special, ale unui viu interes față de mișcările revoluționare ale românilor ardeleni; același lucru se poate constata și din presa contemporană. Ne referim doar la câteva informații din care reiese că presa contemporană din Ungaria a urmărit adunarea de la Lugoj, participarea moldovenilor la această adunare, evenimentele din țările române vecine, mișcările trupelor țariste etc.

Astfel, în „Pesti Hirlap”, la ultimele știri, după ce se publică hotărârile luate la adunarea de la Lugoj, se menționează că „moldovenii rebeli, aflați aici, au pornit în noaptea aceea [8 iulie] spre Bucovina, pentru a pune la cale noi atacuri, iar despre [Lascăr] Rosetti se spune că ar fi plecat la Paris după arme”¹¹.

Informațiile acestea sînt plauzibile, fiindcă și T. Bălan ne relatează că Lascăr Rosetti în 3 iulie era la Orșova, iar în 10 iulie sosise la Cernăuți, trecînd și prin Brașov¹². De aici emigranții moldoveni, în frunte cu Alecsandri, luaseră drumul spre Bucovina, pe căi diferite.

Cealaltă informație, publicată de ziarul „Nép-elem”, provine de la ministerul de război ungar și privește mișcările armatelor din imperiul rusesc, avînd totodată în vedere și mișcările din „Țara Românească vecină cu Transilvania”:

„Comandamentul general al armatelor din Ardeal raportează la 30 iunie a. c.: conform celor anunțate de comisarul chezaro-crăiesc din Moldova la 26 iunie, o armată de 25 000 de soldați a trecut apa Prutului în principatul Moldovei, o parte din ei cu scopul de a ajunge în Muntenia. De altfel, conform celor relatate de prințul [Bibescu — n. n.] refugiat la Brașov, grupul de revoluționari din țara sa

⁴ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc története levelekben ahogyan a-kortársak látták.* (1848. Istoria războiului de eliberare, cuprinsă în scrisori, precum l-au văzut contemporanii), Budapesta, f. a.

⁵ Generalul Puchner și guvernatorul Teleki J. în 1848 făceau parte din tabăra contrarevoluționarilor.

⁶ Deák Imre, *op. cit.*, p. 57—58.

⁷ *Ibidem*, p. 77—78.

⁸ Ministrul Szemere Bertalan s-a arătat de multe ori foarte înțelegător față de problemele românilor. În revoluția din 1848 era reprezentantul de stînga al revoluției maghiare, militînd pentru unificarea forțelor revoluționare.

⁹ Deák Imre, *op. cit.*, p. 96—97.

¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

¹¹ „Pesti Hirlap” din 8 iulie 1848, nr. 102, p. 633.

¹² T. Bălan, *op. cit.*, p. 3.

intenționează să facă „o incursiune” și în orașele ardelenne Sibiu și Brașov; un oarecare Marko a promis un ajutor de 30 000 de oameni înarmați în caz de atac contra Munteniei¹³.

Intenția emigranților moldoveni de a năvăli în Moldova cu o oaste de voluntari recrutată la Brașov a aflat-o guvernul revoluționar din Pesta prin ministerul de externe austriac, dintr-un raport al unui comisar turc din Muntenia, precum și de la generalul comandant din Transilvania¹⁴.

În această atmosferă se ordonă, cu data de 12 iulie 1848, comisarului regal Vay să ia măsuri pentru a împiedica tulburarea raporturilor amicale existente între Moldova și Ungaria și să interzică recrutarea de voluntari împotriva Moldovei, transferindu-i pe boierii refugiați din Moldova în interiorul țării¹⁵.

Sosit în Transilvania în primele zile ale lui aprilie, timp de 3 luni Russo cutreieră, în repetate rânduri, focarele mișcărilor revoluționare din Austria, Ungaria și Transilvania. Avînd misiuni politice importante, vizitează orașele: Brașov, Cernăuți, Viena, Pesta, Lugoj, Sibiu și Blaj, într-o scurtă perioadă de timp, călătorind cu o rapiditate febrilă, într-adevăr caracteristică revoluționarilor de la 1848, ca în 9 iulie să i se curme acest avînt și luptătorul libertății să fie complet demobilizat pentru o perioadă de aproape două luni.

În ziua de 9 iulie îl găsim la Dej, unde ajunge în centrul unui eveniment care va primi o publicitate deosebit de mare, datorită presei din Cluj, Sibiu și Budapesta. De aceea e necesar să arătăm mai pe larg amănuntele acestei întîmplări studiate de noi în presa contemporană.

Începînd cu data de 10 iulie ziarele „Gazeta de Transilvania”, „Kolozsvári Híradó”, „Nép-elem, Radical-lap”, „Figyelmező” etc. anunță că la data de 9 iulie au fost reținute de către autoritățile din Dej 10 care încărcate la Alba-Iulia cu pănură, piei, arme etc. și aflate în drum spre Galiția, la Jaroslaw¹⁶. Faptul a stîrnit vîlvă mare, fiindcă se considera că transportul carelor servea interesele contrarevoluționare.

Ziarul „Kossuth Hírlapja” comentează pe larg acest fapt important — care îi va aduce afităe neplăceri lui Russo — înșirînd ceea ce se afla pe care: „saci lungi umpluți cu pănură și alte materiale destinate armatei, sub aceștia erau lăzi lungi, pesemne cu puști și alte muniții, în greutate de aproximativ 35—40 de chintale de fiecare car”. „Se spune că cinci care ar fi plecat înainte” — comentează corespunzător.

„Pașaportul a fost emis în limba germană de primarul din Sibiu”.

„Comitele suprem (fișpanul) din Solnocul Interior a trimis îndată un curier la guvernator, comisarul regal fiind plecat în Secuime. Curierul s-a întors cu ordinul ca aceste care să fie întoarse către Cluj și de acolo la Alba-Iulia”.

„Ceea ce surprinde — încheie „Kossuth Hírlapja” — e că ele au trecut pe neobservate prin Aiud, Turda și Cluj”¹⁷.

Faptul în sine nu era ceva izolat, căci ziarele vremii zilnic publicau știri despre „contrabande” cu praf de pușcă, arme, postav și alte lucruri transportate cînd la Viena, cînd în alte părți, cînd „ilirilor”, cînd „valahilor”, uneori cu care, alteori cu vapoare, însă cazul din 9 iulie, fiind un act mai îndrăzneț, pînă la rezolvarea lui

¹³ „Nép-elem, Radical-lap” din 10 iulie 1848, nr. 9.

¹⁴ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848/49, Cluj* (1948), vol. III, p. 13—44. Cota arhivală nouă a actului: Arhivele de Stat din Budapesta, în Arhivele Ministerului din 1848/1849. Președinția Guvernului din Transilvania și Comitetul Apărării Naționale din 1848, 26 iunie, 1848. 1301 ad nr. 381/1848.

¹⁵ Conceptul, semnat de Jászay, secretarul politic al prim-ministrului, e publicat de Silviu Dragomir în *op. cit.*, p. 14. Actul emis de președinția consiliului de miniștri și semnat de prim ministrul Batthyány Lajos a fost găsit de noi în Arhivele de Stat din Budapesta, în Arhivele Ministerului din 1848/1849, Președinția Guvernului din Transilvania și Comitetul Apărării Naționale din 1848, Budapesta, 12 iulie 1848, nr. 381/E 1848.

¹⁶ „Gazeta de Transilvania”, 5 iulie 1848, nr. 55, p. 224; „Kolozsvári Híradó” din 11 iulie 1848, nr. 24, p. 93 și din 25 august 1848, nr. 50, p. 200—202; „Vasárnapi Újság”, Cluj, 13 iulie 1848, nr. 4, p. 28; „Kossuth Hírlapja”, Pesta, 17 iulie 1848, nr. 15, p. 65 și din 18 iulie, nr. 16, p. 69; „Közlöny” din Budapesta, 18 iulie 1848, nr. 39, p. 171; „Nép-elem, Radical-lap”, Pesta, 19 iulie 1848, nr. 16, p. 64; și „Figyelmező”, Budapesta, 21 iulie 1848, nr. 2, p. 7.

¹⁷ „Kossuth Hírlapja”, Pesta, 17 iulie 1848, nr. 15, p. 65.

a stat în centrul atenției publicului, aceasta fiind ținută trează de ziare, care aduceau mereu informații noi.

În „Kolozsvári Híradó”, istoricul și ziaristul Jakab Elek anunțând reținerea carelor la Dej, o comentează pe larg, acuzând fățiș căpitania cetății din Alba-Iulia, care tocmai în aceste timpuri de grele încercări, fără a cere aprobarea guvernului ungar (căruia și comandamentul militar din Sibiu i-a fost subordonat) și fără pază militară, are îndrăzneala să pună pe drum un asemenea transport. De altfel — relatează Jakab Elek — tot prin contrabandă s-au transportat la București 80 de chintale de praf de pușcă¹⁸. Și acest din urmă transport e amintit și în „Gazeta de Transilvania”¹⁹.

Tocmai când carele erau să fie întoarse înspre Cluj sub paza gărzii naționale din Dej — aflăm din numărul din 17 iulie al ziarului „Kossuth Hirlapja” —, atenția căpitanului de gardă națională Bánya Ferenc a fost reținută de o persoană care iscodea pârind să aibă vreo legătură cu cele zece care.

Persoana respectivă era A. Russo. În continuare se arată că a fost chemat la post, mai apoi la locul de găzduire fiind percheziționat. Se găsesc la el, cu această ocazie, următoarele lucruri: un pistol umplut, un pumnal, cca. un kilogram de praf de pușcă, cartușe, 10 bucăți de bani aur, iar în geanta lui, printre altele, și procesul-verbal al adunării de la Blaj²⁰.

Nu numai „Kossuth Hirlapja”, ci și celelalte ziare maghiare amintite, anunțând reținerea carelor, consideră necesar să mai releve că, concomitent, a fost arestat și Alexandru Russo, „o persoană suspectă, un spion, un bărbat foarte bine” (epitetele variază de la ziar la ziar), făcând impresia că are o oarecare legătură cu aceste care.

Chiar și Costache Epureanu, prietenul lui Russo, în cererea sa, găsită de noi, adresată guvernului ungar la 26 iulie 1848, la început arată tot așa împrejurările în care scriitorul a fost arestat: „privind cu o curiozitate juvenilă un car, care transportând arme, a fost oprit pe stradă de autoritățile locale” (Anexa nr. 8).

„Kossuth Hirlapja”, în numărul său din 23 iulie, mai înșiră și alte amănunte ale arestării, precum și acele care i s-au adus lui Russo, relevând, totodată și atitudinea demnă a acestuia în cursul anchetei de la Dej.

Din relatările corespondentului reies următoarele: Russo fiind percheziționat, s-au găsit asupra sa manifeste, diferite scrisori; numai din procesul-verbal al Adunării de la Blaj avea 90, respectiv 100 de exemplare.

La Dej, Russo a fost citat în fața comisiei de anchetă (instituită de autoritățile județene) din Solnocul Interior. Agentul anchetator i-a adus următoarele acuze:

— a umblat numai în focarele revoluției (ceea ce a reieșit din declarațiile făcute și din scrisorile aflate la dînsul);

— avînd legătură cu Bărnăușii (Russo declarase că protocoalele Adunării de la Blaj le primise de la acesta pentru a le distribui în Moldova și în Muntenia), imposibil să nu fi luat parte la mișcările revoluționare ardeleni, ațîțînd astfel focul revoltei;

— comitetul de la Cernăuți cuprinde pe revoluționarii unguri, români, iliri și croați. Își va ține ședința în 22 luna curentă; la aceasta spera să ia parte și acuzatul;

— printr-o scrisoare aflată la dînsul i se cer informații din Ardeal și Banat²¹.

Procesul-verbal al anchetei făcute la Dej ne este cunoscut numai din această amplă relatare a ziarului „Kossuth Hirlapja”. De aceea ținem să reproducem pasajul în care Russo face o recapitulare sumară a drumului său, parcurs de la evenimentele din Iași pînă la Adunarea de la Blaj, declarație foarte valoroasă a acestui scriitor care ne-a lăsat atît de puține date despre viața sa: „Afirmă că e unul din promotorii revoluției din Moldova, din cauza aceasta a părăsit Iașul, intenționînd a se reîntoarce la Paris. Și-a povestit pe larg călătoriile și, fiind întrebat dacă a fost prezent la

¹⁸ „Kolozsvári Híradó”, 11 iulie 1848, nr. 24, p. 93.

¹⁹ „Gazeta de Transilvania”, ibidem.

²⁰ Vezi nota nr. 17.

²¹ „Közlöny”, Budapesta, 18 iulie 1848, nr. 39, p. 171 și „Kossuth Hirlapja”, Pesta, 23 iulie 1848, nr. 20, p. 89.

adunările comitetelor românești și săsești — anunță corespondentul nostru — a aruncat o privire pătrunzătoare asupra (membrilor) comisiei de anchetă, iar în atitudinea ținută sa demnă și în cuvintele sale cumpănite și curajoase era ceva înălțător inspirind stimă. Nu neagă că ar fi fost la Sibiu și la adunarea de la Blaj, călătorind și la Lugoj spre a-și întâlni tovarășii. Pe aceștia lăsându-i acolo, el s-a dus la Pesta, iar în urmă s-a reîntors la Lugoj".

„Aici (la, Dej) a fost tratat înjust și pentru aceasta a și protestat la minister iar în ceea ce privește cele 100 de exemplare din procesele-verbale, le primise de la prietenul său Bărbăntuș, pentru a le distribui în Moldova și Muntenia”²².

De asemenea trebuie să cităm un pasaj al corespondenței, care dă o imagine clară asupra felului cum a privit Russo revoluțiile popoarelor din bazinul dunărean împotriva reacțiunii habsburgice:

„Auzind această expunere (acuzele ce i s-au adus) — continuă articolul — Russo își exprimă indignarea împotriva procedurii despotice. „Aici — zice el — a fost proclamată libertatea și totuși oamenii văd stăfii pretutindeni; încă n-a murit politica lui Metternich, se mai mențin încă protocoalele, polițiile secrete și spinzura rătoarea”. Neagă că ar avea ceva comun cu rebeliunile secrete înșirate mai înainte ba din contră, își exprimă atașamentul ferm față de unguri.

În încheiere redăm cuvintele elogioase ale corespondentului ziarului „Kossuth Hirapja” și critica aspră făcută procedurii nedrept aplicat lui Russo:

„... Bărbatul acesta e un republican înflăcărat și o persoană influentă; a fost tratat prea sever, prima zi neprimind nici chiar de mâncare a fost culcat pe niște zdrențe pe dușumeaua unei săli a prefecturii. Toate acestea înainte de a se pronunța sentința”²³. ... Apoi recomandă: „înainte de pronunțarea unei sentințe, în metodele noastre cu străinii să ne călăuzească respectarea drepturilor internaționale, ia cu frații noștri respectul fraternității. Astfel vom putea conta cu siguranță pe simpatii popoarelor civilizate”²⁴.

Articolul se încheie prin a ne aduce la cunoștință că Russo a fost trimis la Cluj, la guvernator, pentru a fi confruntat cu niște „instigatori români și sași”.

Din același articol aflăm și despre primul memoriu al lui Russo, adresat încă din Dej guvernului, împotriva procedurii înjust folosit de autoritățile locale. Acest memoriu însă nu se găsește în fondurile arhivistice studiate de noi.

De la Dej Russo îi trimite lui Alexandru cunoscuta-i scrisoare neterminată prin care îl anunță că a fost arestat și că va fi trimis la Cluj²⁵. Tonul curajos și plin de încredere al scrisorii este în perfectă concordanță cu atitudinea bărbătească din „revoluționare înflăcărat” relatată de corespondentul ziarului „Kossuth Hirapja”.

Drumul pînă la Cluj îl face sub paza ofițerului de gardă națională Bánya Ferenc și a citorva gardieni. Este predat la postul principal al gărzii naționale, care se află la primăria orașului.

În Arhivele orașului Cluj am găsit în două registre data predării și încarcerării lui Russo la Cluj, documente asupra cărora vom reveni mai târziu.

După transportarea lui Russo la Cluj, urmează pentru dînsul o perioadă foarte grea. Cercetarea înceată a cazului său și rezolvarea tardivă a repetatelor sale memorii, pentru a fi pus în libertate, au fost determinate de procedurile minuțioase ale autorităților ierarhice din Cluj și Budapesta, precum și de unele împrejurări neprevăzute, ca de exemplu faptul că la sosirea lui în Cluj, comisarul Vay se găsește la Alba-Iulia, trecînd și prin Secuime, de unde nu se va întoarce decît în 26 iulie.

Datorită procedurii greoaie a cercetărilor și detențiunii destul de îndelungate a lui Russo, se formează în jurul cazului și persoanei sale o corespondență bogată și deosebit de interesantă pe care am avut ocazia să o studiem în original, în

²² „Kossuth Hirapja”, ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Scrisoarea a fost publicată de V. Alexandru în articolul *Alecu Russo, biografie*, în „Foaia societății pentru literatură și cultura română în Bucovina”, Cernăuți, an. IV (1868), nr. 6—7, p. 15.

²⁶ Drumul comisarului regal e urmărit cu un deosebit interes de ziarele „Gazeta de Transilvania” 1 iulie 1848, nr. 54, p. 223; „Pesti Hirap” din 27 iulie 1848, nr. 118, p. 697 și „Kolozvári Hiradó” 17 iulie 1848, nr. 22, p. 86.

„Fondul Ministerului (Guvernului) din 1848/1849”, păstrat la Arhivele de Stat din Budapesta.

Aici, primul act referitor la Russo este adresa din 10 iulie a lui Weér Farkas, comitele suprem al comitatului Solnocul Interior, către Mikó Imre, guvernatorul provizoriu al Transilvaniei. Weér Farkas raportează trimiterea lui Al. Russo la Cluj, împreună cu procesul-verbal întocmit la Dej de comisia anchetatoare, cu lista bagajelor sale, precum și cu scriptele aflate asupra sa, toate fiind predate ofițerului de gardă națională Bányai Ferenc.

„În urma acestei anchete văd clarificate unele împrejurări — scrie Weér — care leagă peripețiile acestui om de complexitatea altor activități de o însemnată mai mare. Mă grăbesc deci a trimite persoana sus-amintită la Cluj, pentru ca Excelența Voastră să binevoiască a dispune cu mai mare siguranță în vederea luării măsurilor necesare” (anexa nr. 1).

Această adresă arată elocvent că în urma interogatoriului din Dej, comitele suprem al Solnocului Interior își dă seama de importanța personalității și activității lui Russo care, astfel, din mulțimea emigranților moldoveni și munteni, aflați în aceste luni în Transilvania, se situează deodată pe prim plan, atrăgând — după cum vom vedea — chiar atenția guvernului, preocupat de a proceda cât mai precaut în problemele legate de mișcările revoluționare din țările române.

În ziua de 11 iulie guvernatorul Mikó Imre emite două acte în legătură cu Russo. Primul către judele prim al orașului Cluj, Groisz Gusztáv, cu dispoziția ca, preluându-l pe Russo cu actele înaintate din Dej, să-i cerceteze cazul, raportând rezultatul, iar arestatul, pînă la noi dispoziții, să rămînă sub pază (anexa nr. 2).

În cea de a doua adresă, Mikó îi comunică comitelui suprem din Dej că Russo a fost predat judeului prim al orașului Cluj, pentru a fi ținut în arest și pentru cercetări detaliate (anexa nr. 3).

În ordine cronologică, urmează cele două însemnări din registrele gărzii naționale din Cluj, cu data de 12 iulie.

În primul, locotenentul de gardă națională, Márk Samu, notează într-o rubrică că prizonierul Russo, adus de garda națională din Dej, a fost preluat pentru pază²⁷ (fotocopia nr. 1).

În cel de al doilea registru, comandantul gărzii naționale din Cluj îi scrie judeului orașului să se îngrijească de cazarea prizonierului A. Russo²⁸ (fotocopia nr. 2).

Cu data de 15 iulie judele prim Groisz raportează guvernatorului că anchetarea a avut loc, înaintîndu-i procesele-verbale cu scriptele găsite la Russo. În același raport judele menționează că anexat înaintează și cererea lui Russo pentru eliberare, adresată lui Mikó (anexa nr. 4).

Ca și memoriul său către guvern, scris în Dej, nici această cerere adresată guvernatorului nu ne este cunoscută.

Același jude prim Groisz, cu data de 21 iulie 1848, înaintează guvernatorului o nouă cerere a lui Russo (anexa nr. 5). Din răspunsul dat de guvernatorul judeului prim se desprind clar punctele principale ale cererii lui Russo; se poate deduce că a insistat în special să fie eliberat, accentuînd că ținerea sa în arest îi periclitează sănătatea.

Mikó restituie cererea lui Russo comunicînd că, avîndu-se în vedere împrejurările cunoscute și în special starea sănătății scriitorului, încuviințează ca acesta să iasă sub pază din închisoare, pînă va putea da dispoziții în continuare (anexa nr. 6).

Atît la această cerere, cît și la cea din iulie — după cum ne va arăta Russo mai tîrziu — răspunsul guvernatorului se comunică verbal, ținerea în închisoare motivîndu-se cu absența din Cluj a comisariatului regal Vay.

În perioada dintre interogatoriul scriitorului la Cluj și reîntoarcerea tot aici a comisariatului regal Vay din inspecția sa în Transilvania, prietenii lui Russo din Cernăuți intervin la guvernul din Budapesta pentru ca scriitorul să fie eliberat.

²⁷ Registrul extraselor de rapoarte intrate la comandamentul suprem al gărzii naționale din Cluj, 1848, p. 8.

²⁸ Registrul de ordine ale comandamentului suprem al gărzii naționale din Cluj, 1848, p. 11 (în partea rezervată corespondenței).

Din această corespondență ne este cunoscută scrisoarea lui Russo către Alecsandri, trimisă din închisoarea de la Cluj, scrisoare semnificativă atât prin tonul său trist, cât mai ales prin frumoasa declarație a scriitorului reflectînd înflăcărata lui iubire de patrie: „socotiți-mă de azi mort, căci de nu voi muri de mîhnire sau de boală, pierderea libertății mele mă oprește de a fi țării de folos”²⁹.

Răspunsul comun al prietenilor V. Alecsandri, L. Rosetti și C. Epureanu a fost publicat de Maria Bogdan, fiica lui V. Alecsandri. Îi trimite cuvinte de încurajare, comunicîndu-i totodată că au intervenit la ministrul de interne Szemere Bertalan, cunoscut personal al lui Epureanu și L. Rosetti³⁰.

Și într-adevăr, cu data de 26 găsim o scrisoare a lui Epureanu, redactată în limba germană și adresată colonelului Jablanczy Ignác.

Epureanu îi scrie lui Jablanczy ca unui „vechi prieten” și, după o scurtă relatare a celor mai recente evenimente din Moldova, îl înștiințează despre arestarea lui Russo, pentru simplul fapt că este de naționalitate română. Îl roagă să intervină pe lângă Szemere și să insiste pentru eliberarea lui, scoțînd în relief cît de nejust și lipsit de simț politic este procedeul autorităților din Cluj (anexa nr. 7).

Cu aceeași dată se mai află o cerere, trimisă din Cernăuți guvernului ungar pentru eliberarea lui Russo, scrisă în limba maghiară și semnată de Costachi Epureanu, „în numele a mai multor moldoveni” (anexa nr. 8).

Pe versoul acestei cereri, precum și pe adresa ministrului Szemere, trimisă în cauză lui Russo către comisarul regal Vay, se menționează că cererea pentru eliberarea lui Russo este sprijinită de Jablanczy.

Fără a intra în amănunte, despre Jablanczy amintim doar că este o figură deosebit de interesantă a generației revoluționare maghiare din 1848; în acest an a întreprins o călătorie în Moldova și în Țara Românească, la Constantinopol și, probabil, cu această ocazie a făcut cunoștință cu fruntașii pașoptiștii din Iași. În 1848—49 parcurge o strălucită carieră militară, avînd un rol important și în perioada emigrației, după înăbușirea revoluției maghiare³¹.

Deși pare a fi numai o coincidență întîmplătoare, totuși se poate semna la data purtată și de scrisoarea lui Epureanu către Jablanczy (26 iulie 1848), acesta din urmă, în calitate de colonel, se găsește chiar la Dej, unde rezolvă cu un deosebit tact politic luarea jurămîntului unui batalion de grăniceri români³².

Deci, la data de 26 iulie Epureanu îi scrie lui Jablanczy, cu aceeași dată acesta redactează cererea în limba maghiară către Szemere și tot în aceeași zi se întoarce la Cluj și comisarul regal Vay, căruia i se prezintă întregul material al cercetărilor făcute în cazul lui Russo.

La 30 iulie Vay, în deplină cunoștință a acestui material și cu o justă apreciere a cazului, înaintează raportul său despre Russo primului ministru Batthyány Lajos.

Acest document foarte prețios pentru datele referitoare la călătoriile lui Russo prin Ardeal și Ungaria, precum și la activitatea scriitorilor și a prietenilor săi moldoveni, este publicat în întregime de Silviu Dragomir, care-l încadrează, după valoarea sa deosebită, în materialul bogat care reflectă multe aspecte importante din mișcările revoluționare ale românilor din Transilvania.

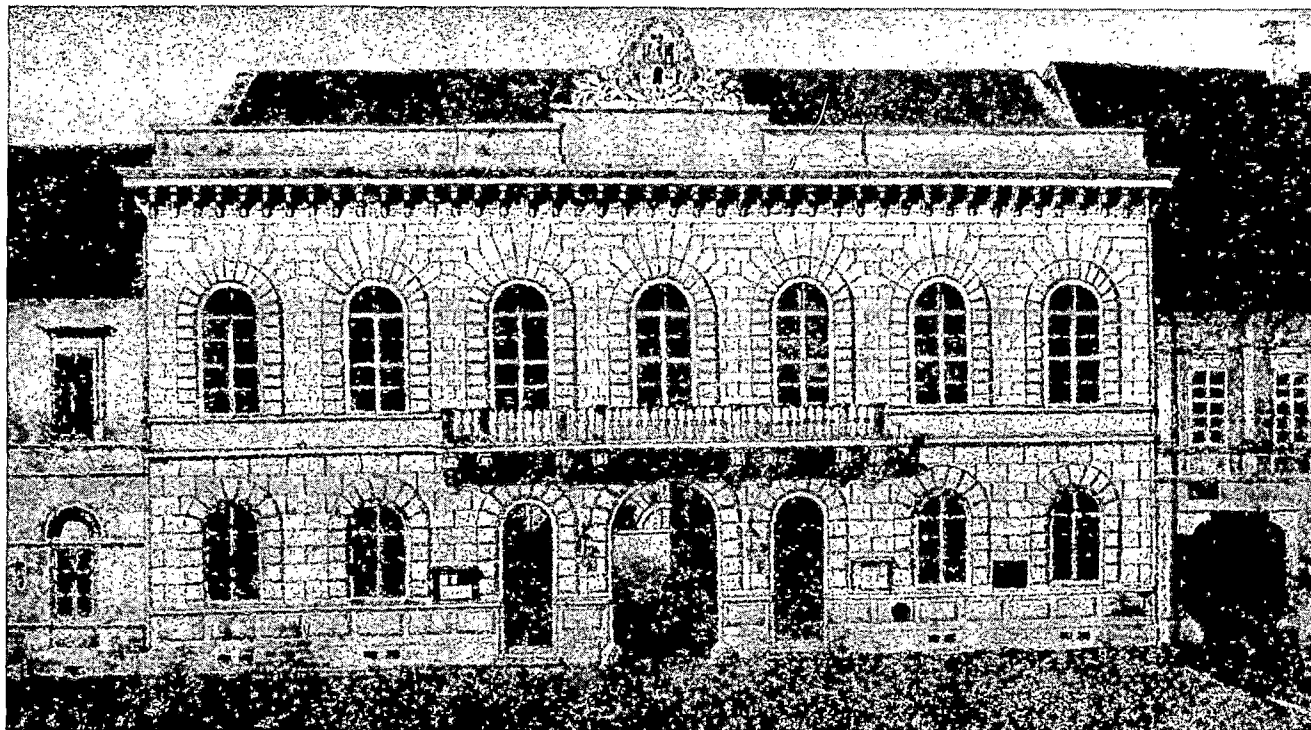
Dorim să reținem din acest act în primul rînd faptul că Vay, după redarea foarte minuțioasă a declarațiilor făcute de Russo la Cluj — în perfectă concordanță cu cele de la Dej — și fără să amintească acuzele aduse la Dej împotriva scriitorului, precum și cele 10 care reținute la Dej, constată că Russo n-a participat la mișcările din Transilvania și Ungaria. La Blaj a fost prezent doar din curiozitate, iar în Ardeal a venit numai pentru a căuta azil.

²⁹ Scrisoarea e publicată de V. Alecsandri, în „Foia societății...”, 1868, nr. 67, p. 154.

³⁰ Bogdan Marie G., *Autrefois et aujourd'hui, 1920—1923* (Odinioară și astăzi), *Lettres de Vasile Alecsandri, Costaki Negri, Balcescu, Russo, Em. Kostaki Epureanu, Rosetti* (Scrisori ale lui V. Alecsandri, Costachi Negri, Bălcescu, Russo, Em. Kostachi Epureanu, Rosetti), București, 1929, p. 118—201.

³¹ Pentru viața și activitatea lui Jablanczy vezi Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái* (Viața și opera scriitorilor maghiari), Budapesta, 1897, vol. V, p. 243—246.

³² Vezi *Istoria regimentului alu II românesc Granitarius Transilvanu. După monografiile latine dein 1830 și după alte documente posteroare*, de G. B., Brasiuov, Tiparitu la Römer et Kammer, 1874, p. 36—38 și „Kossuth Hírlapja” din 6 august 1848, nr. 32, p. 144.

Primăria oraşului Cluj în 1848, unde a fost întemniţat Alecu Russo. (După Jakab Elek, *Kolozsvár története* [Istoria Clujului], Buda, 1870, pl. XIV).

Monsieur le baron!

Il y a trois semaines passées, que me rendant de la Hongrie, en Péninsule, par un passeport en règle, j'ai eu deux ou trois passages à Bâle et j'ai pu s'occuper des frontières, arrêtés par les autorités de ce lieu, enfoncés dans les douanes, et envoyés après deux jours d'attente, à la prison de Clausenbourg, où j'ai dû attendre un an de confinement dans une cellule, et privé de la liberté.

De ma prison d'ici, Monsieur le baron, j'ai adressé deux papiers à M. le Gouverneur, à la fois papiers et réponses verbales, sans me faire connaître le motif de mon incarceration, que les autorités de Bâle n'ont pas voulu me dire, sans la raison, et qu'elle ne pouvait être que d'après nos ordres, et d'après que nous étiez arrêtés, j'ai dû me rendre prisonnier. Monsieur le baron, j'ai attendu, et j'attends encore.

Facsimilul 3. Începutul memoriului adresat de Alecu Russo, din închisoarea de la Cluj, în 31 iulie 1848, comisarului regal al Transilvaniei, Vay Miklós (Arhivele de Stat din Budapesta, fond. Arhiva comisarului regal Vay Miklós, ad nr. 386, 1848). Încheierea memoriului pe verso.

Monsieur le baron, j'ai attendu votre réponse avec tout l'espoir et l'impatience qui donnent la prison; et que que vous étiez accablé par la durée d'ignorer le terme de ma prison, et que vous ne l'avez pas pu prolonger, j'appelle tout je suis sublimé. Je proteste comme j'ai déjà protesté, contre la fausseté de l'arrestation, et on a voulu donner à la nation le même appui, et je proteste contre toutes les autorités en Dér et l'acheminement, sont elles ont été à vous égales. Je n'ai rien communiqué contre les lois de ce pays, la Serbie n'est pas en guerre avec la Hongrie, le Dér des gens ne se soumet jamais sans provocation, je ne puis donc pas comprendre pourquoi je suis dans une prison.

Je demande Monsieur le baron ma liberté, et on me la refuse encore. Je demande que l'on me communique par écrit les motifs de mon arrestation, afin que je sois en mesure de me défendre, que je puisse me défendre, et ma liberté à quel état.

En attendant votre justice je vous prie d'agréer la considération avec laquelle je suis,

Monsieur le baron,

Votre dévoué

Bombardier le 21 Janvier 1868.

de ma prison.

A. Berczy

Vay conchide că, după părerea sa, Russo ar putea fi pus în libertate, dacă n-ar fi făcut o declarație amănunțită despre Comitetul din Cernăuți ai cărui membri par să fie cunoscuți mai îndeaproape de acesta.

Din acest motiv, eliberarea lui Russo, care vrea să plece la Cernăuți, interesează relațiile dintre Ungaria, Muntenia și Moldova, fapt care-l obligă pe Vay să-i ceară dispoziții primului ministru³³.

Am ținut să rezumăm cel puțin în linii mari acest raport, pentru a demonstra că Russo, pe de o parte din motive diplomatice, pe de alta datorită importanței atribuite de către Vay persoanei sale, precum și cercului său de prieteni revoluționari, prin acest document devine cunoscut chiar forului suprem al Ungariei revoluționare.

E regretabil că procesul-verbal al anchetei lui Russo la Cluj, ca și cel din Dej, îl cunoaștem numai în mod indirect, pe baza rezumatului dat de Vay și că acest raport, datorită formei sale oficiale, nu conține amănuntele despre atitudinea lui Russo în cursul anchetei, cum s-au găsit în relatările referitoare la detențiunea și anchetarea lui la Dej, cuprinse în „Kossuth Hirlapja”.

A doua zi după raportul lui Vay către primul ministru, în ziua de 31 iulie, judele prim Groisz Gusztáv înaintează lui Vay „cererea scrisă în limba franceză de Alexandru Russo, aflat în arest la primăria orașului Cluj” (anexa nr. 9).

Anexat adresei judeului am găsit memoriul lui Russo către comisarul regal Vay.

Memoriul e redactat pe două coli de hirtie. E un exemplar original, scris de mîna lui Russo, cu scrisul său caracteristic, caligrafic, foarte citet, hotărît și disciplinat. Îl reproducem în fotocopie și în anexă, după originalul găsit în Arhivele de stat din Budapesta.

În ordinea expunerii noastre însă considerăm necesar ca, pe lângă rezumatul conținutului acestui memoriu, să aducem și unele citate pentru demonstrarea valorii deosebite a protestului lui Russo.

În introducere scriitorul consideră că împrejurările arestării și interogatoriului său sînt cunoscute. El accentuează că, deși a avut un pașaport în regulă, a fost arestat, răpindu-i-se libertatea. Amintește cele două cereri ale sale adresate guvernatorului Mikó, la care, fără să i se fi arătat motivele încarcerării, a primit numai răspunsul verbal că în absența comisarului Vay, autoritățile nu sînt în măsură să decidă. I s-a mai răspuns, și aici cităm: „Trebuie să am răbdare”. Apoi continuă: „Domnule baron, am așteptat, încă tot aștept!”

Aici scriitorul aducîndu-și aminte de cele trei săptămîni de așteptare în arestul atît de insuportabil pentru înflăcăratul nostru revoluționar, repetă încă o dată cuvîntul „aștept”, ca, după aceea să urmeze o adevărată avalanșă a întrebărilor, exprimînd pe lângă accentuarea nevinovăției o adîncă indignare și un protest al cărui ton arată o personalitate vorbind de la egal la egal reprezentantului din Transilvania al guvernului revoluționar maghiar:

„Aștept, Domnule baron, ca cineva să binevoiască a-mi spune ce delict am comis ca să fiu arestat... Cărei legi a țării i-am contravenit, chiar prin ignoranță, să fi fost lipsit de libertatea mea... Ce acuzație sau ce denunț mi s-a adus, pentru ca să se pună obstacol trecerii mele?... Cum se face, Domnule baron, că denunțarea s-a făcut la Dej și nu la Cluj, unde se găsește sediul autorităților? Cum se face că n-am fost arestat la Cluj, ci tocmai la Dej? ... și cum e posibil ca autorități care nu au dreptul să pună pe cineva în libertate fără decizia domniei voastre, și-au putut aroga dreptul, neavînd un motiv plauzibil sau un flagrant delict, de a mă aresta fără ordinul domniei voastre?...”

„Eu mă pierd — încheie această parte a memoriului Russo, într-un ton solemn — căutînd să găsesc cea mai mică rațiune care ar fi putut sau ar putea motiva arestarea și întemnițarea mea!”

După acest pasaj, redactat cu un elan atît de convingător, cu atîta pasiune stăpînită și cu o logică scilpitoare, scriitorul își moderează tonul și trece la o argumentare aproape rigidă, presărată numai ici-colo cu cite o expresie ironică sau de indignare. Arată că hîrțile sale au fost cercetate în două rînduri, accentuînd că ele

³³ Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. III, p. 16—19.

nu conțin decât date referitoare la evenimentele 'din propria sa țară, de care are tot dreptul să se ocupe.

„Autoritățile din Dej — spune ironic Russo — au crezut că fac o captură importantă și că dau dovadă de zel condamnându-mă la captivitate; n-au făcut decât să lezeze în mine dreptul ginților...”.

În continuare declară că numai vîltoarea vremii l-a aruncat aici, că este numai un simplu refugiat. Făcînd aluzie la acuzele formulate la Dej împotriva lui, arată că nu este „emisar rus, nici spion, nici agitator” necunoscînd nici țara, nici oamenii, nici interesele, nici limbile de aici.

Respingînd cu un ton atît de categoric aceste acuze injuste, cu aceeași forță convingătoare face o declarație de simpatie și chiar de solidaritate țării vecine.

Argumentarea magistrală a lui Russo culminează într-o declarație de solidaritate cu principiile revoluției lui Kossuth: „...fac parte din partidul... care se sprijină pe aceleași principii pe care le proclamă și le apără oameni ca Kossuth!...”.

În aliniatul ce urmează tonul lui Russo devine cu totul personal, adresîndu-se direct lui Vay. Amintește nerăbdarea cu care i-a așteptat întoarcerea, în speranța că acesta va pune capăt captivității sale și nu va lăsa să se prelungească — și aici tonul e pasionat, plin de franchețe — „nedreptatea a cărei victimă sînt”.

Și, parcă s-ar aprinde la gîndul nedreptății îndurate, trece la un protest energic, cu o gradatie avînd o absolută forță convingătoare:

„Protestez, cum am mai protestat, împotriva falsei interpretări ce s-a încercat să se dea naturii cauzei mele și voi protesta totdeauna împotriva autorităților din Dej și împotriva arbitrarului de care s-au folosit față de mine. N-am comis nimic împotriva legilor acestei țări, Turcia nu e în stare de război cu Ungaria, dreptul ginților nu se deșiră niciodată fără provocare, deci nu pot înțelege de ce sînt în închisoare...”.

În încheiere, într-un stil foarte concis și foarte stăpînit, Russo își repetă cererea pentru eliberare și, dacă aceasta nu e posibilă, roagă să i se comunice în scris motivul arestării, pentru a se putea adresa forurilor în drept ca să decidă.

Și, memoriul, care poate fi considerat o capodoperă oratorică, se încheie cu patru cuvinte atît de categorice, încît nu lasă loc nici unui gest evaziv din partea celui a căruia îi sînt adresate:

„En attendant votre justice” — așteptînd dreptatea domniei voastre — după care urmează o formulă de politețe și data „Clausembourg, le 31 Juillet 1848. De ma prison” — Cluj, 31 iulie 1848. Din închisoarea mea (anexa nr. 10 și facsimilul nr. 3).

Importanța biografică și literară a acestui memoriu nu micșorează întru nimic cea a protestului publicat în fragment și în traducere românească de V. Alecsandri în 1868.

Din confruntarea celor două documente se poate trage concluzia că avem de-a face cu două texte bine distincte, legate între ele prin situația obiectivă, prin revolta justă și prin dorința de libertate a autorului.

Textul publicat de Alecsandri însă este pătruns de un subiectivism excesiv, de o ironie și chiar de un sarcasm, izbucnit din adîncul sufletului scriitorului și luptătorului revoluționar.

În memoriul adresat lui Vay sentimentele și argumentele scriitorului apar în lumina unui raționament clar, categoric, convingător, echilibrat, pasionat și totuși stăpînit, avînd un elan care se ridică cu mult peste împrejurările meschine ale arestării și se înalță pînă la un adevărat imn al „sfintei libertăți”, al solidarității poporului român cu poporul maghiar revoluționar și al dreptului ginților.

Revenind la subiectul nostru, amintim documentul găsit în registrul arhivei comisarului regal Vay, unde la 31 iulie, data memoriului lui Russo, la numărul 386, cu care acesta a fost înregistrat, la ieșite, se menționează: „În aceeași zi s-a răspuns judeului din Cluj că din cauza unor împrejurări ivite în declarația dată cu ocazia anchetării numitului Russo s-a înaintat raport d-lui prim-ministru și, pînă la primirea de noi dispoziții, punerea sa în libertate a rămas în suspensie”³⁴.

³⁴ Arhivele de Stat din Budapesta, „Arhiva Ministerului din 1848/1849. Registrul Arhivei comisarului regal Vay Miklós”, nr. 1310.

Din această însemnare nu reiese dacă Russo a primit, conform dorinței sale, răspuns scris la cererea sa de eliberare.

Afară de memoriul adresat lui Vay, Alecsandri, după cum se cunoaște, în 1862 a mai publicat în franțuzește un memoriu adresat tot din Cluj, de către Russo, „consiliului de război” [de fapt: consiliul militar al guvernului] „cu câteva zile înainte de eliberarea sa”.

În materialul documentar studiat n-am dat de urma acestui act și nici de vreo probă a faptului că „consiliul de război” — cum afirmă Alecsandri — s-ar fi ocupat cu memoriul lui Russo. Totuși nu se poate pune la îndoială că și memoriul acesta e redactat de scriitorul nostru, care în încheiere afirmă chiar că „este în mod special cunoscut al marelui Kossuth”³⁵. Cercetările arhivistice viitoare vor putea duce la descoperirea unor date noi și în această direcție.

Atît protestul lui Russo către consiliul militar cît și cel trimis comisarului regal Vay erau adresate forurilor celor mai competente: consiliul militar funcționa în cadrul președinției guvernului, se ocupa în special de problemele gărzii naționale³⁶, iar comisarului regal îi erau subordonate toate autoritățile din Transilvania.

La începutul lui august, în urma intervențiilor făcute de Epureanu și Jablanczy, ministrul de interne Szemere Bertalan, cu data de 7 august, trimite o adresă, pe cît de concisă pe atît de semnificativă pentru situația politică din Ungaria și Țările Române, precum și în ceea ce privește aprecierea lui Russo.

După ce și Szemere se referă la intervenția lui Epureanu, care împreună cu un prieten al său i-au făcut o vizită cu câteva săptămîni în urmă, continuă în felul următor: „Este important că revoluția din Țara Românească a fost recunoscută de turci și că rusul s-a retras. Poate fi nefavorabil intereselor noastre. Aceasta mărește influența românească în Transilvania. Și deocamdată nu se poate ști dacă ne va fi de folos sau nu”.

„De aceea avem nevoie de prieteni. Un asemenea tînăr — și aici Szemere se referă la Russo — azi-mîine va putea ocupa un post de ministru. În concluzie, domnul comisar regal să caute ca, ocupîndu-se mai îndeaproape de acest caz, să-l pătrundă, să-l cunoască pe acest tînăr și, dacă într-adevăr este nevinovat, să-l elibereze ca pe un prieten, nu ca pe unul care se pregătește de răzbunare” (anexa nr. 11).

Ministrul de interne era de altfel forul suprem al gărzii naționale, însă în asemenea probleme dispunea și ministrul de război, care, în caz de absență, era suplinît de primul ministru³⁷.

Primul ministru avea un secretar care se ocupa numai de problemele gărzii naționale și de cele militare, însă acte referitoare la problemele gărzii naționale au fost redactate și de secretarul său politic Jászai Pál³⁸.

Confrunțind raportul lui Vay, memoriul lui Russo către Vay și adresa lui Szemere tot către acesta, reiese clar că în cazul lui Russo nu exista nici un motiv pentru care să fi fost reținut mai departe, dimpotrivă, e evident că cu aprobarea primului ministru putea fi pus în libertate. Szemere este chiar de părere ca Russo să fie cîștigat pentru revoluția maghiară, eliberîndu-l ca pe un prieten.

Într-adevăr, cu data de 9 august găsim în arhiva comisarului regal Vay ordinul semnat de primul ministru Batthyány Lajos care, referindu-se la raportul detaliat din 30 iulie înaintat de comisarul regal, comunică că nu are nimic împotriva eliberării lui Russo.

Această scrisoare pînă în prezent a fost cunoscută în conceptul reprodus de Silviu Dragomir³⁹. Cea trimisă a fost cercetată de noi în arhiva comisarului regal Vay (anexa nr. 13).

Ca urmare la ordinul primului ministru, în 14 august comisarul Vay dispune guvernatorului Mikó să-l elibereze pe Russo și să-l îndrume pe calea cea mai scurtă

³⁵ V. Alecsandri, *Suvenire*, în „Revista română pentru științe și arte”, București, 1862, vol. II, p. 316.

³⁶ Vezî Ember Győző, *Az 1848/49-i minisztérium levéltára* (Arhiva ministerului din 1848/49), Budapesta, 1950, p. 88—89.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. III, p. 19.

— după dorința sa — în Bucovina (anexa nr. 14). Cererii i se anexează și procesul-verbal încheiat cu ocazia anchetării scriitorului. Procesul-verbal însă nu s-a găsit nici lângă această adresă.

Cu data de 15 august guvernatorul îi ordonă judeului prim din Cluj ca, restitându-i lui Russo actele, să-l îndrume pe drumul cel mai scurt spre Bucovina (anexa nr. 16). La 17 august Russo înaintează, prin comisarul regal, președinției consiliului de miniștri un nou protest, cerînd satisfacție pentru procedeul folosit la detențiunea și la eliberarea sa. Acest protest nu-l cunoaștem decît din adresa președinției consiliului de miniștri către Vay, datată din 22 august și publicată în opera amintită de Silviu Dragomir. Prin ea se ordonă să se cerceteze afirmațiile cuprinse în protest și să se încheie acest caz într-un mod cît se poate de mulțumitor⁴⁰.

Deci, Russo a fost eliberat între 15—17 august 1848, a fost însă reținut să aștepte rezolvarea protestului înaintat primului ministru.

Acte care să aducă lămuriri și în această privință nu s-au mai găsit în materialul arhivistic cercetat. Doar în registrul amintit al comisarului regal Vay, la ieșite, s-a notat sub nr. 744: „La 28 august cererea și lămuririle necesare au fost trimise primului ministru”. Apoi la intrate, sub nr. 892, se arată în continuare că la 1 septembrie Russo a cerut un pașaport pentru sine și pentru tovarășii săi, în vederea asigurării drumului lor prin Transilvania înspre Țara Românească. Și în continuare, la ieșite: „La 5 septembrie pașaportul i s-a trimis lui, precum și prietenilor săi”⁴¹.

Din această atitudine a lui Russo de după eliberarea sa se desprinde caracterul său dîrz și principial, fermitatea cu care, pe de o parte cere să i se dea satisfacție, iar pe de alta cere, oarecum impunînd guvernului, îndeplinirea tuturor formelor legale, să poată părăsi teritoriul Ardealului în condiții legale și optime.

Acesta e motivul pentru care nu pleacă decît după 5 septembrie spre Bucovina, împreună cu tovarășii săi, care nu sînt menționați nominal. Aici își va reîntîlni compatrioții și prietenii iubiți; cu aceștia va servi și pe mai departe cauza revoluției, a unirii, a independenței și a „sîntei libetrății”.

Recapitulînd cronologic timpul petrecut în închisoare, am stabilit deci următoarele:

La 9 iulie 1848 Russo a fost arestat la Dej. Aici este supus unei percheziții și unui interogatoriu, reprodus de noi din ziarul „Kossuth Hírlapja”. Tot aici își scrie și primul protest către guvern, act pînă în prezent necunoscut.

La 11 iulie sosește la Cluj și, în noaptea spre 12 iulie, este luat în primire la postul principal al gărzii naționale de la primăria orașului.

Între 12—15 iulie are loc la Cluj anchetarea scriitorului, conținutul procesului-verbal al acestei anchete nefiînd cunoscut decît din raportul comisarului regal Vay Miklós, din 30 iulie 1848, publicat de Silviu Dragomir.

Cu data de 15 iulie Russo își cere din nou eliberarea, repetîndu-și cererea la 21 iulie. La ambele i se răspunde verbal că pînă la întoarcerea comisarului regal Vay nu pot fi rezolvate, autoritățile locale nefiînd în măsură.

În ziua de 26 a aceleiași luni, Costachi Epureanu îi scrie colonelului Jablanczy Ignác și se întocmește cererea pentru eliberarea lui Russo către guvernul ungar din Budapesta, redactată în limba maghiară de Jablanczy și semnată, în numele a mai multor moldoveni, de Epureanu.

Tot la 26 iulie Vay sosește la Cluj și în ziua de 30 iulie raportează primului ministru rezultatele anchetelor, trăgînd concluzia că Russo poate fi eliberat cu aprobarea primului ministru.

Din 31 iulie datează memoriul amplu al lui Russo către comisarul regal Vay, singura cerere cunoscută în original dintre toate cele redactate de scriitor în timpul arestării.

Nu se pot stabili precis data și împrejurările protestului adresat de Russo consiliului militar, fapt cunoscut numai din nota biografică a lui V. Alecsandri, publicată în 1862.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁴¹ Vezi nota nr. 34.

Ministrul de interne Szemere Bertalan, la 7 august transmite o adresă lui Vay, importantă pentru chestiunea lui Russo, dar și în ceea ce privește situația din Țările Române.

Cu data de 9 august primul ministru Batthyány Lajos îi comunică lui Vay că nu are nimic împotriva eliberării scriitorului.

Ca urmare, la 14 august Vay dă dispoziții guvernatorului Mikó Imre pentru eliberarea lui Russo, dispoziție executată de acesta și de judele prim al orașului Cluj, Groisz Gusztáv, între 15—17 august.

La data de 17 august comisarul regal Vay transpune un nou protest al lui Russo la președinția consiliului de miniștri.

În ziua de 22 august președinția consiliului de miniștri ordonă cercetarea acestei cereri și încheierea cazului în mod satisfăcător.

La 28 august cererea și lămuririle necesare au fost transmise primului ministru.

La 1 septembrie Russo cere un pașaport pentru el și tovarășii săi, în vederea asigurării drumului lor prin Transilvania înspre Țara Românească.

La 5 septembrie pașaportul i-a fost trimis atât lui cât și prietenilor săi, iar Russo pornește spre Bucovina.

Aici trebuie să menționăm că protestul lui Al. Russo, adresat comisarului regal Vay Miklós și publicat de Alecsandri în 1868, necesită încă cercetări pentru stabilirea datei redactării. Acum ne mulțumim cu sublinierea afirmației de la sfârșitul textului publicat de Alecsandri, unde Russo spune: „Această protestare a mea va părea poate cam lungă, domnule Conte (!), însă nu cred să vă pară, atât de lungă precum mi-au părut mie lungi aceste opt săptămâni de captivitate”⁴².

Amintirea celor opt săptămâni de captivitate nu se încadrează în cronologia stabilită pe baza actelor și izvoarelor studiate de noi.

Această perioadă studiată ne oferă și o serie de elemente care, pe de o parte, confirmă cunoștințele noastre despre gândirea și activitatea revoluționară a lui Russo, iar pe de altă, pun în lumină mai accentuat unele trăsături ale felului său de a gândi.

Elementul dominant ce se desprinde din declarațiile sale e desigur patriotismul său, cu un conținut adînc democrat și revoluționar. Săptămînile petrecute în închisoare le consideră insuportabile — după cum le scrie prietenilor — din motivul că „pierderea libertății mele mă oprește de a fi țării de folos”⁴³.

În cursul anchetelor, precum și în memoriul său din 31 iulie, se declară revoluționar, unul din promotorii revoluției din Moldova, spune deschis că a participat la adunarea de la Blaj și tot în timpul anchetei are o ținută, o atitudine „demnă, și în cuvintele sale cumpănite și curajoase era ceva înălțător, inspirînd stimă”, după cum am văzut în corespondența din „Kossuth Hirlapja”.

Spiritul său critic atât de apreciat de contemporanii și de cercetătorii săi, se manifestă fără orice rezervă și cu mare risc în situația extrem de penibilă de la Dej, unde — cităm din „Kossuth Hirlapja” — declară: „Aici a fost proclamată libertatea și totuși oamenii văd stafia pretutindeni; încă n-a murit politica lui Metternich, se mențin încă protocoalele, polițiile secrete și spinzurătoarea”⁴⁴.

Russo se adresează autorităților și personalităților cu care intră în contact situîndu-se pe poziția comună, cunoscută, a revoluționarilor români și maghiari din 1848. Astfel el declară că face parte „din partidul care se sprijină pe aceleași principii pe care le proclamă și le apără oameni ca Kossuth”.

Conștiința unității și solidarității revoluționare a lui Russo cu revoluția din Ungaria se datorește faptului că, după cum el însuși se exprimă, „aici s-a proclamat sfînta libertate”. În numele acestei libertăți protestează de atîtea ori, în scris și desigur și verbal, contra autorităților din Dej, care au lezat în el „dreptul ginților”.

Astfel asistăm la citirea acestor declarații atât de personale ale lui Russo, nu numai la o pledoarie pentru recîstigarea libertății sale, dar totodată și la o apoteoză a supremelor valori morale și politice ale generației revoluționare din 1848.

⁴² V. Alecsandri, *Alecu Russo*, în „Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, 1868, nr. 6—7, p. 153.

⁴³ *Ibidem*, p. 154.

⁴⁴ Vezi nota nr. 22.

Aceste idei sînt exprimate și susținute de Russo cu o demnitate trînzind chiar admirația corespondentului ziarului „Kossuth Hirlapja” și care îl convinge pe Vay că Russo e o personalitate importantă. De fapt scriitorul se orientează cu cea mai mare siguranță în viața și administrația țării vecine, cunoscînd foarte bine forurile cele mai competente cărora un om politic și de talia lui trebuie să li se adreseze.

Toată atitudinea sa, toate manifestările sale din această perioadă ni-l arată pe Russo ca pe un revoluționar sînd în mod conștient, în ceea ce privește ideile sale și activitatea sa, la nivelul revoluțiilor europene din 1848. Acesta este motivul pentru care, în această grea perioadă a vieții sale, își păstrează demnitatea de om politic și de literat, adresîndu-se personalităților și autorităților dintr-o țară străină de la egal la egal.

ANEXE

Anexa 1

Nagy Méltóságú Kormányzó Úr!

Egy magát Jassyi születésűnek állító és Russo Alexandrunak nevező gyanus egyén fogatott bé itten a tegnapi napon. Podgyászai meg kutattak, azok közt talált jeles irományai megvizsgáltattak, és ő maga egy a végre ki nevezett Bizottság által ki kérdeztetett. Oly körülményeket látok ezen ki nyomozat által ki fejtve, melyek ezen ember kalandjait fontosabb működések szövédékeivel tartják egyben köttetésbe: Sietek tehát az említett egyént beküldeni Kolozsvárra, hogy Nagy Méltóságod, a szükségesekekről biztosabban rendelkezni méltóztassék. A nyomozó Bizottság jegyző könyvét, nálla talált podgyásszainak jegyzékét, ugy irományainak laystromát, ide mellékelve; podgyászait részint bé pecsételve, részint darabonként Nemzetőrseregbe ti Hadnagy Bányai Ferencznek adtam által, gondviselése alá.

Méj tisztelettel maradtam Nagy Méltóságú Fő Kormányzó Úr
alázatos szolgálja
Weér Farkas
fő ispán

Deés Szent Jakab ho 10-én 1848.

(*originalul în:*)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhivele Guberniului din Transilvania*, nr. 1848.E.848.

Anexa 2

Kolozsvár Várossa Főbirájának

Belső Szolnok megye Fő ispánjának e hónap 10-ről kelt jelentése mellett, egy magát Rouszo Alexandrunak nevező és jászvásári születésűnek állító gyanus egyén, valamint a tőle át vett, ügy kikérdezését tárgyazo irományokkal együtt, ide átküldetvén Uraságodnak ajánlom, hogy ezen Deésen letartoztatott és ide őrizet mellett hozatott egyént át vévén, körülményeit az ide mellékelt iratok alapján nyomoztassa

ki, és az eredmény felől engemet tudósítson — addig a megnevezett gyanus egyént letartóztatván, további rendeletig őrizet alatt tartatván.

(Rezoluție:)

1848.E.848.

A kolozsvári Főbirónak

a benn irt gyanus egyénnek letartóztatása, körülményeinek kinyomoztatása és az eredmény felől tudósítás tétel végett

Sz. Jakab hó 11-én 848.

B. Szolnok megye Főispánja e felől értesítettik.

1843.E.848. elküld. július 11. 848.

(originalul în:)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului din Transilvania*, nr. 1848.E.848.

Anexa 3

Ns. Szolnok megye Főispánjának

A főispán urnak e hónap 10-ről kelt jelentése mellett átküldött magát Rouszo Alexandrunak nevező és jászvásári születésűnek állító gyanus egyént, további őrizet és az átküldött irományok alapján viszonyainak bővebb kinyomozása s az eredmény felől teendő tudósítás végett, Kolozsvár várossa főbirájának átadattam, — miről is Főispán urat fennebbi jelentése következtetésében értesíteni kívántam.

(Rezoluție:)

1884.E.848.

A kolozsvári Főbirónak

a benn irt gyanus egyénnek letartóztatása, körülményeinek kinyomoztatása és az eredmény felől tudósítás tétel végett.

Sz. Jakab hó 11-én 848.

B. Szolnok megye Főispánja e felől értesítettik.

1348.E.848. elküld. július 11. 848.

(originalul în:)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului din Transilvania*, nr. 1848.E/1848.

Anexa 4

Nagyméltóságú Gróf Királyi Kincstárnok Úr!
Kegyelmes Úram!

Idei 1848.E. szám alatt hozzám küldött intézkedésében Rouso Alexandru ellen a kinyomozást Nagyméltóságodnak, szóbeli engedelve nyomán fő-kormányi fogalmazási gyakornok Makoldi Sámuel ur, és általam kirendelt városi szolgabíró Buczi Sámuel által véghez vitetvén, azt a Rouso Alexandro kezén tanált irományokkal együtt további intézkedés végett Nagyméltóságod eleibe terjeszteni; megjegyezvén, mikép az irományok között tanált három darab német levelet Beszterczei követ Weisz ur magának visszaadni kért ugyan, de miután hivatalos uton jöttek kézhez, Nagyméltóságod rendelése nélkül ki nem adhattam.

Végre ide mellékelem Rouso Alexandrunak Nagyméltóságodhoz szabadon bocsáttatása aránt intézett kérelmét.

Örökös méj tisztelettel lévén
Nagyméltóságodnak,

alázatos szolgája
Groisz Gusztáv
főbíró

Kolozsvár, jul. 15/848.

(originalul in:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în Arhiva Guberniului din Transilvania,
nr. 2191.E./1848.

Anexa 5

Nagyméltóságú Gróf Kir. Kincstárnok Úr!
Kegyelmes Uram!

Idei Julius 14-ről 185. szám alatt tett felterjesztésem folytában Rouso Alexandrunak Nagyméltóságodhoz intézett kérelmet bemutatni kötelességemnek esmerem.

Örökös méj tisztelettel kíván
Nagyméltóságodnak
Kolozsvárott Julius 21.848.

alázatos szolgája
Groisz Gusztáv
főbíró

(originalul in:)

Arhivele de stat din Budapesta, în Arhiva Guberniului din Transilvania,
nr. 1983.E.848.

Anexa 6

Kolozsvár várossa Főbirájának

Ad. ki g. Mikó 7/22

Uraságodnak e hónap 21-ről 193. számja alatt hozzám intézett jelentésére, mely mellett Rouso Alexandru letartoztatott egyénnek fogságból kibocsáttatását sürgető kérelmét felküldötte, — a kérelem visszazárása mellett válaszolni kívántam, hogy addig is míg Uraságodnak e hónap 14-ről 185. számja alatt e tárgyban hozzám tett tudositása következtében, további intézkedésemet megtehetném, az Uraságod előtt közelebből esmeretes körülmények s a kérelmes egészségi állapota kívánata szerint, saját felelete alatt, a kérelmest rendőri felügyelet mellett, fogházból ki bocsátatthatja.

Sz. Jakab hó 22-én, 848.
2191.E.848.

(conceptul original in:)

Arhivele de stat din Budapesta, în Arhiva Guberniului din Transilvania,
nr. 1983.E.848.

Anexa 7

Mein lieber Jablanczy,

Ich beeile mich neben den Ihnen bekänten Bewegungen der jungen romanischen Republick zu benachrichtigen dass die Russen aus der Moldau abgezogen, die Constitutive anerkannt ist von seite der Pforte, die Russen dagegen uns als undankbare Kinder ihre gesegnete Protektion für imer widerrufen haben; und so Gott gelob werden wir im Kurzen in der Moldau sein. Trotz dem in der Pesther Zeitung angezeigtem Asyl dessen Artikel von 15-ten July wir alle sympathisieren muss ich zu unserem Bedauern zu wissen geben, dass einer unserer Gefährten Aleko Roussou der einen kürzeren Weg über Klausenburg nach der Bukovina einschlug in dieser Statdt arretirt ist unter keinem andern Verdacht als dass er ein Romane ist. Es wäre vonseite ihrer Regierung weit besser uns die Thore zu verspeeren als uns auf diese Art durch solche in der Wirklichkeit unwahren Proclamationen gleichsam eine Falle zu stellen haben: Sie daher die Güte dem H. Szemere neben der Bezeugung meiner hochachtung bekänt zu machen wie ungerecht unbillig aber auch unpolitisch ein solches Benehmen von Seite der Klausenburger Behörde ist; ihn ersuchend seine freilassung zu befehlen. Indessen verbleibe ich stetts ihr alter Freund,

Em. Kostaky Jepourano

26. July, Czernowitz

(originalul in:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/1849*, Arhiva Comisarului regal Vay Miklós, ad. nr. 514/1848.

Anexa 8

A Magyar Ministeriumhoz mély tisztelettel!

Roussu Elek moldvai polgár társunkat az erdélyi rendőrség, az utcán, midőn ifiui kandiságbul egy fegyvereket szállító s a helyhatóság által letartóztatott szekeret nézelne, állítólag azért, hogy ő e fegyverszállítással összefüggésben lehet, elfogatott.

Ez ifjú Kolozsvárott van mai napig fogságban, ott mindenféle erőszakos faggatásoknak és vallatásoknak kitéve.

Mi illő tisztelettel bátrak vagyunk a tisztelt Ministeriumot kérni az ő szabadonbocsáttatásáért; mert tudjuk biznysággal, hogy ő Erdélyben nem volt semmi egyéb járathban, hanem egyedül abban, hogy Lugosról, hol mi vele egy darab ideig együtt tartózkodtunk, Bukovinába egyenes uton kimenni törekedett, holott mi Pesten és Bécsen át ugyanoda szerencsésen eljutottunk.

Mi szerencsések valánk ez uttal a Belügyminiszter uralmára értekezni.

Vannak Moldvában is magyarok, mi tiszteljük azokat kik érdekeikért eddig fáradoztak, vagy jövőben fáradozandnak: legyenek szívesek kegyeitek ma szerencsétlen hazánkfiá iránt hasonló indulattal lenni.

Őt neveltetése és személyes értéke ajánlják részvételébe mindazoknak, kik hasonlóval birnak: mi pedig s az egész Moldván mondhatom az egész Román nemzet tömlöczének kinjaiban osztozunk, mert jeleseinknek egyike.

Kérjük ismételve a tisztelt Minisztériumot méltóztassék szerencsétlen hazánkfiát szabadon bocsátani, minket megszánni

Kik mély tisztelettel, vagyunk.

Csernovicz Jul. 26-án 1848.

A tisztelt Minisztériumnak több Moldvánok nevében:

alázatos szolgálja

Kostaky de Iepuriano Emanuel

(pe verso:)

A Magyar Ministeriumhoz alázatos folyamodvány egy lefogott Moldáv ifiúnak szabadon bocsáttatása iránt.

(cu un alt scris:)

előmozdítja Jablanczy, (jos:) 514.

(originalul în:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/1849, Arhiva comisarului regal Vay Miklós*, ad. nr. 154/1848.

Anexa 9

Nagyméltoságu Báró Királyi Biztos Ür!
Kegyelmes Uram!

A város házában letartóztatva lévő Roussó Alexandronak magyméltóságodhoz irt kérelmét felterjesztelni kötelességemnek esmerem.

Örökös méj tisztelettel lévően Nagyméltóságodnak

Kolozsvárott Július 31/848

alázatos szolgálja
Groisz Gusztáv
főbíró

(originalul în:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/1849, Arhiva comisarului regal Vay Miklós*, nr. 386, 1848.

Anexa 10

Monsieur le baron!

Il y a trois semaines passées, que me rendant de la Hongrie en Bucovine avec un passeport en règle, je me suis vu à mon passage à Dézs et prêt d'atteindre la frontière, arrêté par les autorités de ce lieu, enfermé sur le champ, et envoyé après deux jours d'inquisition et de prison à Clausembourg, où également l'on m'a confiné dans une cellule, et privé de la liberté.

De ma prison d'ici, Monsieur le baron, j'ai adressé deux papiers à M^r le gouverneur; à ces deux papiers l'on m'a répondu verbalement sans me faire connaître le motif de mon incarcération, que les autorités n'étaient pas compétentes dans la matière, et qu'elles ne pouvaient agir que d'après vos ordres; et attendu que vous étiez absent, je devais prendre patience. Monsieur le baron, j'ai attendu, et j'attends encore!

J'attends, Monsieur le baron, qu'on veuille bien me dire, quel délit j'ai commis, pour qu'on m'ait arrêté?... à quelle loi du pays ai-je contrevenu, même par ignorance, pour que l'on m'ait privé de ma liberté?... quelle accusation ou quelle dénonciation a été portée[e] contre moi, pour que l'[on] ait mis obstacle à mon passage?... Comment se fait-il, Monsieur le baron, que la dénonciation ait été faite à Dézs et pas à Clausembourg, où se trouve le siège des autorités?... comment se fait-il, que l'on ne m'ait pas arrêté à Clausembourg, et justement à Dézs?... et comment des autorités qui n'ont pas le droit de mettre en liberté quelqu'un sans votre décision, ont-elles pu s'arroger le droit, quand il n'y avait pas de motif plausible ou flagrant délit de m'arrêter sans votre ordre?...

Je me perds en cherchant à trouver la moindre raison qui ait pu ou qui puisse motiver mon arrestation et mon emprisonnement!

Monsieur le baron, deux enquêtes ont été faites de mes papiers, et j'ai subi deux interrogatoires. Mes papiers ne contiennent rien qui ait rapport à ce pays-ci, ils ne traitent que des événements de mon propre pays; et je ne sache pas qu'il puisse être défendu où que se[!] soit de s'occuper de ses propres affaires; les autorités de Dézs ont pensé faire une capture importante et déployer du zèle en me condamnant à la captivité; ils n'ont fait que léser en moi le droit des gens; à la seule inspection de mes papiers il est facile de voir que le hasard seul et la tourmente du temps m'a jetté[!] ici: que je ne suis qu'un réfugié, que je ne puis être ni un émissaire russe, ni un espion, ni un agitateur, car il me faudrait connaître le pays, les hommes, leurs intérêts et les langues qui se parlent. [...] Je ne pense pas, Monsieur le baron, que les autorités de Dézs m'aient joué ce tour parce que je fuis la proscription, les Russes ou parce que j'appartiens au parti qui les combat et qui s'appuie sur le même principe que les Kossuth proclament et défendent!...

Monsieur le baron! j'ai attendu votre arrivée avec tout l'espoir et l'impatience que donnent la prison; et puisque vous êtes arrivé j'ai le droit d'espérer le terme de ma prison, et que vous ne laisserez pas se prolonger l'injustice, dont je suis victime. Je proteste, comme j'ai déjà protesté, contre la fausse interprétation qu'on a voulu donner à la nature de mon affaire et je protesterai toujours contre les autorités de Dézs et l'arbitraire dont elles ont usé à mon égard. Je n'ai rien commis contre les lois de ce pays, la Turquie n'est pas en guerre avec la Hongrie, le droit des gens ne se déchire jamais sans provocation, je ne puis donc pas comprendre pourquoi je suis dans une prison.

Je demande, Monsieur le baron, ma liberté; si on me la refuse encore, je demande que l'on me communique par écrit les motifs de mon arrestation, afin que je sache à quoi m'en tenir, que je puisse me défendre ou m'adresser à qui de droit.

En attendant votre justice, je vous prie d'agréer la considération avec laquelle je suis,

Monsieur le baron,
Votre Serviteur
A. Russo

Clausembourg le 31 Juillet 1848.

De ma prison.

(originalul în:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/49*, Arhiva comisarului regal Vay Miklós, ad. nr. 386, 1848.

Anexa 11

Báró Vay Miklós királyi biztos úrnak

Ide zárom e két levelet, egyik magánlevelet Kostaky de Iepuriano Emánuel Jablanczyhoz, a másik Jablanczy által fogalmazott folyamodás, melyben Rousseu román ifjunak kieresztését kéri.

A levélíró volt nálam hetek előtt, másodmagával Lugoson tartózkodtak, de Vukovich nem bizott bennünk. Az ifju forradalmi pártnak hívei Oláhországban, s eddig kiűzöttek voltak a tavaszi kísérlet folytában. De Vukovich méltán gyanakodott minden ismeretlen iránt.

Fontos dolog hogy Oláh ország forradalmát a török elismerte; hogy az Orosz visszavonult. Talán rossz mi érdekeinkre nézve. Ez neveli a román befolyást Erdélyben. S még bizonytalan ellenséges lesz e vagy nem.

Ezért barátokra szükségünk van. Efféle ifju ember maholnap ministeri padon ülhet. Tehát tekintsén be királyi biztos úr az ügybe, ismerje meg, ismerje ki az ifjut,

ha csakugyan ártatlan nyerje meg hazánknek s eressze el mint barátot, nem mint ki bosszúra készül.

Fogadja hazafiui tiszteletemet

Belügyminiszter
Szemere Bertalan

(originalul in:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/1849, Arhiva Comisarului regal Vay Miklós* nr. 514/1848.

Anexa 12

Nagy méltóságú Királyi Fő Kormány Szék!

A helybeli Nemzetőrségi Hadnagy Bányai Ferenc, és társainak, Roussó Sándor letartoztatott gyanus egyén Kolozsvárra történt békisérése alkalmával tett költségekről szóló kimutató jegyzékét olly tisztelet teljes kérésünk mellett küldjük: hogy az abban irt 7 fr. 46 kr. é.p. kifizettetését a Tartományi Pénz tárból méltóztasson eszközölni — alázatos tisztelettel maradván a Nagy Méltóságú Kir. Fő Kormány Székeknek

1275/848

Deés Augusztus 8-án 1848.

alázatos szolgálai

Mósa József
főbíró

Pataki Ferencz
T. jegyző

(originalul in:)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului din Transilvania*, nr. 2190.

Anexa 13

A minisiterelnök báró Vay Miklós kormánybiztos urnak

Azok következtében, miket királyi biztos ur a Désen gyanuból elfogatott Roussó Sándor felől f. é. július 30-dikáról 374. sz. a. kelt levelében körülményesen tudomra juttatni sziveskedett, semmi ellenvetésem nincsen: miszerint az említett egyén, a királyi biztos ur véleményéhez képest szabadon bocsáttassék.

Pest, auguszt. 9-én 1848.

Batthyány Lajos

(originalul in:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhivele Ministerului din 1848/1849, Arhiva Comisarului regal Vay Miklós*, nr. 502/1848.

Anexa 14

Gróf Mikó Imre kincstárnok ő nagyméltóságának

A Roussó Sándor iratait s a kihallgattatása alkalmával vétetett jegyzőkönyvet ezennel visszarekesztvén, oda menyen hivatalos kérésem, miszerint ötet Nagyméltó-

ságod szabadon eresztetni, azonban saját kívánsága szerint is a lehető legeggyesőbb vonalon Bukovinába utasíttatni Méltóztassa.

Állandó hazafi tisztelettel

Kolozsvártt, augusztus 14 kén 848.

B. Vay Miklós

(originalul in:)

Arhivele de Stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului Transilvaniei*, nr. 2191, E./1848.

Anexa 15

B. Szolnok megye Tisztségének Ad. ki G. Mikó 8/15

Mivel a megyei Tiszttség e hónap 8-ról 1275. 848. számja alatt a n. méltoságu kir. Kormányshékhé intézett azon felirata mellett mélyben a Bányaí Ferencz nemzet őrségi hadnagynak és társáinak Roussó Sándor letartoztatott gyanus egyénnek Kolozsvárra békisérese alkalmával tett költségeit hét fr. 46 krtz. e. p. a tartományi pénztárból kifizettetni ajánlom — a feliratban idézett záradékokat felküldení elmulatta, a megyei Tisztshéget felszólítom, hogy az elmaradt záratékokat potololag felküldení siessen.

Kisaszonyhó 15-én 848.

(ciornă originală:)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului din Transilvania*, 1848, nr. 2190.E./848.

Anexa 16

Kolosvar várossa Főbirájának

Ad. ki G. Mikó 8/15

Főbiró urnak az éví július ho 15-ről 185. B. szám alatt hozzám intézett tudositására, mélyben a gyanura letartóztatott Roussó Alexandro ellen végben vitt kinyomozást az ezt tárgyzó levelekkel egyútt felküldötte, a felküldött irományok visszazárása mellett vissza írni kívánom: hogy nevezett Roussó Alexandrot végképpen bocsáttassa szabadon, és saját irományai visszaadása mellett saját kívánsága szerént is a lehető legeggyesőbb vonalon Bukovinába utasíttassa.

Kisaszszonyhó 15-én 848.

(ciornă originală in:)

Arhivele de stat din Budapesta, în *Arhiva Guberniului din Transilvania*, 1848, nr. 2191.E./848.

НОВЫЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ДАННЫЕ О ЖИЗНИ И РЕВОЛЮЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЛЕКУ РУССО В ТРАНСИЛЬВАНИИ 1848 Г.

(Резюме)

Опираясь в своих исследованиях на неизвестный до настоящего времени документальный материал, а также на изучение современной печати, автор занимается периодом с 9 июля по 5 сентября 1848 г. жизни революционного писателя и борца Алеку Руссо.

Автор устанавливает хронологию главных событий и моментов во время ареста писателя, используя, в особенности, архивные данные и обширную библиографию, составленную в продолжении столетия и относящуюся к жизни и деятельности Руссо.

Из документов, найденных во время исследований и данных в приложении, обрисовывается с большей отчетливостью и точностью соответствующий период жизни писателя.

В этом материале особая роль принадлежит докладной записки, посланной Руссо 31 июля 1848 г. военному прокурору Ваю Миклошу, и находящейся в подлиннике в Архивном фонде министерства (правительства) 1848 г. в Государственном архиве Будапешта. Данная докладная записка является единственным документом, сохранившимся полностью до настоящего времени и отражающим изучаемый период жизни писателя.

CONTRIBUTION DOCUMENTAIRE À LA CONNAISSANCE DE LA VIE ET DE L'ACTIVITÉ RÉVOLUTIONNAIRE D'ALECU RUSSO DANS LA TRANSYLVANIE DE 1848

(Résumé)

Fondant ses recherches sur un matériel documentaire inconnu jusqu'ici ainsi que sur l'examen de la presse du temps, l'auteur traite de la période du 9 juillet au 5 septembre 1848 de la vie de l'écrivain et militant révolutionnaire A. Russo.

L'auteur utilise tout spécialement les données d'archives qu'elle a découvertes et celles d'une riche bibliographie constituée au cours d'un siècle, relative à la vie et à l'activité de Russo; elle peut ainsi établir la chronologie des événements et des moments principaux de l'époque où l'écrivain fut arrêté.

Grâce aux documents trouvés au cours des recherches et publiées en annexe, elle a pu préciser et éclairer davantage la période respective de la vie de l'écrivain.

Entre les matériaux publiés, un rôle particulier revient au mémoire de Russo adressé le 31 juillet 1848 au commissaire royal Vay Miklós et découvert en original dans le Fonds d'archives du ministère (gouvernement) de 1848, aux Archives de l'État à Budapest. C'est le seul mémoire conservé jusqu'ici, intégralement et en original, de la période de vie de l'écrivain étudiée dans l'article.

Studii de lexicologie. Universitatea „Babeş—Bolyai”. Cluj, 1965. 232 lap. — A kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetem kiadványaiban a *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* folyóirat filológiai sorozata mellett az ismertetésre kerülő könyv az egyetem első önálló nyelvészeti publikációja. A hazai nyelvtudomány sokirányú kutatásának a szótan köréből való két figyelemre méltó eredményét foglalja magában a *Studii de lexicologie*: Gálffy Mózes és Márton Gyula, *Tájszók Kalotaszegről és környékéről* (*Glosar dialectal din regiunea izvorul Crişului Repede şi împrejurimi*), valamint Viorica Pamfil, *Contribuţii la studiul statistic al lexicului românesc. Structura lexicală a „Păriei de la Orăştie” (1581—1582)* című munkáját.

A kalotaszegi tájszógyűjtemény — mint a szerzők is jelzik az előszóban — „a népművészetéről, háziiparáról, gazdag népköltészetéről közismert Kalotaszeg (Románia Szocialista Köztársaság, Kolozsvár tartomány) és környéke nyelvjavására, elsősorban népi szókincsére vonatkozó ismereteinket [szándékszük] gyarapítani”. A Gálffy Mózesétől meg Márton Gyulától 1943—44 és 1947-ben végzett kérdőíves gyűjtésből meg az „orvanyagból” származik a magyar szakirodalom e gazdag és érdekes gyűjteménye. (A kérdőívre meg a gyűjtés célkitűzéseire lásd: Szabó T. Attila, Gálffy Mózes, Márton Gyula, *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből*. Kolozsvár, 1944.)

A szójegyzéket (12—156 l.) megelőzi egy magyar (7—9) és egy kivonatos román nyelvű (10—11) előszó. A 39 faluból összekerült tájszavak csaknem teljes szám-

ban Kalotaszegről valók. Három falu tájszavai viszont peremvidékhez tartoznak.

A mintegy 4000 szócikket a magyar nyelvjárástani szakirodalomban honos módon szerkesztették meg: címszóként a nyelvjárási alak szerepel (ha több változat van, az irodalmi nyelvihez a legközelebb álló), ezt követi a szófaji meghatározás, az értelmezés, az alakváltozatok felsorakoztatása, a szócikkek egy részében példamondat, a szócikket a külön címszóként szereplő alakváltozatokra vagy szinonimákra való utalás zárja.

A tájszavak eredetizetését nem tekintik feladatuknak, azonban a románból kölcsönzött tájszavak szócikkeiben utalnak a román irodalmi nyelvi alakra. A szerzők ezzel nemcsak egyszerűen nyersanyagot közölnek, hanem megteszik az első lépést e nyelvjárási alakulat román-magyar nyelvi kölcsönhatásának a vizsgálatához. A kalotaszegi nyelvjavás, a szomszédos mezőséggel és szilágyságival együtt ugyanis kitűnő lehetőségeket nyújt e kérdéskör beható tanulmányozására. Nemcsak a nyelvi kölcsönzés, de a népetimológiás alakulatok tárházát is bőséges anyaggal gazdagítja e gyűjtemény. Csak ízelítőnek idézünk néhányat: *bakpista* 'baptista', *abszolgáló vizsga* 'abszolváló vizsga', *celhalott* 'tetszhalott', *filókszer* 'filoxéra', *foto-gém ~ futógém ~ futógén* 'fotogén, petróleum'. Tájszókat — a gyűjtés jellegéből következően — a falusi élet minden területéről gyűjtöttek. Ebből adódó színessége lehetőséget nyújt az adott fejlődési szakasz szókincse főbb sajátosságainak a felderítésére. Ugyanakkor egy-egy sajátos népi foglalkozás viszonylag teljes szakszókincsanyagát is tartalmazza. Például a

kenderfeldolgozás legfontosabb szakaszainak nyelvföldrajzi vizsgálatát számos példával teszi lehetővé. Ezen túlmenően a nyelvföldrajzi módszer alkalmazásával (egy nyelvjárásilag, néprajzilag stb. összefüggő területről való az anyag!) a szógyűjtemény bizonyos mértékig a tájnyelvi atlasz szerepét is betölti.

A tájszavak kiválogatásában a szakirodalom legújabb szempontjait vették figyelembe, mégis bizonyos esetekben felvesznek olyan szavakat is, amelyek hangtani eltérésük miatt nem bizonyulnak tájszónak. Minthogy hangtani monográfia eddig nem jelent meg e nyelvjárásról, a kérdéses szavak felvételével a szerzők a nyelvjárás hangtani arculatának a kialakítását szándékoztak elősegíteni (ilyen szavakra gondolunk, mint: *csíplőűgép*, *embër* (és változatai), *gyűlís*, *derík* stb.). A szavak egy kis hányadáról úgy véljük, hogy nem minősíthetők tájszónak (például *akol*, *babonázás*, *balog*, *gané*, *göb*, *göcs*, *katlan* stb.), bár felvételükkel kétségtelenül gazdagabb a nyelvjárás szótani és hangtani képe egyaránt.

Egészében Gálffy Mózes és Márton Gyula több, mint két évtizedes példamutató nyelvjárás-kutató munkájának itt közölt részeredménye magyar meg román nyelvjárástani szempontból is becses forrásanyag. A nyelvjárás hang-, alak- és szótanának, a nyelvföldrajznak, a nyelvi kölcsönhatásnak a szempontjából egyaránt további szintetizálási lehetőségeket kínál.

Viorica Pamfil tanulmánya a modern nyelvtudomány egyik alapvető eljárás-módját, a nyelvstatistikát gyümölcsözteti a „*Palia de la Orăștie*” (Szászvárosi Ótestamentum), egyik legfontosabb román nyelvemlék vizsgálatában.

A szerző e nyelvemlék vizsgálatának már több részeredményét közölte folyóiratokban. Itt a bevezetőben (159–161) a román nyelv alapvető szókészletére, a szépirodalmi és publicisztikai stílusra vonatkozó eredmények számbavétele után táblázatba foglalva sorolja fel a nyelvemlék 55 197 előfordulásban szereplő 2003 szótani egységét. A táblázatban egyenként veszi sorra, mégpedig gyakoriságuk csökkenő sorrendjében, sorszámuknak, értéküknek, abszolút és relatív gyakoriságuknak, valamint eredetüknek a megjelölésével (162–201). A dolgozat hátra levő részében (201–232) e 2003 szótani egységnek az abszolút és relatív előfordulási arányszámát boncolgatja a szókezdő be-

tűk, az egyes szófajok (ezeken belül nemek meg alapszó és származékok szerint), a valódi és álszók, az eredet és a forgalmi érték szempontjából.

Mind az alfejezethez mellékelt táblázatokban, mind pedig a bennük foglaltak részletezésében az eredményeket összeveti az Al. Graur és D. Macreanának az alapvető szókincsre, a V. Șuteunak a szépirodalmi meg a Gh. Bolocannak a publicisztikai stílusra vonatkozó számadataival.

A táblázatok adataiból leszűrt tanulságok nemcsak a vizsgált nyelvemlék, hanem a román nyelv egészének alapvető szótani összefüggéseire is rávilágítanak. A sok közül említünk meg például azt, hogy a román nyelv latin eredetű elemei a nyelvemlékben 64,55%-ot érnek el, forgalmi értékük pedig 88,79% (beleértve a származékokat is). Ezek a számarányok kevesben térnek el a már említett mai nyelvi vizsgálatok eredményeitől. A stílusok szófajhasználati meg egyéb különbségei mellett figyelemre méltók a szláv elemekre vonatkozó megfigyelések. Ezek a Páliában nagyobb arányszámban fordulnak elő, mint a mai irodalmi nyelvben, továbbá a latinhoz viszonyítva igen kevés a románban keletkezett származékuk. Eltér a mai összetételi arányoktól az újlatin (főleg francia) elemek aránya is, ezek tudniillik későbbi kölcsönzések. Sajátos eltérést mutatnak a magyar eredetű elemek is. Számuk a nyelvemlékben nagyobb, mint a korabeli emlékekben meg a mai irodalmi nyelvben, mivel Heltai Gáspár biblia szövegét fordította le az öt román szerzetes.

V. Pamfil kutatásai kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a szótani vizsgálatokban milyen eredményesen használható a Giraud-féle képlet, illetőleg a statisztikai módszer nemcsak új összefüggések felderítésére, hanem eddig csak megközelítőleg ismert jelenségek pontos bizonyítására.

Mind a magyar nyelvjárás-kutatás, mind a román szókincstörténet a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem e kiadványával új kimagasló munkával gyarapodott. Az ismertetett művekhez hasonló alapvető adatközlés és szintetizálás kedvező kiadási lehetőségeinek a biztosítása nélkülözhetetlen kelléke az egyetemen folyó modern nyelvtudományi kutatások továbbfejlődésének.

(Rezumat)

Printre publicațiile Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, cele două studii cuprinse în „*Studii de lexicologie*” (Cluj, 1965, 232 pag.) reprezintă rezultate remarcabile ale lingvisticii române în domeniul lexicologiei. Prima parte a cărții: *Tájszók Kalotaszegről és környékéről* (*Glosar dialectal din regiunea Izvorul Crișului Repede și împrejurimi*) de Gálffy Mózes și Márton Gyula (pag. 1—156) este un glosar dialectal ale cărui regionalisme au fost culese de autori în anii 1943—44 și 1947, paralel cu adunarea materialului unui atlas lingvistic regional din graiurile maghiare amintite în titlu. Cele circa 4000 de regionalisme sînt redactate cu metode

consacrate în dialectologia maghiară. Etimologia se indică numai la cuvintele de origine română. Astfel glosarul reprezintă o importanță deosebită și în studierea influenței reciproce a limbilor care se află în contact.

A doua parte a cărții: *Contribuții la studiul statistic al lexicului românesc. Structura lexicală a „Paliei de la Orăștie” (1581—1582)* de Viorica Pamfil fructifică metoda statistică în cercetarea lexicului „Paliei”. Constatările pe care le face autoarea în legătură cu lexicul „Paliei” împreună cu concluziile la care ajunge pe baza confruntării lor cu rezultatele altor studii similare, sînt extrem de valoroase în ce privește relațiile lexicale fundamentale, nu numai ale „Paliei”, ci și ale lexicului românesc în general.

ERATĂ

<i>Pag.</i>	<i>Rindul</i>	<i>În loc de:</i>	<i>Se va citi:</i>
10	20 de jos	sociologică	socială
22	18 de sus	iulie	23 iulie
37	1 de sus	Tuto	Tutto
82	12 de sus	<i>mi-i</i> pare	<i>mi-l</i> pare
123	23 de jos	Sima	Dima